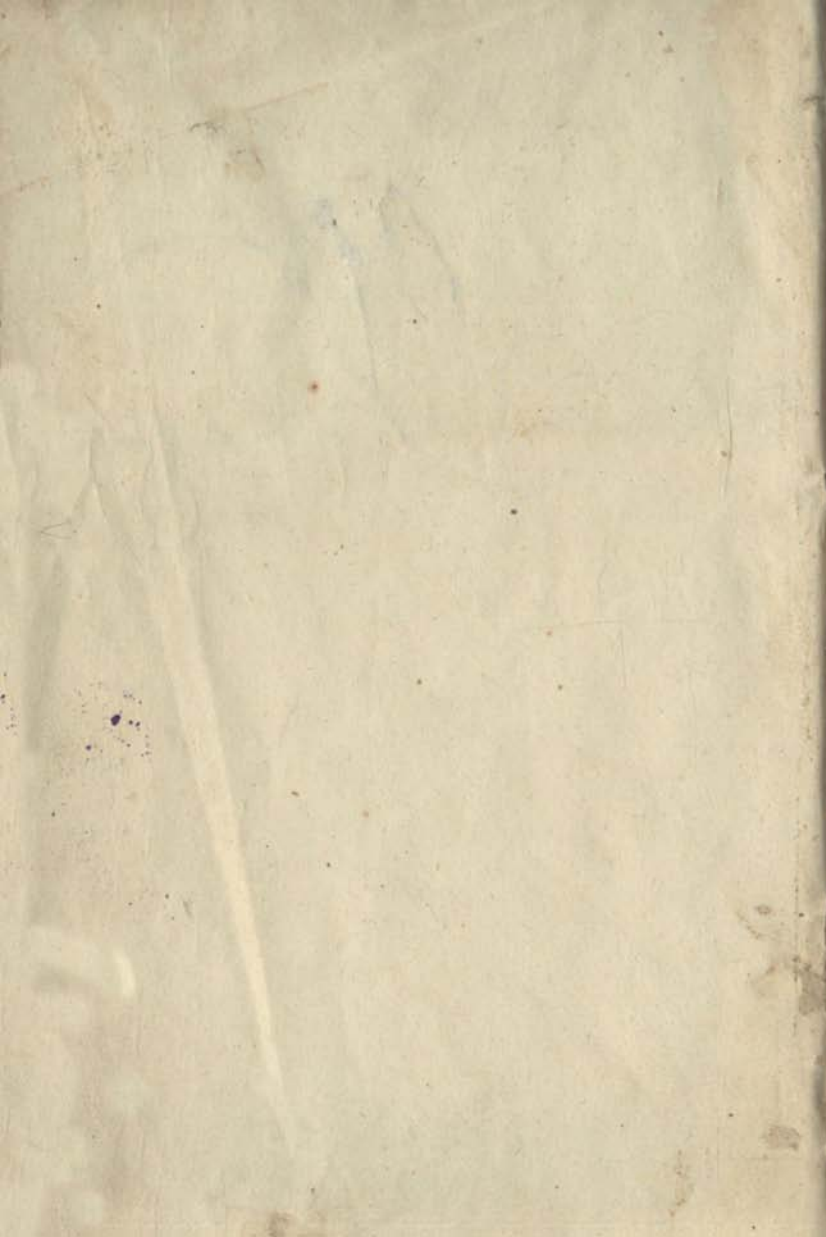

4618

F. 57. II

KÖLTÉSZET-TAN.

KÉZI KÖNYVÜL

IRTA

TOOTH ISTVÁN.

PEST.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

1847.

106301

I.

VERSELÉS.

A' verselés fogalma.

A' költő tárgya eszmeítésére az egyes szavakat szabályszerű formákba vagy alakokba öltözteti. A' költészeti nyelv e' rendezése, vagyis a' költészet alaki része — egyoldalulag mértéklés vagy prosodia — alanyilag verselésnek, tárgyilag versezetnek neveztetik. Minthogy a' költőt beszéd fokonként alakul egy egészszé, innen minden versezetnek ezek leendnek alkatrészei: tag, láb, sor, vers és rím.

Első szakasz.

A verstagokról.

A' verstagok hosszúk, mellyek jele (—), vagy rövidék, mellyek jele (v); a' tan, melly a' tagok minőségét meghatározza, mértéktan — Metrica — neveztetik. Hogy megtudhassuk: hosszú-e vagy rövid a' verstag, ügyelnünk kell a' benne levő önhangzóra. Az önhangzó hosszúnak háromképen vehető: 1. megnyújtás — ékezés —; 2. üssztétel — positio —; és 3. hangsúly által, — noha ez utolsó nyelvünkben ritkán fordul elő.

Részletesb szabályok a' magyar nyelvben e' következők:

1. Az ékezett szótag hosszú verstagot teszen, p. o. járék, kérő; de az ú, ü, í, ingatag — anceps — betűk rövid-

dek is lehetnek, p. o. szívü vagy szívü, teszem, hivom. Ha azonban a' rövidítés értelemkülönbséget idézne elő, nem szabad rövidíteni a' hangokat, p. o. tar, kar, örül, ver 'stb.

2. A' mássalhangzók akár természeti, akár mesterséges összetétele — *positio naturalis et artificialis* — mindig hosszú, noha a' *h* összetételben az önhangzó majd hosszúnak, majd rövidnek vétetik, p. o. jühnek vagy jühnek. A' mesterséges összetételben újabb költőink a' szó végtagát *h* előtt hosszúnak veszik.

3. Az egytagu gyökszók — mellyek hangsúlyosaknak is neveztetnek — rövid önhangzóját hosszúnak is lehet venni, p. o. ā, nē, dē, tē, 'stb.

4. A' három vagy négytagu rövid hangzatu szavakban az első, mérték kedviért, meghosszítható, p. o. hātalom, vēszedelem.

5. Rövid szótag az, melly sēm ékezettel, sem összetétellel, sem hangsúlylyal nem bír.

6. A' hangenyészetre — *elisio* — igen kevés példa van költészetünkben.

Második szakasz.

A verslábakról.

1. §.

Mind a' kötött, mind a' kötetlen beszédben hosszú és rövid szótagok egymást váltogatva fordulnak elő, mi által a' nyelvbe mozgás és folyékonyság szivárog. Mozgékonyság kötött beszédbe az időrészek vagy időmozzanok szabályszerű széttagolása, az ugynevezett versidő — *rhythmus* — által vezethető. E' szerint a' *rhythmus* vagy az egymástól megkülönböztethető időrészek egysege, lényeges megismertető jele a' kötött beszédnek.

2. §.

Több időrészek egység tekintetéből kapcsolata képezi a' verslábát vagy üteget — *tactus*. A' lábakat

időrészeik vagy tagaik szerint két, három és négy tagúakra szokták osztani.

1. Két tagú lábak:

- a. Két rövid (v v) pyrrhichius
- b. Két hosszú (— —) spondeus.
- c. Első rövid, másik hosszú (v —) jambus.
- d. Első hosszú, másik rövid (— v) trochaeus.

2. Három tagúak.

- a. — v v dactylus.
- b. v v — anapästus.
- c. v — v amphibrachis.
- d. — v — amphimaker.
- e. v — — bachius.
- f. — — v antibachius.
- g. — — — molossus.
- h. v v v tribrachys.

3. Négy tagúak.

- a. v — v — dijambus.
- b. — v — v ditrochäus.
- c. — — — dispondeus.
- d. — v v v päon.
- e. — v v — choriambus.

Jegyzés. Ha két tagúakra szaggattatnak, enyészik nevök.

3. §.

Ha több verslábak idomzatos egészbe köttenek, előáll a' vers. Annak részekre szaggatása tagolásnak — scansio — neveztetik. Valamint a' zenében vannak szünetek — pausák — azaz: helyek, hol a' rhythmus tova szám-láltatik, a' nélkül, hogy hangokkal töltetnének be: úgy a' kötött beszéd is bir megállapodásokkal, mellyek a' szép hangzatot 's a' versidom kiemelését célozzak 's neveztetnek metszete k nek — caesura.

Harmadik szakasz.

A versnemekről.

I. Jambus versek.

Ezeknek kitünő jelleme: élénkség. Főszabály bennök, hogy páros számú helyeken jambus lábak használtassanak, egyebütt spondeusok is lehetnek. Az egy, két 's három

tagú verssorok magányosan ritkán fordulnak elő. A' négyes, ötös jambus sorok a' drámának sajátos alakjai. Ez utolsóban a' metszet a' második láb után, vagy a' harmadik láb végén vagy közepén, sőt gyakran a' negyedikben is szokott lenni.

Halvány az éj | a' reggel közelít,
Dologtevő nap | kezdődik; reám
Egy nagy, de hitvány munka terhe vár.

Czilley és Hunyadiak.

A' rimes versekben szinte jambus mérték van. Példák jelesb költőinkből a' különféle versalkatokra, némelly sorokban fölös tagokkal.

1.

Gyötrelmem enyhet
Irt nem talál,
Életfáim közt
Zúg a' halál.

Bajza.

2.

Állok véghantodon
Szülő hazám,
Mellyben sok perczemet
Elátkozám;
'S ha volt is üdvösebb
Pillantatom,
Keserven kelle azt
Meváltanom.

Kunoss.

3.

Vérkönyet önt az utazó,
Mohács, virányidon!
Érzése mély, érzése szent,
Mert rajtad sir, oh hon.

Kölcsey.

4.

Örök bucsút vevék
Keblem barátitul,
'S ki lépni nem tudok
A' hon határibul.

Kunoss.

5.

Járatlan utakon ki jársz,
'S keblem viharra, vészre társz
Örömtől idegen,
Ki vagy te bánat embere,
Mi sorsnak üldöz fegyvere,
Hogy bolygysz vad bérceken?

Vörösmarty.

6.

Ki lesz, ki úgy öüljön
Oh szépem, jóm neked,
Mint e' szív, mely felé most
Forrón ver kebeled.

Vörösmarty.

Jegyzés. A' németeknél leginkább divatos új nibelungi vers.

7.

Tégy vissza multom báj körébe,
Tündér emlékezet!
Egy boldog óra kéjszakába,
Tégy vissza engemet!

Érezzem azt a' mondhatatlant,
Mit nem nevez szó, nem nevez lant,
'S csak a' kebelben ég, —
Kéjekben elmerülve
Legyek gyönyörben üdvezülve
Mi egykoron valék.

Garay.

8.

Sötét olajfák illatos berkében
Ül a' bús vándor, köny ragyog szemében
'S mélyen sohajtva vissza-visszanéz.
Kedves hazája tűn fel képzetében,
Hajlékát véli a' távol kódében,
'S örömrészketve nyul felé a' kéz.

Kisfaludy Károly.

II. Trochaeus versek.

E' versnemek, nyugalmas jellemüknél fogva, komoly művekben használatnak, spondeus vagy dactylus lábakkal szokták vegyíteni. Lehetnek hosszabbak vagy rövidebbek spondeusokkal, néha nyolcz lábíg terjednek. A' trochaeus lábak mindenütt felcserélhetők spondeusokkal.

Különféle trochaeusi versek rimmel's a' nélkül

1.

Mennek ők, az ifjuság,
Szent örömnék kútfejéhez,
Lelkők ébred, szívök érez,
'S leng dalukban vigaság
A' természet istenéhez.

Erdélyi.

3.

Arra már az ég malasztja
Itt a' földön áradott,
A' ki hölgyet nyer szívének,
'S szép hölgyétől magzatot.

Garay.

2.

Mért nem vagy virágszál,
Hogy letörhetnélek,
Lángoló szívemre
Boldogság jelének.

Vörösmarty.

4.

A' leányka kertbe indul,
Keble vonja őt
Fris virági illatához,
A' felszerkenőt.

Császár.

5.

Boldog, a' kit isteneink szeretnek,
És teremő szellem ajkán leng,

'S karja közt a' nyájas képzeletnek
 Ideálok báj honába reng !
 Századokká nyul ki pillantatja,
 'S földerül a' kétes messzeség,
 Enyhe fényt kap a' bú csillagzatja,
 'S Heszperusként rózsaszinben ég.

Kölcssey.

6.

Hah, mi zörren itt a' hüs ligetben ?
 Hah, ki dall a' bérczek csermelyénél ?
 Irma jár a' hajnal bíborában,
 Feljavult anyjának tép virágot,
 És hogy ismét bírja, vigad, örvend,
 Oh ne vigadj, lyánka, reggelednek !
 Jó egy másik, az reád borút hoz.

Kazinczy.

7.

Álom, álom, édes álom !
 Altass engem, légy halálom !
 Hadd álmodjam Helviláról,
 Szép szeméről, szép hajáról,
 'S ékes arcza hajnaláról.

Vörösmarty.

III. Hexameter. Pentameter.

A' hatméretűek, minthogy a' régieknél hős költeményekre alkalmaztattak, hős verseknek is neveztetnek. A' hatos vers áll hat lábból; a' négy első lehet spondeus vagy dactylus, az ötödik mindig dactylus, ha csak különös czél nem forog fen, mint például Virgiliusnál, ki azon késedelmet, melly a' phrygiai tábor végig tekintetéséből eredt, így fejezi ki :

Constitit, atque oculis phrygia agmina circumspexit;
 illy esetben az ötödik láb spondaicus is lehet, a' hatodik vagy spondeus vagy trochaeus. Alakja ez :

— — | — — | — — | — — | — — | — —
 — — | — — | — — | — — | — — | — —
 „ „ — —

Menj nagy pályádon fénnyel, hatalommal övedzve ;
 Mert az erény hatalom nélkül csak gyámtalan árva.

Berzsenyi.

Jegyzés. A' hexameter töredékeinek tekinthetők:

a. Adonisi vers, melyet a' hexameter két utolsó lába formál:

Szedd magad össze,

Mint örök isten,

A' ki legelső

Volt, 's legutó lesz.

Döbrentey.

b. Ugyanannak három utolsó lába pherecratesi versnek neveztetik:

Immár hagyj el anyádat.

Virág.

c. Szinte részét teszi a' négyméretű hős vers, a' hexameter négy utolsó lába:

Egy zöldség színezte homályban.

Nagy.

Pentameter, hexameter mellett fordul elő; alakja:

— — | — — | — — | — — | — — | — —
— — | — — | — — | — — | — — | — —

Szánts és vess, hagyjad másnak az áldozatot.

Kazinczy.

Nyájas alakjaiban látta nagy istenidet.

Bersenyi.

A' közepén és végén levő egyes tag képezi az ötödik lábat; a' középső tagnak szón kell végződnie. Szépségei közé tartozik, hogy két tagú szóval fejeztessék be, noha változatosság kedvéért három tagún is lehet végződnie.

A' kettő kapcsolatából lesz az elégiai distichon.

Népnevelésnek ügyét hány szó vitatta meg immár?

'S a' nép folyvást nő, 's nincs nevelése különb,

És neveletlenül a' nép fog felnőni tovább is:

Nemde, behozni előbb kellene ürnevelést?

Czuczor.

III. Sapphói vers.

A' kisebb áll öt lábból: az első trochaeus, a' másik spondeus, harmadik dactylus, a' két végső trochaeus; alakja:

— — | — — | — — | — — | — —

Három ilyen sor mellé ragasztatik egy adonisi, így:

Minden órának leszakaszd virágát,
A' jövődönnek sivatag homályit
Bízd az istenség vezető kezére
'S élj az idővel.

A' nagyobb, aristophanesivel változtatva használtatik.

Sapphói nagy } — ◡ | — — | — ◡ ◡ | — | — ◡ ◡ | — | — ◡ | — ◡
Aristophanesi } — ◡ ◡ | — ◡ | — ◡ példa :

Lydia, isteninkre

Kérlek én, mondd meg, Sybarist mért fogyatod tüzeddel?

Virág.

Ha az aristophanesi versnek mind elébe, mind utána egy-egy trochaeus vagy spondeus jön, Phalaecusi vers a' neve :

— ◡ | — ◡ ◡ | — ◡ | — ◡ | — —

Óh védjétek az áldozót szelidek.

Kazinczy.

V. Asclepiades vers.

Szerzőjétől vette nevét; a' kisebb áll négy lábból, egy spondeus, két choriambus és egy jambusból. Magában is használtatik. Alakja :

— — | — ◡ ◡ — | — ◡ ◡ — | ◡ —

vagy így is lehet taglalni :

— — | — ◡ ◡ | — | — ◡ ◡ | — ◡ ◡

Már már félre teszem leszboszi lantomat,
Érzésim felesét, 's néhai biztosát,
Nem pendíti meg azt már soha semmi tárgy.

Bersenyi.

Horatius e' versnemet Odáiban többféle változatokban használja 's utána költőink is.

a. Glykoni verssel : — — | — ◡ ◡ | — ◡ ◡

Elhűny visszajöhetlenül,

Bár érette egész nemzet epedne is.

Vörösmarty.

b. Három asclepiades vers után glyconi tétetik.

Elrémülve tekint, óh temető, reád
A' tündér hatalom, 's a' ragyogó dagály
Látásodra szemek vázai 's a' világ
Alorczái lehullanak.

Bersenyi.

c. Két asclepiadeshez egy pherecratesi ez alak-
kal: — — | — ◡ ◡ | — ◡ és egy glyconi ragasztatik,
így:

Hajtsd lantomra fejed: halj meg ezüst nyakán.
Itt felmetszve maradsz, mint örök oszlopon.

Hürom zengeni fogja,

Minden századokon neved. Nagy Fer.

Nagy asclepiades vers költőinknél nem igen divatozik.

Alakja:

— — | — ◡ ◡ | — | — ◡ ◡ | — | — ◡ ◡ | — ◡ ◡

VI. Alkaiusi vers.

Áll négy lábból, mellyek közül az első spondeus vagy jambus, a' másik bachius, a' harmadik choriambus, a' negyedik jambus. Alakja:

— — | ◡ — — | — ◡ ◡ — | ◡ —

vagy így is taglalható:

— — | ◡ — | — | — ◡ ◡ | — ◡ ◡

E verseket olly formán szokták összetenni, hogy két sor alkaiusihoz egy ötös csonka jambust és egy pindarusi dactylus verset, melly két dactylus és két trochaeus lábból áll, ragasztanak.

Most síri éjféli leplezi a' jelest;

De a' setétlő bús ravatal fölött

A' halhatatlanság füzére

Sorsot időt mosolyogva fénylik.

Vörösmarty.

Bersenyiben láthatni a' második sor helyett asclepiades is:

Ezt nyerte a' nagy hős atya, virtuszán,

Megkímélve magas szívvvel irigyeit,

Öngyermekebe döfte törét,

'S a' czudarok diadalt kaczagnak. Bersenyi.

VII. D a c t y l u s v e r s.

Mert benne uralkodó láb a' dactylus. Rimes dactylus felütéssel.

1.

Kertemre szeliden
Az estve leszáll,
Lágy szél nyög epedve
Virágainál.

Kölcsey.

2.

Im kedvesem édes! kék hegyeken tul
A' nap remegő sugára leszáll,
És tiszta gyepágyon lágy pihenésre
Oly biztosan int a' berki homály.

Kisfaludy K.

3.

„Oh lyánka! hazádba ne menj te be még,
Lásd vésszel ölelkezik ottan az ég:
'S hű kar nyílik itten elődbe.“
Nem hős fi, hazámba te jer be velem,
Bár vészben is, ott lobog a' szerelem,
Hő kar nyílik ott is elődbe!

Vörösmarty.

4.

Halld, édes anyám, melegen süt a' nap,
Forr szinte a' vér az ereken,
Meghűteni kis kosaramba megint
Epret szedek ott a' berekben,
Igy szól deli Ilma 's a' völgybe repül,
Kis lába nyomának a' fű is örül.

Kisfaludy K.

5.

Hajh rózsá, piroslik
Lángorczád,
Jer, könyje szememnek
Forrjon rád!
Hervadva hevétől,
Melly át fut,
Majd adsz temetőmre halottkoszorút.

Kölcsey.

6.

Jár számkivetetten az árva fiú
'S dalt zengedez, és dala olly szomorú!

Olly édes epedve foly ajkairól,
 Hogy szikla repedne hegy ormairól.
 Zeng tetteket, a' haza szebb idejét,
 A' régi csatákat az ősi vezért,
 'S míg a' dal epedve foly ajkairól,
 Bús éjbe az arcz, szeme könybe borul.

Vörösmarty.

7.

Ah hagyj betekintnem
 A' rózsaligetbe;
 Hagyj részeg örömmel
 Elhunynom öledbe.
 Ah hagyd meg izelnem az édeni bájt,
 Hagyd szívnom ez ajkat, ez isteni szájt.

Vörösmarty.

Felütés nélkül.

Hajnali kellemű fény
 Hinti mosolygva sugárát,
 Mellyre az ifju remény
 Rakja le fellegi várát;
 'S édes irányra feszülten
 Nézi magas remekét
 Érzete istenesülten
 Fölleli biztos egét.

Kisfaludy K.

Ujabb versszakok.

1. Stanza, áll nyolcz ötös, fölös vagy osonka tagú jambusokból, két vagy három rimmel.

2. Spenseri Stanza, Spenser angol költőtől, mellyben nyolcz ötös jambushoz egy alexanderi járul, hármas rimeléssel.

3. Madrigal vagy juhászdal, hat sornál kevesebb és 11 sornál több nem lehet benne, 's legfőlebb három rimmel. E' szabályhoz nem szoktak szorosan ragaszkodni, 's minden kis hason alakú 's enyelgős irányu versezetnek Madrigal a' neve.

Alkony.

Esthomály teríti enyhe pamlagát,
 Nap bíborba rejti hegy megé magát;
 Hold szerelmesen süt lágy felhőkön át,

És vezérli nyájas Vénus csillagát;
Mint a' hold vezérli Vénus csillagát:
Bella földi vészen úgy visz engem át.

4. Terzina, mellyel már a' Troubadourok is éltek, három sor ötös jambusból áll, úgy, hogy a' jambusoknak folytonosan kereszt rímök legyen, mire nézve a' versezet végére még egy sornak kell jönni, hogy a' vég előtti sorral legyen minek rímelnie.

5. A' ritornell szinte annyi és hasonló sorokból áll, mint a' terzine, csak hogy a' közép sor rímetlen.

Költészet.

Kit lomha porból lelkes életére
Elő hívott a' végtelen szava
Csudás hatalmának remekletére.

Im áll idomtalan; miként anyagja,
Inog, de keble jég, de szíve kő,
Ért is, de vágy tettekre nem ragadja.

Mióta, menny' leánya, szent költészet!
Ihlésed érző sùgalommá vált:
Nagygyá a' már lángzó kebelt te tészed.

6. A' s ó n e t t áll 14 ötös, teljes és fölös tagú, jambusokból, olly módon, hogy a' nyolcz első két négy-négy sorú versszakot képez, a' hat utolsó kettőt, három-három sorút. Amazokban két összeölelkező rím van, ezekben a' rímek különbözőleg fűzhetők össze.

Lant bucsúja.

Mohos szírték között három dala
Zendült a' korszellemnek ihletére:
Hívém, az érzés zsöngé énekére
Tán enged a' sziklák rideg fala.

Reményem csalfa szép remény vala:
Szó nem hat a vad szikla vas keblére.
Méltatlan szenny nemesb törekvés bére,
Szítkot szórt rám a' vakság anygala.

Tomboljatok fény pártos elleni!
 Huny egy sugár, megszűnik fényleni;
 Nincsen miért a' gyöngyöt vesztegetni.

Tiszánk Titeltől vissza fog jöhetni?
 De méretvén való ész mérlegén,
 Hová lesztetek, ha megnémulok én.

7. Triolett, francia eredetű, áll 8-tól 11-ig jambus vagy trochaeus sorokból kettős rímmel. A' két első, melly a' főgondolatot magába zárja, teszi egyszersmind a' versezet végsorait is, azon kívül még az első sor ismételtetik. E' háromszori visszatéréstől vette nevét.

Hűség.

Bár a' sors tőled messze zára,
 Mig e' szív ver, csak érted ég.
 Édes szerelmed bájsugára
 Általhat éltem alkonyára,
 'S bár a' sors tőled messze zára,
 Szent kéjre int emléke még;
 'S ha ébredsz lantom hangzatára,
 Egy köny legyen hűségem ára,
 Hogy bár a' sors olly messze zára,
 E' szív mégis csak érted ég.

8. A' rondeau — körvers — hasonlólag francia eredetű, rendszeren 13, tíz vagy tizenegy tagú, jambus sorokból áll. Tulajdonképen csak két rím van benne.

Remény.

Vezérkezet te nyujtsz, kegyes remény!
 'S a' hol mosolyg arczod derült sugára
 'S levillan a' kindúlta szív bajára:
 Szétcsattan ott a' szenvedélyek zára.

Szelidül a' sors, a' vad, a' kemény,
 Hol a' dühös kétségbe'esés daczára,
 Midőn a' léthajó sülyed hunytára,
 Feszítsz vitorlát újra árboczára,
 Vezérkezet nyujtván, kegyes remény!

Óh hát ha boldog érzetím sulyára
 Balúl özönlik rám a' vélemény.
 Felvivnom a' jobblét dicső fokára
 Vezérkezet te nyujts, kegyes remény.

Negyedik szakasz.

A' rímről.

1. §.

A' magyar versalkat egyik elemét teszi a' rím, vagy a' verssorok végtagainak összevágó hangzása. Szülte azon törekedés, hogy a' beszéd által összekötött fogalmak belkapcsolata szembetűnővé tétessék, vagy hogy a' főeszmék benyomása a' halló érzékekrei hatás által erősítessék. Azon rímek, mellyekben eszmerokonság van, értelmi-eknek, mellyek pedig a' fület érdeklik, hangrímeknek nevezetnek.

Jegyzés. Régi költőink a' rímes verseket minden mérték nélkül használták, legelőször gróf Rádai kezdte mérni azokat; jelenkori költőink csak a' népdalokban hagyták meg a' mértéktelen rímeket.

2. §.

Vonatkozik még a' rím:

1. Egyes önhangzókra, önhangzó i rím, midőn t. i. csak az önhangzók egyeznek, p. o. kéz, mész.
2. Egyes mássalhangzókra, mássalhangzó i rím, midőn a' mássalhangzók megegyeznek, p. o. ború, derű.
3. Egész szótagokra, teljes rím, midőn mind az ön-, mind a' mássalhangzók egyeznek.
4. Férfirímek az egyszótaguak, vér—bér; a' két szótaguak, mellyek első tagja rövid, halad — marad; — nő rímek, a' kéttaguak, de a' mellyek első tagja hosszú, zárom — várom, kénye — fénye.

3. §.

A' rímek nemei rendökre vagy helyökre nézve e' következők :

1. Válhatlan rímek: p. o.

Mosolygva fogadott a' lét ölén,
'S vitorlámul szegődött a' remény;
Mig illetetlen sajkám árboczáat
Gyermekvigalmak kéje fogta át. Ilosvay.

Csoportrímek, ugyanazon rímek többszöri ismételése.

2. Keresztrímek p. o.

Nyilj ki nyájasan mosolygó
Rózsabimbó, nyilj ki már;
Nyilj ki, a' bokorba' bolygó
Gyenge szellők csókja vár. Csokonai.

3. Ölelkezők, p. o.

Jövök, hogy egyszer még láthassalak,
Ki csak nevetve néztél kinjaimra,
'S mindég siket valál fohászaimra,
'S viszonti lángra nem gyújthattalak. Szentmiklósy.

4. Megszaggatottak: p. o.

Ajkad mosolya üdvkorány,
És hangvarázsa égi dal,
Melly jéghideg szívekbe is
Magasztos érzetet fuvall. Sujánszki.

4. §.

Hogy a' rim megtegye hatását, e' törvények szerint képeztessek és alkalmaztassék :

1. Nem minden költemény szenved a' rímeket, leginkább illenek lantos versekhez, noha a' szenvedélyes fölgerjedést jellemzőkben alkalmazni nem tanácsos. Az Epósban a' rím meg nem honosíthatá magát; a' lyrával rokon beszélyi költeményekben — ballada, románcz — lehet alkalmazni; a' dráma természetével — mondhatni — ellenkezik.

2. A' rímes költemények mértéke egyszerű legyen.

3. Minthogy a' különféle rímeknek jelleme is különbözö, ne alkalmaztassanak önkény szerint, p. o. a' férfirím, melly erő és határozottság által tűnik ki, használtassék komoly műben; a' nőrim, mellyben gyöngédség, szelidség fekszik, olly költeményekben, mellyek természete nyugalmas szende.

4. A' nyelvtani szabályokat mellőzni, a' szavak természetes egymásutánját erőszakolni, magokat a' szavakat megcsonkitani vagy eltorzítani rím végett nem szabad.

5. A' rímelő szavaknak, minthogy főképletekre vonatkoznak, legnagyobb jelentőségök legyen, a' belső értelmet elősegítsék és festőiséggel birjanak.

II.

KÖLTÉSZET NEMEI.

Bevezetés.

1. §. A' költészet fogalma.

A' poesis, mint művészet, a' szép tudományok sorába tartozik, mellyek általán tárgyul a' szépnek kiábrázolását tűzik ki. Szépnek pedig azt nevezzük, mi egyetemes részeinek aránya és tökélye által a' kiművelt izlésnek élvezet nyújt. A' szép tudományok, a' kifejezés módjaira nézve, egymástól különböznek. A' poesis kiábrázoló eszköze a' nyelv. E' szerint a' költészet azon képesség, melly a' szépet, hangés szótagok — nyelv — mértéke által szemléletre hozza. Aristoteles szerint, a' természet szellemi utánozása.

Jegyzés. Ez a' szó poesis — ποιησις teszék — több fogalmakra vonatkozhatik: 1. költészet mestersége, verselés; 2. velünk született teremő erő a' költészetre; 3. ezen erő szüleményei, költemények; 4. az életben előforduló pillanatok, a' bel és kül világ tárgyai, a' meny nyiben úgy hatnak reánk, mint a' jó költemények. — A' valódi költészethez, ha pusztá versgyártássá nem akar fajulni, a' velünk született tulajdon — költői ér — mulhatlanul megkívántatik. Ha ez utóbbi, költői szabályok tudalma és utánzás nélkül alkalmaztatik, származik az úgynevezett

természeti vagy népies költészet, mellyben a' hiányos formák mellett olly szép gondolat-szikrák tünedeznek fel gyakorta, mint a' legtökélyesb művészeti poesisben.

2. §. A' költészet célja.

A' költő, elmeszüleményeivel szív- és képzeletre ohajt hatni, 's nincs is egyéb célja élvezetszerzésnél; míg a' történet-író, szónok, bölcselkedő, munkásságát az értelem felvilágosítása 's az akarat hajlítása felé intézi. Mindazáltal a' költészettel meghatározott czélok is kapcsolathatnak össze. A' valódi költészet ne süllyessze az elmét merő ábrándozásokba 's ne szakassza el a' komoly valóságtól; sőt inkább kiemelvén azt a' mindennapi élet szűk köréből, túl minden gondok- 's fájdalmon, ana magasztos tartományokba tegye át, hol leng az ideál és tökély tiszta képe.

3. §. Poesis — Prosa.

A' poesis ellentéte a' Prosa. Ez kimutatván az értelem alapján az igazságot, 's lépénvén róla azon ál-szint, mellyel csalódás vonta be, logikai egybefüggés 's értelmesség után törekszik, oktatólag kíván hatni értelemre, buzdítólag szív- és akaratra. — Egészen más idomban működik a' poesis. Lényegénél fogva megvetvén a' mindennapiság szokott nyelvét 's kifejezéseit, saját alakjaiban jelenik meg, mellyek határozott szabályok alá tartozván, költői formáknak nevezhetők. — Ha ollykor-ollykor a' költői művek prosa öltönyét veszik is magokra, mint p. o. a' Regény, Novella: mindazáltal bennök a' kifejezés választékosabb, az előadás élénkebb 's kép-dúsabb leend, mint a' világosságot czélozó tudományokban; a' honnan az illynemű prosa költőinek méltán neveztetik. Valamint megfordítva sok elméművek, mellyek alakjoknál fogva a' költészet körébe tartoznak, lényegök 's tartalmok szerint a' prosához sorozandók.

4. §. A' költészet felosztása.

A' költészet lényege tehát — mint fentebb látók — áll a' szépnék nyelv által eszközlött kiábrázolásában. Az

általános szépnek kitűkrözése vagy időhöz, vagy térhez van költetve; amaz festi a' bel, emez a' kül világot. Innen a' költészet alanyira — subjectiv — és tárgyilag osra — objectiv — oszlik el. Amabban a' költő a' szépet úgy hozza szemléletre, hogy saját érzelmeit, indulatait fejezi ki; ebben a' kül világ jeleneteit, tüneményeit rajzolja.

Az objectiv költészet beszélyi — epica — és cselekvényi vagy színire — dramatica — ágazik. Mindkét nemből háttérbe vonul a' költő személyisége, önönisége; amabban az események mint elmúltak ábrázoltatnak, ebben a' személyek cselekvőleg lépnek fel 's az események jelenítve idéztetnek elő.

A' lyrai, éposi és drámai költemények képezik tehát a' poesis három főnemeit. Ezek mindenike több ágakra sugárzik, mellyek egymással inkább vagy kevésbbé rokonságban állanak. Ha valamely költeményben lyrai, drámai vagy éposi elem uralgand kizárólag, vagy legalább túlnyomóskodik: akkor feltétlenül e' három nemek egyikének rendeltetik alá. Nem minden költeményeknél fordul azonban ez eset elő: gyakorta szemlélhető ugyanazon egy költői műben e' három elemnek összeolvadása. És épen e' körülmény nehezíti az egyes költemények osztályozását. Illy esetekben az egészenek fővonása 's iránya határoz.

Jegyzés. Olly költemény, melly oktatást tűz ki főczéljaul, tankölteménynék — poema didacticum — neveztetik. A' didactica poesis nem képezheti egy külön ágát a' költészetnek, hanem szüleményei a' fenidézett három nemek közül annak rendelendők alá, mellyhez leginkább szítanak.

Sokat vitáztak a' felett, valjon a' tanítói irányu költemények a' poesis körébe tartoznak-e vagy sem. A' költészet határából feltétlen kiszakasztásuk helytelen volna, mert ha szinte főczélja is a' költészetnek az élvezetkészítés, de e' mellett mellék czélok is állithatók fel, a' nélkül, hogy ama főt el kellene véteni. Olly elméművek mindazáltal, mellyekben a' hideg okoskodás meg-

fagyasztja a' képzelet melegét, melyekbe száraz tan fonatik, a' poesis köréből kiszorítandók.

Első szakasz.

Lantos költészet.

Lyrainak neveztek a' görögök minden, laüt kíséretében előadatni szokott költeményt. Mi e' nevet olly költői művekre ruházzuk, melyekben a' költő a' szépet alanyi érzelminek kifejezése által teszi szemlélhetővé. E' szerint főfeladata a' lantos költőnek, hogy olly valószínűleg, olly melegség- és mélységgel fejezze ki érzeit, hogy azok a' hallgatók vagy olvasók kedélyében rokon hangulatot idézzenek elő. Vannak mindazáltal olly lantos költemények is, melyeken a' költő nem saját szív-érzeit árasztja szét, hanem más, való vagy költött személyeknek indulatát — azoknak lelkébe és helyzetébe gondolván be magát — beszéli ki. Itt tehát némileg a' lyrica is objectiv jellemet ölt magára.

Minő nemei tartozzanak a' költészetnek a' lyrai poesis határába, erre nézve kimerítő osztályozati alapot felállítani nem igen lehet. Határoz itt az érzemények kiábrázolási idoma 's azok élénkségének fokozata, az alak és más egyéb viszonyok. — Ide sorozhatók:

I. É n e k.

Az ének egyszerű, de tökélyes 's éneklésre alkalmas költői alakban, egyes 's meghatározott érzelmet fejez ki. Egyszerűség minden tekintetben lényeges kelléke azon költeményeknek, melyek e' nevezetre igényt tartanak. Mindennapi életviszonyok és jelenések 's általán olly tárgyak képezendik a' kifejezendő érzelem nyugpontjait, melyek lelkünkhez közel fekszenek. Ez érzet ha szinte különböző viszonyokban beszéltetik is ki, ö s s z h a n g z ó leend, ömledése természetes, nyugalmas szende.

Valamint egyszerű az érzelem maga, úgy kifejezésének is ez leendő főbélége. Az érzelemnek, nem az ideának van az énekben elsősége 's éppen azért a' mindennapi élet használt képei illesztendők bele. E' kívánság csak mesterkéletlen, egyszerű, de tökéletes költői formában lelheti teljes megoldását.— Valamint a' versek külalkata, úgy azok beljellemé is igényli teljes mértékben a' költő figyelmét; vagy más szóval, a' mérték választassék meg az ének tartalmához: noha e' tekintetben kivételt nem szenvedő szabályokat felállítani nem lehet.

Az ének, tartalmánál fogva vallásos vagy világi, 's ennek dala' neve.

1. A' vallásos ének mindig olly érzelmeket fejez ki, mellyek istenhezi viszonyunk öntudatából fakadnak. E' viszony különféleségéhez képest a' vallásos ének nevei is különbözők lehetnek, p. o. hála-, kérő énekek. Hangulata és kifejezése ne legyen szerfelett eszmeisített, mert az által sokat veszítene jelleméből.

2. Világinak azon dal neveztetik, mellyben a' kitükröződő érzelem alapjául a' kül világ tárgyai szolgálnak. A' legtöbb dalok tárgya szerelem; némelylek társas viszonyokra, kitünő hazafiakra, vagy nevezetes eseményekre vonatkoznak; mások a' természet jelenetein felemlenek. E'szerint a' dalok lehetnek szerelmi-, társas-, hazafi- és természetiek.

a) Ama dalok, mellyek tárgyat szerelem teszi, erotikaiaknak—Eros, szerelem istene—neveztetnek. Bár mi nagy is sokasága a' jeles szerelmi daloknak, azért a' szerelem nem szünend meg a' dal fő tárgya lenni. A' szerelem, az életnek poesise, szépítője és dicsőítője lévén,—a' költő ömlengéseinek kiapadhatlan kútfeje maradand mind örökké.

b) Azon dalok, mellyek az emberek társas viszonyain alapszanak, társasági daloknak neveztetnek. Irányuknál fogva nevök is különböző, baráti, bor-, vándor-dalok.

Jegyzés. Itt megemlíthetjük az anakreoni dalokat is. Azon költeményekre ruháztatik e' név, mellyek, a' görög költőt Anacreont tűzvé ki követendő példányul,

természetes, könnyű és tetszős alakban, életvidorságot lehel-
lenek.

c) Hazafidatok neve alatt azokat értjük, melyekben a' kiömlendő érzet alapját honi események, vagy jeles hazafiak képezik. Ide tartoznak tehát a' harc- és szabadsági, vagy az ugynevezett politikai dalok és azon alkalmiak, melyek ünnepélyekkor fejedelmi személyneknek nyújtatnak át, vagy legalább bennök az éretlők lángoló érzelmek fejeztetik ki. — E' dalok honszeretetre's honi érdekek iránti részvételre buzdítanak jobbadán. De nem elég, hogy ez legyen kizárólagos irányuk, nem is elég, hogy lelkesedést leheljenek egyedül; hanem főleg, hogy legyen költői tartalmuk, e' kellék határozván meg valódi belbecsöket. A' hazafiérzelmek kifejezése legyen költői; a' dalt irányzatában vezesse, emelje és dicsőítse a' poesis.

Sokat és sokan vitatkoztak újabb időkben a' felett, valjon a' politika a' poesis körébe tartozik-e vagy sem? Következetlenség és nevetséges volna e' kérdésre feltétlenül tagadólag felelni. Tudomásunk szerint a' harc-dalok még nem rekesztettek ki a' költészet sánczaiból; és pedig a' harcdalok egyebek-e politikaiaknál? Valjon mi az egész hazát melegíti, lelkesíti, nem lehet-e alkalmas tárgya a' költő ömlengésének? — Fájdalommal telik el minden józan gondolkodásu honfinak kebele, midőn a' politikai dalokon keserűséget, gúnyt és haragot lát eláradni; undorodik amaz erőtetett hazafiságtól, mely a' lázadás vérszínét, vagy a' szolgaság daróc öltönyét viseli magán; de örülnie kell, midőn a' költőt a' napi eseményeken dalra hevülve szemléli, örülnie, midőn bor, szerelem, holdvilág's pacsirták pityergő dalai helyett férfias hangulat nyilatkozatait hallja, mi szívet erősít's szilárd eltökélésre lelkesít.

d) A' természeti dalok azon érzelmeket beszélik ki, melyeket a' természet tárgyai és tüneményei idéznek elő. A' dal, ha a' nép vette ajkaira's sűrűen visszahangoztatja, népdalnak neveztetik. Ezek nagy része a' nép köréből veszi eredetét's azért a' természeti

poesishez tartoznak. A' művészeti poesis szüleményei csak akkor válnak népdalokká, ha a' nép műveltségi fokozatának megfelelnek, ha a' nép hangulatán szólnak meg 's érdekeit szívéhez hatólag illetik.

II. O d a.

A' szó eredeti értelme szerint Odának — *οδη* ének, *οδιδω* éneklek — neveztetett a' görögben minden, éneklésre 's zenekiséret mellé alkalmas tisztán lyrai költemény. Jelenleg a' szó tag jelentése megszorítottatott: mi azon költeményeket nevezzük odának, mellyek, magasztos lelkesedéssel, tökélyes művészi alakban, azon érzelmeket fejezik ki, mellyek az emberiség magasb érdekeit tárgyazzák. Minthogy az oda tárgya a' legmagasztosabb, a' költő képzelmi erejének is magasb röptöt kell vennie, miből természetszerűleg következik, hogy a' nyelv követendi a' képzelet repülését, megfelelőend a' lelkesedésnek 's illeszkedend a' gondolatok rohamához. Különbözni fog e' szerint képek-, válogatott, sőt keresett kifejezésekbeni gazdagság által a' mindennapi élet nyelvétől, valamint az énektől is. — Nem kell mindazáltal úgy vélekedni, mintha az oda, megvetvén a' szabályszerűséget 's kihágván a' logikai egybefüggés korlátaiból, önkénynek lehetne csak szülnie. Bármilyen magosra szárnyaljon is a' költő képzelmi ereje, mégsem tévedhet el a' végtelenség és homály tartományiba; sőt fellengésének tetején is szem előtt tartandja tárgyát, melly lelkesedésre hangolá. Innen az oda első tekintetre rendetlennek fog tetszeni, hol különnemű, sőt ellenes érzelmek hullámanak fel 's alá; de szorosabb vizsgálat után a' legbiztosabb összefüggés 's legszigorubb logikai egymásután tűnend ki belőle. A' legmagasb hegy-csúcsok úgy látszanak messziről, mintha elkülönzött szigetek gyanánt meredeznének fel, de közlről azon alacsonyabb pontok is észrevehetők, mellyek a' főbbek kapcsolatában képezik az összefüggő láncolatot.

III. H y m n u s.

E' szó: Hymnus — *ὑμνος*, ettől *ἰδω* dicséretet mondok

— a' görögöknél dicsérő éneket jelentett, melly ünnepélyes áldozatoknál zene kíséretében adatott. Nálunk e' szó jelentése felette ingadozó. A' Hymnus — mindig mellé csatoltatván az ünnepiesség fogalma — általános és különös értelemben szokott vétetni; az első esetben Hymnusnak neveztettek azon Odák, mellyek isten tiszteletére, kitünő férfiak magasztalására, 's a' szellemi világ személyesített tárgyai dicsőítésére szolgáltak; az utóbbiban csak azok, mellyek tárgya isten tisztelete volt. Mi e' szorosb értelemnek, mint helyesebbnek, tulajdonitunk érvényt, 's azon költeményeket, mellyek nem istent dicsőítenek, Odának csak, nem Hymnusnak nevezzük.

Mig az Odában a' nagy és dicső szemléletéből fakadó érzelmeink áradoznak: a' Hymnus költője, tárgyat isten kibeszélhetlen nagyságában leli fel, melly őt lelkesedésre ragadja, kebelét áhítatosság- és imádásra hangolja. Minthogy a' vallásos érzelmek hatalmasabban hatnak emberkedélyre a' földi életet érdeklő érzeményeknél: innen a' Hymnusban nagyobb leend a' lelkesedés, magasb röptű az előadás, mint az Odában.

Hymnusokhoz sorozhatók a' Zsoltárok is.

IV. Rhapsodia.

A' Rhapsodia, tárgyat tekintve, vagy Oda vagy Hymnus jellemét ölti fel. Megkülönböztető sajátosságai ezek: 1) hogy tartalmánál fogva mint töredék jelenik meg, tárgyának egyik oldalát érintvén csak kitünőleg; 2) hogy alak tekintetben teljes szabadsággal bír, majd ez, majd amaz mértékbe öltözködni.

Jegyzés. E' név görögből kölcsönözöttetett, t. i. a' görög ünnepélyeknél vándor dalnokok szoktak énekelni, kik szavalás alatt kezökben pálczát *ῥαβδος*, vagy borostyánágot tartottak 's Rhapsodáknak neveztettek, énekeik *ῥαψόδια* Rhapsodiáknak. Minthogy ez énekek jobbadán töredékek valának, e' szó: Rhapsodia a' töredékkel egy értelmet fejezett ki.

V. Dithyrambus.

Eredetileg Hymnus volt, melly Bachus ünnepeinél an-

nak tiszteletére énekeltetett. Későbbben más isteneket is Dithyrambusokban dicsőltettek. — Szülője a' bor, belőle mámoros lelkesedés beszél, mértéke rendesen jellemzi az ittas ember szabálytalan mozgását.

Valódi Dithyrambusok — *διδυμοί* két ajtaju és *εμβασιον* bemenek, Bachus kétszer születni mondatik — mint-hogy vallásos nézeteinkkel és erkölcsainkkal ellenkeznek, nálunk nincsenek. Mindazáltal e' nevezetet, és talán jogosan, azon lantos költeményekre alkalmazhatjuk, mellyek rendkívüli ábrándos lelkesedésből eredtek, 's olly alakban irattak, melly a' legnagyobb szabadság- és élénkségre mutat.

VI. C a n t a t e.

E' neme a' költészetnek Itáliából jött hozzánk; szembe-ötölő sajátysága zenészeti előadásban áll. Érzeményeket ábrázol, mellyek bár ugyanazon egy tárgyhoz csatlakoznak, hatásuk fokozatára nézve mégis különböznek. A' költő a' különböző érzeményeket különböző személyek által beszélteti ki, 's így a' Cantaténak inkább vagy kevésbé beszélyi jellemet kölcsönöz, de azért lantos és zenei sajátyságát kell főleg kitüntetnie. Minthogy továbbá csak a' zenészszerző kapcsolatban alkothat egy aethetikai egészet, e' célznak mindenkor alárendelendi magát. Olly formákat válasszon, mellyek a' zenei szerkezetnek leginkább megfelelnek, 's igyekezzék változatos lenni, hogy a' zeneszerző, művét minél érdekesebbé tehesse.

Három főrésze van; Recitativ, Aria és Kar.

A recitativ — zenebeszéd — tartalma vagy elbeszélő vagy leíró, vagy eszmélkedő — reflectiv — 's mintegy alapját képezi azon érzéseknek, mellyek az aria és karban előadatnak. A' zenekíséret a' recitativben igen egyszerű.

Az aria — énekszó — leginkább hasonlít a' fentebb előadott énekhez, mással vagy másokkal, váltogatva, vagy együtt énekeltetik. Innen páros — duett —, hármas — tertzett —, négyes — quartett — ének.

A' karban a' személyek egyesülnek, hogy amaz érzést, melly mindnyájokat áthatja, közösen fejezzék ki.

Különbséget szoktak tenni a' világi és vallásos Cantaték között. Ha a' vallásos Cantate nagyobb stylben, vallási, főleg bibliai tárgyak körül forog, neve Oratorium. Az egyszerű kisebb Cantaték Cantatilla-, Cantatina- és Cantatillenáknak neveztetnek.

A' Cantaték 's mindazon költői nemek, mellyekben zene a' főszereplő, csekély kivételekkel, a' jelesb költők között igen kevés dolgozókra találtak, 's épen azért csekély költői érdemök.

VII. Elegia.

Az Elegia a' fájdalom azonérzelmeit fejezi ki, mellyek valamely eszmeinek szemléleténél emberi gyöngeség 's korlátoltság tudatából erednek. Az Oda a' kedélyt — Gemüth — a' földi élet korlátain túl a' végtelenség, az örök tartományiba emeli; az Elegia az eszmeit, a' végtelent emberi korlátoltság körébe vonja le 's azt ennek tükörében láttatja. Minden, mi előttünk kedves volt, minek vesztét fáljaljuk, minden jó, melly után forrón, de hasztalan epedünk, lehet tárgya az Elégiának. Nem is szükség mulhatlanul, hogy a' mi után busongunk, a' mi után epekedünk, valami érzéken túli, teljes eszmei legyen; az élet mindennapi jeleneteit is felölélheti az elégiái költő, de úgy, hogy azokat eszmeisített alakban tüntesse elő. Mert a' panasz és epedés természetében fekszik, hogy tárgyat magasb, tökélyesb világban látjuk. De e' fájdalom ne váljék szenvedélylyé, hanem a' kedély nyugalomban maradjon, 's fájdalmai kifejezésében vigaszt, örömet és élményt találjon.

A' régieknek azon szokása, hogy Elegiáikat — *Elegia* búdal — disztichonokban írták, arra birt némellyeket, hogy minden lyrai költeményeket, mellyek ez alakban lépnek fel, tartalmukra való tekintet nélkül, Elégiáknak nevezzenek. Elég helytelenül. Noha nem lehet tagadni, hogy az Elegia természetéhez igen jól illik e' mérték; mindazáltal a' mai Elegia meghatározott mértékhez kötve nincs.

VIII. Heroide.

A' Heroide rokon tartalmú az Elegiával, ez is vesz-

teségből eredett panaszt 's nem tevéssülhető vágy-szülte fájdalmat fejez ki. Mindazáltal nem is jelenik meg, mint a' költő önnöni — subjectiv — nyilatkozata, hanem tárgyilagoss — objectiv — jellemű. A' költő t. i. költött vagy történeti személyléptet fel 's panaszát az által beszélteti ki, még pedig leginkább költői levél formában.

Névét Ovidtól kölcsönzé, ki huszonegy Heroideben megholt emberek érzeményét fejezte ki. Az elegiai mérték leginkább illik hozzá, noha az újabbak jambusokat és trochaeusokat is szoktak használni.

IX. G n o m o n.

A' Gnomon mély élet-szabályt, figyelemre méltó észrevételt vagy tapasztalatot tartalmazó elmés ötletet a' lehető legrövidebb és olly formában fejez ki, melly az emlékezetben leginkább megragad. Az Epigrammtól abban különbözik, hogy mindig általános — absolut — jellemű, azaz: semmi kül tárgyakhoz nem csatlakozik, az élet különös viszonyaira nem vonatkozik 's hogy iránya mindig didacticai.

Ha a' költő öltönyül az elegiai vers-mértéket használta, a' Gnomon distichonnak neveztetik.

X. E p i g r a m m a.

Az Epigramma, mint neve mutatja — επιγραμμα felirat — eredetileg emlékoszlopokon czimirat volt, mellyben a' költő az emlék értelmét kevés, de élesen jellemző költői szavakban fejezte ki. Később elvété e' rendeltetését, 's lényeges sajátsága abban áll jelenleg, miszerint valamely elmés 's meghatározott tárgyhöz kötött gondolatot úgy ábrázol, hogy az meglepő, megható legyen. E' két célját elérendő, tárgyának, mellyre vonatkozik, ismeretesnek kell lenni az olvasó előtt. Sokat hibáznak e' szabály ellen Epigramm-költőink; t. i. elmés gondolataikat ismeretlen, sőt gyakorta költött tárgyakhoz csatolják, mi által az Epigramm hatása igen gyengítetik. Ha azonban belbecsét abban helyeznők egyedül, hogy figyelmünket felvonja 's meglepőleg elégítsen ki: igen szűk körre kárhoztatnók.

És mégis az Epigramm-írók nagyobb része e' kis körben mozog. Nem vonatkoznak a' fenálló viszonyokra és személyiségekre, hanem az eseményeket elménczkedéseik tárgyaul veszik 's csak azért emelnek emlék-oszlopokat, hogy csillogó felirataikat rájuk vésethessék.

Az Epigrammokra is az elégiai mértékét szokták leginkább használni.

XI. S a t y r a.

A' Satyra — valószínűleg e' latin szótól: satura, tarka vegyület — elménczség- és szeszély-élénkitette vereszet, melly a' kor erkölcsi hibáit, gyöngéit, bohóságait gyermekies törekedéseit, szokásait, komoly hangulatban vagy nevetséges oldalukról ábrázolja. A' satyra tehát komoly vagy tréfás, iránya mindkét esetben didaktikai; czélja megszegyenítés, büntetés, javítás, intés. Hogy költői rendeltetésének megfelelően, ügyelnie kell a' költőnek a' tárgy megválasztására, kellő felforgására 's az előadásra.

Mi magát a' tárgyat illeti: vizsgálja meg, alkalmas-e Satyrára vagy sem, nem áll-e felette vagy alatta láthatárának? A' Satyra körén felül esik a' gonoszság és istentelenség; hatályosh és metszőbb fegyverekre van e' vétkeknek szüksége, mint minőket a' költészet élíthet; alul, mi jelentőség nélküli, ismeretlen, sőt olly mindennapi, hogy küzdelmében a' költészet csak magát becsstelenítené meg. A' kérdés tehát az: minő ellenség felett lebegtesse a' költő ostorát? Feleletünk oda megy: hogy a' komoly satyra a' kor általánosan elterjedt, nyilvános, erkölcsi 's befolyásuk által a' közjólétet felforgató hibáit rajzolja; vagy olly jelentékeny személyeket állítson szégyenpadra, kik tanaik, tetteik által az üdv 's béke felzavarására törekednek; — a' vig satyra pedig azon szélesen elhatalmazott bohóságokra, gyengékre, viszás nézetekre és véleményekre vonatkozzék, melyek nem szűlnek ugyan káros eredményt, de nevetségesek, és a' józan észszel ellenkeznek — nyilatkozzanak bár általán vagy egyéniségekben.

A' Satyrának főkélléke, hogy ne személyt sujtson, hanem ügyet, 's midőn a' gonosz általán elterjedt, ez igen természetes; de személyeket kell gyakorta érdekelnie, mint a' hibáknak, gyengeségeknek képviselőit. Minthogy tehát ezen törvénynek csak feltételes érvénye van, e' szabályt állítjuk fel. A' satyra ha személyt ostromoz is, szem előtt tartsa mindig az ügyet; az egész költemény folyamából és részleteiből világoljon ki, mikép a' szerzőnek a' dologgal, a' tévedések ostromozásával van ügye; — természetesen azon személyben támadandja meg azokat, mellyben megtalálhatók, ha a' léget szeldelni vagy magát nevetségessé tenni nem akarja. — Ha a' költemény ártatlan emberek becstelenítését czélozza, akkor nem satyra, hanem pasquill, gúnyirat leendő, mi a' költői élvezetet megkeseríti.

A' tárgy hatályos előadásához megkívántatik még, hogy a' költő óvakodjék az eltorzító tulságoktól, mert műve caricatur-rá válik, mi undort és megvetést szerez. Éreztesse minden sorában, mikép jog 's igazságért gyuladoz egyedül, hogy a' rágalom és káröröm indulatát távoztatni ohajlja. Végre legyen ovatos elménczsége alkalmazásában, legyen az természetes és keresetlen, ne ríjon ki minden sorból, hogy elmés akart lenni.

XII. K ö l t ő i l e v é l.

A' költői levél, tartalmánál fogva azon egyéni viszonyokban feneklik ugyan, mellyekben a' költő azon személylyel áll, mellyhez levelét intézi; mindazáltal e' személyt úgy tünteti fel némileg, mint az egész emberiség képviselőjét. A' mennyiben a' költői levél mindig a' költőnek önnöni nyilatkozata, annyiban lyrai természetű leendő; — noha azért e' pösi és didactikai jellemet is ölthet magára.

Minthogy a' költő és levélvevő személyes viszonyai teszik az egész költemény alapját: kell, hogy ezek világosan érthetőleg kitünjonek; a' mellett általán fontosak, vagy legalább általán érdekesekek legyenek.

Tartalmát illetőleg, a' költői levél hangulata egyszerű, bizalmas, majd tréfás és szeszélyes, majd komoly és mérsékelt, néha csipős is. Ha szinte a' költemény ok-

tatói irányt vesz is, sohasem jelenhet meg kimerítő értekezés alakjában, hanem csak mint szabadabb, a' tárgy mulattató és érdekes oldalát kiemelő vázolat — skizze. — Íratik leginkább jambusokban, néha trochaeusokban.

XIII. T a n k ö l t e m é n y.

Nem minden didaktikai irányu költeményre illik e' nevezet. Szorosb értelemben csak azon versezetek nevezhetők így, mellyek valamelly tárgy felett a' fejtegetések és vizsgálódások egész sorát képezik 's bennök főczélul az oktatás tulnyomóskodik. Minden, az emberiség magasabb vagy mindennapi érdekeit illető tárgy lehet a' tanköltemény bázisa, csakhogy ne kizárólag észhez, hanem szíljön kedély- és képzelethez is.

85 Micsoda feltételek alatt bocsátható a' költészet virányiba? megmondók főlebb. Azon körülmény, miszerint — semmi különös meghatározott czél nem csatoltatván hozzá, mint p. o. a' satyrához — az általán körében mozog, felettébb igényli a' költő figyelmét a' költői elem tekintetében. Bár mennyire kell is ügyelnie a' logikai összefüggésre és a' gondolatok világos kifejtésére: igyekezend mindazáltal kedélyre inkább, mint az elmére hatni. Így adhat csak költeményének költői becsét, különben legfőlebb szép hangzatu, de száraz és hideg erkölcsi prédikációvá süllyeszti alá.

A' tanköltemények közé sorozzuk azokat is, mellyek leírólag vagy jellemzőleg külső, érzéki tárgy körül úgy forgolódnak, hogy nem lyrai ömledézek pusztán, hanem oktatást czélozó költői rajzolat alakjában jelennek meg. Ezek főkélléke, hogy tárgy és kidolgozás a' szívet hassa meg, különben a' költészet határában meg nem maradhatnak. — A' tankölteményekre jambusokat szoktak használni.

Második szakasz.

Beszélyi költészet.

Míg a' lyra a' belső embert rajzolja, az eposi és drámai költészet azt tűzi ki feladatául, hogy a' külvilágra működő embert 's annak a' minden oldalú befolyásoknálí vi-seletét ábrázolja. Már e' kiábrázolás közepette, ha szinte mélyen betekintheünk is a' cselekvő és szenvedő ember belsejébe, mindazáltal itt nem az leend az egyedüli, legközelebbi cél; hanem a' cselekvénynek kell főleg megkapni 's lecsatolni kedélyünket. — A' dráma a' cselekvényeket vagy eseményeket megjelenítve, mint szemünk láttára történőket állítja elő; az epos mint elmul-takat szemlélteti. Noha olykor-ollykor az Epikus is használja kivételesen előadása élénkítésére a' jelent, de valódiilag ekkor is a' múltat idélozza.

A' beszélyi költészet hatása a' tárgyban fekszik. Azért lényeges kelléke az illynemű költeményeknek, hogy alkalmas, viszonyosan fontos és érdekes tárgy körül forogjanak, még pedig a' tárgynak és jó izlésnek megfelelő idomban.

A' beszélyi költemény tárgyát mindig egy, valósággal megtörtént vagy költött, többnyire emberi munkásság-előidézte esemény képezi. Néha a' történetbe természetűli lények is befolyanak, vagy a' csudás, gép gyanánt szövetik bele; de e' tett csak akkor helyeselhető, ha ama befolyás emberi hiten vagy babonán alapszik. Mert kiléphet ugyan a' költő olykor-ollykor a' való élet köréből, de az emberi képzeletet soha túl nem szárnyal-hatja.

Minthogy egy történet sem áll elszigetelten magán, hanem másokkal, mint eredményekkel kapcsolatban: ügyel-nie kell a' költőnek arra, hogy a' fő történet a' mel-lékesekkel — Episodok — szoros viszonyban álljon, hogy az egészből egység tűnjék ki. A' beszött és kísértő Episodoknak olly természetűeknek kell lenniök, hogy a' fő történet érdekét nevellék. Mi akkor történend, ha a'

főcselekvénnyel összefüggenek, annak okai vagy eredményei gyanánt mutatkoznak; ha a' kifejlődést nem gátolják, hanem ebben csak a' természetszerű nyugpontokat töltik be. — Ugyanezt kell megtartani a' személy- és tárgyrajzokról, melyek a' költemény tartalmával egybefonvák.

A' mondottakból kiviláglik, mikép a' beszélyi költőnek főfeladata, hogy az érdekességet aránylagosan ossza meg; „az Epikus célja az egészben fekszik.“ Nem kell tehát türelmetlenül a' célhoz sietnie, sőt inkább minden lépésnél pihenést vennie. Nem is lehet szó egyes kitünő fénypontokról a' beszélyi költészetben, hanem minden egyes részek magokban önállóak legyenek. — A' beszélyi költészethez tartoznak:

I. M e s e.

Mese általán minden esemény vagy cselekvény. Illy értelemben mese az eposi és drámai költészetnek alapul szolgáló történet is. Szorosabban véve, mint költészeti nem, a' mese valamelly általános eszmének, leginkább bölcseségi vagy életszabálynak költött s emberek helyett önállás nélküli lények — állatok — által képviselt történetbeni kiábrázolása.

A' mese, minőségére allegoria, irányára didaktikai, előadására nézve beszélyi. Mi ez utóbbit illeti, a' költőnek egyedül tényekkel leendő dolga, a' cselekvőleg előidézett lények jellem-rajzára semmi szükség nincs, feltevén, hogy e' sajátság közösen ismeretes. E' körülmény, midőn egy részről a' cselekvény legnagyobb egyszerűségét feltételezi, másikról lehetővé teszi az érthetőséget, tömöritséget, szabatosságot, mi más uton nem illy könnyen volna elérhető. Fődolog az, hogy a' mese költött története minél inkább hasonló legyen ahoz, melynek tüköre akar lenni, melyre vonatkozik, 's alkalmazható arra, kinek tanuságot akar nyújtani. Minél inkább közelít a' képviselő lények cselekedete az emberek cselekvési modorához, annál nagyobb leend a' mese hatása.

Az oktatói iránynak közvetlenül az előadásból kell elő-

teremnie. A' mese tana morálnak neveztetik; nem kell mindazáltal azt vélni, hogy minden mesének illy irányúnak kellene lenni.

Az előadás legyen egyszerű, rövid és szabatos. Meghatározott formák nem állíthatók fel; a' mese épen úgy lehet mértékes, mint prosai, úgy párbeszédes, mint elbeszélő, jobbadán mégis jambusokban iratik.

II. Allegoria, Parabola, Paramythia.

Az Allegoria αλλο másképen és αγορευω beszélek. Valamelly dolgot ábrázol egymásik által, melly ahhoz leginkább hasonlít. Szorosb értelemben a' művészet azon termékeit értjük alatta, mellyek elvont — abstract — eszmét érzékítenek, testesítenek. Mint költői mű, olly költeményt jelent, melly érzéken túli tárgyat, tökélyes 's annak leginkább megfelelő képből ábrázol, érzékít.

Ez érzékítés vagy közvetlen vagy közvetett. Közvetlennek van helye, midőn a' költő az érzékfeletti tárgyat érzeki lény képében tünteti fel, azt megtestesíti, megszemélyesíti; közvetettnek pedig azt nevezzük, midőn a' való élet tárgyai a' kiábrázolandó eszme vezetői, képei gyanánt hozatnak elő; még pedig vagy úgy, hogy az emberi, gondolkodó, érző és tét erő természeti tárgyakra ruháztatik — Allegoria anthropomorphica — vagy úgy, hogy a' fő kép mellé egy ellenes költetik, melly az előbbit érzékíti — Allegoria metaphorica.

Az allegoria vagy úgy jelenik meg, mint önálló versezet, vagy egy nagyobb költemény részét képezi. Nem alkalmazható e' név azon költeményekre, mellyek allegorikai irányuak ugyan, de nem beszélyi köntösben lépnek fel. — A' költőnek szabad tetszésétől függ, kötött vagy kötetlen beszédet használni.

A' Parabola — παραβαλλω hasonlítok — annyiban öszhangzik a' mesével, a' mennyiben valamelly általános tételt költött történet által tesz szemlélhetővé. Mindazáltal különbözik tőle e' pontokban: 1. a' cselekvény vagy költött

történet nem határozottan és nem egyénileg jelenik meg benne, mint a' mesében, hanem határozatlanul; 2. az általánosan szemlélhetővé tett igazság magosabb szellemvilágba tartozik, honnan 3. következik, hogy benne nem állatok, hanem kizárólag csak emberek működhetnek; 4. különös ügyelet fordítandó a' jellemrajzra 's előadásra.

A' *Paramythia* — παραμυθίων vigasz — a' parabolának mellékága gyanánt tekinthető. Elkülönző sajátsága abban áll, hogy felsőbb lényeket, a' keresztyén hit vagy Mythologia tárgyait lépteti fel cselekvőleg. Minthogy célja ugyan az, mi a' paraboláé, t. i. valamelly fensőbb igazság szemléltetése, a' költő választott tárgyat saját céljainak megfelelőleg alakíthatja.

A' parabolának legszebb példányait az ujszövetségben találjuk.

III. K ö l t ő i b e s z é l y .

Beszély általán valamelly történetnek élő szóval előadása. A' jó — nem költői — beszélynek főkélléke a' történetek alapos és észszerű összefüzése, értelmes és könnyű előadása. — A' költői beszély lényege feneklik egyszerű, valósággal véghez ment, vagy kigondolt történetnek élénkebb, főleg a' képzeletre ható, annálfogva szemlélhetőbb, eszmeibb felfogásában, szebb és tökélyesb előadásában. Némileg minden beszélyi költemény-nemeknek alapjául tekinthető; 's valóban rokon is mindnyájokkal, annálfogva határán igen nehéz elválasztó falakat húzni. Mit tekintünk lényeges sajátása gyanánt, a' fentebb mondottak tágasb fejtegetéséből kitünend. A' költői beszély egyszerű, a' mindennapi élet köréből kikapott, komoly vagy enyelgős jellemű történetet ábrázol. Nagy bonyolodást, Episodokat, mint az Epos, meg nem szenved; fődolog, az érdekes esemény ügyes előadása, nem akar tanítani, mint a' mese és parabola, sem főkép a' kedélyt megkapni, mint a' Ballada és Románcz 's azért idegenkedik a' lyrai elegyítéstől. Alakja mértékes, mi a' novellától megkülönbözteti.

IV. L e g e n d a S z e n t r e g e.

A' régi rom. cath. egyház eredetileg azon könyvre ruházta e' nevet, melly magában foglalta, mi istentisztelet alatt a' nép előtt olvastatott. Későbbben — meghagyatván az olvasás fogalma — azon könyvek neveztettek így, mellyekbe szentek 's martýrok — vértanúk — élete 's csodákkal teljes tettei foglaltattak 's kolostorokban olvastattak. E' történeteket Legendák-nak nevezték, míg végezetre e' név költői dolgozatokra alkalmaztatott. Értjük e' szerint a' Legendán a' keresztyén egyház köréből meritett, csodákkal átszőtt történet elbeszélését.

Rendesen komoly és vigra osztatik. Noha ez utóbbi esetben a' Legendá satyrai irányt nyer, mindazáltal satyrának nem tekinthető. Kedvre kell deríteni a' vig Legendának, de ne legyen ostor, melly a' babonás kedélyt megsebesitse. — Legrégibb Legendák a' spanyol költészetben találtnak a' közép korból. Jambusokban szokták írni, de lehet használni kötetlen beszédet is.

V. T ü n d é r r e g e és M o n d a.

A' Tündérregé oly költött történetet jelent, mellynek kifejlődését csodás eszközök — bűvölés, varázslás — és természetfölüli lények, a' babona és képzelődés szülöttei — boszorkányok, tündérek, óriások 'stb. — eszközlik. Alapját teheti az eposi és drámai versezeteknek, de önállólag is, mint külön költészeti nem, felléphet. Különös formák nincsenek elibe szabva, gyakran prosai öltönyben jelenik meg. Az előadás gyermekies egyszerűséget 's természetességet leheljen.

Monda alatt értünk valami nem hiteles, nem historiai adaton épült, hanem nemzetségről nemzetségre, szájról szájra átment, bizonyos helyhez, meghatározott időhez vagy historiai személyhez köttetett történetet, vagy annak elbeszélését. A' csodás elem benne nem oly nélkülözhetlen, mint a' Tündérregében, mindazáltal efféle vegyület nélkül ritkán jelentkezik. Rá is illik az, mi a' Tündérregére; vagy önálló versezet, vagy beszélyi költemények — Ballada, Epos — tárgyát teszi.

Ha a Monda az istenek világában mozog, vagy ős idők szülötte, vagy valamelly nagyszerű vallásos eszmét szemléltet — Mythus a' neve.

VI. Idyll.

Az Idyll — *ιδυλλιον* képecske — olly költemény, melly távol a' társas művelődés befolyásától — tudomány és művészettől — a' legegyszerűbb életkörben mozog; az ártatlanság állapotának és az emberiség nyugalmanak 's teljes megelégedésének kiabrázolását czélozza. Pásztorokkal, vadászokkal, halászokkal van dolga jobbadán; a' békés élet azon állapotát rajzolja, mellyet sem szenvedély nem zavar belről, sem vad befolyás külről nem háborít. — A' mesterkelt bonyolítás lényével ellenkezik; előadása egyszerű, természetes, ment a' keresett kifejezésektől és fordulatoktól, 's épen azért jelenik meg gyakran prosában, hogy a' mesterséges mértéket kikerülje.

A' szoros értelemben vett Idyll — pásztori vers —, melly tárgyát a' műveletlen ős időkbeli merité, már kiment a' divatból. Ennek oka részint a' korban, részint közvetlenül magában fekszik. Azon időkben és tartományokban volt honos csak, hol még életműves történet nem létezett; a' czélt, mellyhez vezetni akar, hátunk mögé helyezvén, csak a' veszteség sanyarú érzetét lehelheti belénk, de boldogító reményt nem csepegtethet sziveinkbe. És az Idyll lényegében rejlő e' hiányt költői törekvés sem hárithatá el. Mindazáltal az idylli költészet felett általán pálczát nem törhetünk. Van-e kedély, melly a' fáradalomteljes élet körébe vetetten, a' műveltség és udvariság feszes bilincseibe szoritottan, vagy a' zajos vigalmak és kéjelmek mámorában elszédülten — ne keresne enyhületet, szabadságot és nyugalmat a' csendes mezei élet kebelén? — A' legrégibb pásztori verseket Ptolomaeus udvarában Theocritus irta, őt utánozta Augustusban Virgilius.

VII. Ballada és Románcz.

Románcz eredetileg románi, olasz, francia, portugál, spanyol nyelven fogalmazott dalt jelentett; a' Bal-

lada — ballare, táncolni — név, zenekisérethez ének-szóul alkalmazott dalra vitetett. Midőn pedig — Némethonban főleg — az angol és skót nép dalok elterjedének, lefordítottának és utánoztának, azokat nevezték közülök Balladának, mellyek sőtét, zordon, tragikai jelleműek valának; mellyeken pedig derűlt ség és vidorság áradt el: Románczoknak. Sokan azonban e' nevet egymással felcserélgették, vagy azonos jelentésűeknek vették. — Véleményünk ez:

A' Ballada és Románcz elbeszélő versezetek, mellyek beszélyi alkatrészén lyrai elem szövődik keresztül. Tárgyaik lehetnek valók vagy költöttek; rendszeren a' Monda és Tündérrege világából vétetvék. Vajjon költőileg kidolgozott mondák és tündérregék a' Románczok vagy Balladák körébe tartoznak-e vagy egyikbe sem, részint a' tartalom, részint a' kidolgozási mód határozza meg. — A' Ballada inkább északkal — az angol, svéd, dán népköltésszel —, a' Románcz inkább déllel — a' spanyolok beszélyi dalaival — rokon; amaz a' történetet mint emberen kívülit ábrázolja, ez inkább az eszmei öntudat álláspontjából fogja fel. A' Balladában a' történeti elem bir túlsúlylyal, a' Románczban az eszme hatalmaskodik; amaz a' tényt drámailag megjelenítve beszéli el, ez a' cselekvények rugóira is kiterjeszkedik. A' Románczban a' beszély folytonosan, egy arányban lépdel előre, a' Balladában nem ritkán túlszöki a' lényegest, 's a' megelőzőkből vagy következőkből találta ki, vagy hézagokat hagy, mellyeket a' hallgató vagy olvasó képzelésének kell betölteni. A' Balladában jól jön ki a' rejtélyes kidolgozás, mellynek azonban érthetlenséggé fajulni nem szabad; a' Románcz legyen könnyen érthető és világos. A' Balladának tartalma jobbadán bús és zordon, a' Románcz ha nem viseli is mindig az öröm jellemét, de a' nyugottságét mindenkor.

Ama nagy és közel rokonság, melly a' kettő közt létezik, alaki hasonlatot is vont maga után. Mindkettő zenei jellemű, mindeniknek illeni kell zenekisérethez. Azért is olly mértékek választandók, mellyek zenészilag

kezelhetők, p. o. a' hatméretűek egészen alkalmatlanok volnának.

A' Balladához jambus vagy anapästikus versek illenek; a' Románchoz trochäikusok.

VIII. Epos.

A' beszélyi költészet előszámlált nemei körül tett kísérleteink 's vizsgálódásaink közben egyes, noha nem egészen iszlált, de mégis inkább vagy kevésbbé elzárkózott történettel volt dolgunk. Másképen az Eposnál. Az Epos — *simu* mondani — egymásba font, 's egy egészbe foglalt, nagy fontosságu vagy érdekü olly események sora, mellyek az emberi akaratnak, emberi erőknek az életellen-séges elemeivel küzdelmét — sors — ábrázolják.

Azon események, mellyek a' mult szempontjából felfogva, az Epos tárgyát képezik — egyike fő- vagy vezér-történet gyanánt ötlük fel 's ehez a' többiek mint Episodok, közbejövő történetek csatlakoznak. Mi viszonyban álljanak ezek a' főcselekvényhez, már főlebb érintők. Világosítaniok kell a' vezér-történetet, 's kifejlődésére gátlólag vagy elősegítőleg hatniok. Önálló, a' főcselekvénytől független, kört nem foglalhatnak el, mert így az Epos — hős költemény — főkélléke az egység, megsemmisítenék.

Ez egység akkor lesz elérhető, ha azon személyek, mellyek az egyes cselekvényeket képviselik, valamelyike a' főcselekvény mozgatója, irányzója gyanánt működik. E' személy a' költemény hőse. Ő az egésznek központja, a' többiek sorsa övével szorosan összefügg. Cselekedetéből, beszédéből a' lelkiület legtisztább képe sugározzék ki. A' hős az akadályok, az ellenszegülő elemek ellen vítt küzdelemnek előharczosa, 's ha a' sorssali küzdelmében nem mindig győztes is, de erkölcsileg nagy 's győzhetetlen legyen. — A' többi személyek, bármi jelentőség nélküli is állásuk az egészhez — feleslegesek vagy akadályozók nem lehetnek. Cselekvési módjukból tűnjék ki lelkiületszínzetük 's e' lelkiületben gyökerezzenek a' cselekvények rugói. Egyébiránt az Eposban több főszemélyek is fordulhatnak

elő, csakhogy egység tekintetében mindnyájan a' vezértörténetre dolgozzanak. Ilynemű Homerus Iliássa.

Művészi alkotását illetőleg — az Epos lényege nem annyira észszerű, historiai összefüggésben, hanem főleg élénk szemléltetésben áll. Nagyszerűségéhez a' hatos versek leginkább illenek.

Anyagára nézve lehet különböző:

a. Ha tárgyat mondák-, hitregék- vagy történet-rajzból kölcsönözi: E p o p ä a' neve. Az események nagyszerűsége hozza magával, hogy az E p o p ä a' magasztosság jellemét viselje, 's a' mennyiben a' régi formákat követi, c l a s s i k a i h ö s b e s z é l y n e k neveztetik. Az ilyenben embereken kívül isteni alakok is lépnek fel, 's a' mennyiben ezek a' kor és nép hitében élnek, nincs kifogásunk ellenök; az olvasó is azon korba tegye át magát gondolatában; de más esetekben illy csodás tünemények bennünk mi érdeket sem gerjeszhetnek. Sokkal czélszerűbb a' természetesnek határában maradni.

b. Ha tárgyat hős regékből vagy a' közép korból meríti, regényi hős beszélynek neveztetik, mellynek szembeötlő sajátságát a' csodás teszi.

c. Idylli hős beszély, ha a' közélet 's annak egyszerű ös képe szolgál tárgyaul.

d. A' víg hős beszély, mellyben emberek helyett állatok is léphetnek fel.

IX. R e g é n y. N o v e l l a.

A' Regény a' társas élet képét rajzolja egyetemiségében, vagy egyes kitünő emberek sorsát, viszontagságait, történeti igazság színe alatt 's választékos nyelvben adja elő. Nem szorítkozik, mint a' költői beszély, az élet egyes jeleneteire; hanem mint az Epos, egy egész élet jellemét hordozza. Mindazáltal különbözik attól: 1. az Epos főkeléke az élénk szemléltetés, a' Regényé az események észszerű történeti összeillesztése; 2. az Epos jelleme egyetemes, tárgyilagos, a' Regényben minden alanyibb; 3. az Epos kötött, a' Regény kötetlen beszédben jelenik meg.

A Regények, tárgyakat illetőleg, sokképen osztatnak 's neveztetnek el, szemügyre vevén főleg a' tárgy különös sajátosságait, 's azon életkört, melyből átvétetett.

A' tárgy minőségére nézve két főnemei különböztethetők meg, de a' mellyek sokféle árnyéklatokban gyakran átfolynak egymásba. A' Regény tárgya vagy tisztán tényi 's csak az események előadására szorítkozik, vagy okoskodatokkal keresztül szőtt; van bizonyos iránya. — A' tényire szorítkozó Regények vagy történeti alapon nyugszanak, vagy tartalmuk egészen költött. Amannak előnye van kétségkívül e' felett; de kereken tagadjuk, hogy a' historiai komoly studiumot elősegitené.

Az irányos vagy philosophiai Regényekben a' tényi vagy háttérbe vonul némileg 's helyet ad összefüggő nézetek fejtegetésének, erkölcsiség-, tudomány- és művészetnek; vagy úgy rendeztetik — a' tényi — benne, hogy egyetelmében valami eszmeit — ideal — szemléltet, nagyszerű tanuságot nyújt 's a' kor csalfa nézetét ostromolja. Az irányos Regényben legjobb alkalom nyílik költőnek magát kibeszélhetni 's elmélkedésének eredményit számos olvasókkal közölhetni. A' Regények, a' bennök érintett tárgyak minőségéhez képest, erkölcsiek, theologiaiak philosophiaiak 'stb. Előadásukat illetőleg komolyak, szomorúak, érzeltgősek, enyelgők, csipősek. Az életkörök szerint, mellyekben mozog a' cselekvény, lovagiak, pásztoriai 'stb.

Költő, előadása közben ezekre ügyeljen: Le kell kötnie sőt növelnie a' figyelmet az események mélyedő bebonyolítása által, de e' bonyolulat mindenkor történeti igazság színét viselje, kifejlésében végezetre természetszerű és kielégítő feloldást találjon. Ügyeljen a' jellemek szabatos rajzára, élénk, virágos, szív- és képzelethez szóló nyelvre.

A' Regény alakja mindig prosa. De a' költőtől függ: elbeszélőleg akar e' tárgya körül forgolódni, vagy párbeszédek, vagy levelek által. Amaz első legdivatozóbb, a' beszélyi jellemnek legmegfelelőbb; a' dialógiai alak drámához közelit, a' leveli — lyrához. — Költemé-

nyeket is szöhet be a' Regénybe, ha az egész természetéhez illenek.

A' *Novella* olly viszonyban áll a' Regényhez, minőben a' költői beszély az Eposhoz. Egyes, költői érdekű eseményre szorítkozik, 's tüstént bevezeti az olvasót a' viszonyok közepébe. A' cselekvény gyorsabb léptekkel halad kifejlése felé, azért az *aphoristikai* előadás leginkább megegyez természetével. Mindez neki sajátos kecsét kölcsönöz, kellemes feszültségben 's felhevülésben tartja az olvasót, 's meglepő modorban elégíti ki indulatit. A' tárgy minőségét, előadását, felosztását, elnevezését illetőleg, rá is alkalmazhatók azok, miket a' Regényről mondottunk.

Minden költészi nemek közt leginkább átszivárgott a' nép körébe. Nem is lehet a' jó Regény üdvös hatását elvitatni; de el kell szomorodnunk számtalanok siralmas állapotán, mellybe a' ferde irányu Regények által sülyesztettek. — Megvesztegetik az ilyenek izlésünket a' valódi költészet élvezhetésére; időnket, pénzünket elrabolják, szívünket, lelkünket vészes lehellet gyanánt mérgezik meg.

Harmadik szakasz.

Drámai költészet.

1. §.

A' drámai költészet a' poesis tetőpontja, benno a' költészet minden nemei összefolynak. Nevét e' görög szótól vette: *dráma* — δράμα — cselekszem — melly szó cselekvényt 's annak kiábrázolását jelenti. A' *Dráma* rendeltetése, az eseményeket vagy cselekvényeket szép izleti tökélyben megjelenítve előterjesztleni. Nem fest tehát, mint a' *lyra*, nem is beszél el, mint az *Epos*, hanem ábrázol. A' drámai költő az eseményt szemünk előtt fejleszti ki, 's az ebben résztvevő személyeket önállólag működteti; — épen azért vonul egészen háttérbe személye, önnönisége.

2. §.

A' Dráma tárgya — a' mese — vagy egészen a' költő teremtménye, vagy monda és tündérrege-világból, vagy történetrajzból kölcsönözött. Minden tekintetben kell, hogy a' költő azt a' esztetikai valószínűséggel kezelje 's a' cselekvény egész folyamának természetességét kölcsönözzön. Mi hűséggel ragaszkodjék a' kölcsönözött, nevesen történeti tárgyakhoz: tetszésére bízatik.

3. §.

Egy főcselekvény képezheti csak a' Dráma tárgyát, 's ennek, mint mondók, a' nézők szeme láttára kell kifejlődni; azaz: oly ponton kezdődjék, melyből az események természet szerű összefüggése ok és okozat gyanánt kimagyarázható 's átnézhető legyen, 's ott végződjék hol, a' katasztróph — végfordulat —, melyre dolgozik az egész, kielégítő, megnyugtató feloldást talált. A' cselekvény egysége ugy eszközölhető, hogy egyszemély, fő gyanánt, mint hős kiemeltetik. — A' hős ha nem vezetője is, de képviselője mindig az egész cselekvénynek; személye képezi a' központot, mely körül a' többiek összehullámzanak. Azért is a' költőnek különös figyelmet kell fordítania a' kidolgozásra, 's ügyelnie, hogy hőse felléptetési modora, tette, beszéde, szenvedése által, nézői lelkének elébe tökélyes, határozott lelkületet — character — vezessen.

A' hős ugy rajzoltatik, mint ki szakadatlan küzdelemben áll a' terveit, tetteit akadályozó befolyásokkal, felsőbb valókkal vagy az élet viszontagságival, vagy saját szenvedéyeivel. Ez ellenszegülő elemekkel harc szövi a' cselekvény bonyolódását, alakítja a' Dráma csomóját. A' bonyolódás és kifejlődés, valamint a' csomónak megoldása is, — minthogy a' Dráma az élet tüköre — legyen természetes, kényszerítetlen, nem erőszakolt.

A' kifejlődés és végfordulat rugói a' személyekhez csatoltassanak. Figyeljen tehát a' költő, hogy személyei határozott lelkületben lépjenek fel, melyből cselekvési módjuk lélektanilag kimagyarázathassék; hogy a' főcselekvény

lefolyására mindnyájan lényegesen összedolgozzanak. Feltételezhető, hogy a Drámában nincs helye.

4. §.

Minthogy a' drámai cselekvény mindig a' valószínűség képét viseli, a' Theoretikusok — szemlélődők — azon kíváncsiságot formáltak, hogy lefolyása ne csak azon napon, hanem azon helyen is menjen véghez; más szavakkal „a' cselekvény egysége az idő és hely egységével összekapcsolandó.“ De e' követelés alaptalan. Mert ha a' természetesség fogalmát betű szerint kellene alkalmazni az előadás minden ágaira, úgy a' költői formák lehetlenekké válnának. Annyival is inkább, mert képzelmi erőnk könnyen tulszárral az időn, melly, minthogy érdeket nem mutathat, elhagyható, 's csak azon nevezetes eldöntő pillanatokhoz ragaszkodik, mellyeknek összeszorítása által a' költő az órák és napok restes menetelét siettetni akarja. Magok a' görögök is — kikre szeretnek hivatkozni — csak tetszőleg figyeltek az idő állandóságára. A' cselekvény egysége tehát kiválólág szem előtt tartandó, 's hol hely vagy időbeli ugrás jöhetne elő, annak kiegyenlítése a' Dráma felosztása által eszközöltessék. De ügyelend a' költő arra is, hogy a' kornak — mellyet rajzol — nyelvét, viseletét utánózza.

5. §.

Minthogy a' drámai alak nézeti kiábrázolást feltételez, minden drámai művet kettős — költői és színi — szempontból lehet tekinteni. E' két fogalom egymástól elkülönözhető. Egyik Dráma lehet költői és az olvasót megilletetheti, míg a' nézőt hidegen hagyja; másik a' színpadon nagy hatást szül 's nagy színi becsü, de igen csekély költői érdeme. Kétségen kívül az leendő legjobb, mellyben a' színi hatás költői érdemmel párosul.

6. §.

A' színi hatásban rejlik főleg a' Dráma azon jelentősége, mellyel bír a' nyilvános életre, hazára,

a' nemzet művelődésére. Nézzünk a' lefolyt időkre vissza, látandjuk, mi nagyszerű történeti jeleneteknek lenének az előadott szín-darabok okozóivá (Belga forradalom 1830); 's ha meggondoljuk, mikép a' legjelesb színművek színpadra alkalmazása még korunkban is tiltatik, sejtendjük amaz erőt és hatalmat, mellyel a' társas és polgári viszonyokra befolyhatnak.

7. §.

A' színmű a' színpadért van 's csak akkor felel meg rendeltetésének, ha előadatik. Szükséges tehát a' színpadnak az élethezi viszonyát tisztába hozni. A' színészetnek kettős irányban kell működnie: szelleműs élvezetet nyújtani 's a' közműveltséget elősegíteni. Fájdalom, nagy része a' sokaságnak a' színpadot aljas játékosság helyének tekinti csak, hol idejét öli, erszényét üríti, szívét megmérgezi. Mindazáltal magasztos hivatása el nem vitatható. A' színészet gyönyörködtessen, de lelket ébresztőleg, képzőleg és felemelőleg. Az erő e czélok elérésére benne rejlik magában; mert a' legteljesb művészet i élv, mellyet a' költészet nyújthat, csak Dráma által elérhető. — De tegyen még többet is. Folyjon be éltetőleg és sokoldalulag a' műveltségre, és ki tagadná e' képességét is? A' költészet egy nemével sem köthetők össze oly könnyen, oly észrevétlenül és mégis oly hatályosan némelly különös czélok és irányzatok. Csakhogy ne szemléltesse a' költő ez irányt, 's ne rendelje alá a' művészet czélját a' művelődés czéljának, mert így műve költői tartalmának nemcsak árt-hatna, hanem minden hatását is megsemmisíthetné. — Minden művészet — és így a' drámai is — a' gyönyörködtetés bája által hat, 's ő egyedül hatalmas a' szabadságban. Ha a' költő ezt szem előtt tartja, boldogíthatja nemzetét színpad által; mert hatályosabban ostromozhatók innen a' kor balgaságai és ferdeségei, sikeresebben gyógyíthatók hibái, vétkei, mint satyrában és tankölteményben; jobban gerjeszthető a' honszeretet, mint Hymnuskban és harcz-dalokban. Általán mindazt, mi az egyetemes emberiség művelődésére vonatkozik,

körébe keritheti, 's ha jól fel fogta hivatását, a' kívánt sikerben biztos lehet. De a' vallásos irányt távoztassa el, mert az nem egyezik a' vallás szentségével, nem a' művészet fogalmával.

8. §.

Kül alakjánál fogva minden nagyobb szerű Dráma több felvonásokra — Actus — és Jelenésekre — Scena — osztatik. E' felosztás egy részről időhézagot és helyváltoztatást takar el, másiról pihenést nyújt nézők- és játszóknak. A' felvonások és jelenések szerkezetének, kapcsolatának és következésének a' tárgy minőségében kell gyökereznie. Hogy öt felvonás legyen, azt sem Horatius „Neve minor, neu sit quinto productior actu fabula“, sem utána mások természetszerűen meg nem alapíthatták. Noha nem lehet tagadni, hogy e' szám, szinpadi viszonyainkat tekintve, legalkalmasabb. Vannak azonban négy, három, két, sőt egy felvonásos drámáink is, nem csekély számmal. — Az első felvonás magában foglalja a' tárgy előterjesztését — expositio —, a' többiek bonyolódásokkal töltetnek be; a' legutolsóba kifejlés és catastroph foglaltatik. — A' tulajdonképi drámát elő — — prologus — előzi meg, és utó-játék — epilogus — követi.

9. §.

A' drámák részint kötött, részint kötetlen beszédben iratnak; a' párbeszédek — dialog — magányzókkal — monolog — váltogatván fel. A' monolog által feltárul a' néző előtt a' cselekvő személyek bel kedélyvilága, mi a' dialogban nem jelentkezik olly nyilvánosan.

A' drámai költészet főnemei:

I. Szomorújáték.

A' Tragodia nemcsak nevét — τραγωδία kecske és ének, t. i. a' szomorújáték kezdete nem egyébből állott, mint Bachus ünnepén tartatni szokott éneklésből, melly alkalommal kecskét is áldoztak — kölcsönzé görögből: hanem görög földön is von eredetet, nyert ápolást. Azon

példányképek, melyeket görög Tragoediák nyújtanak, igen jótékonyan folytak be egy részről Tragoediáink kiművelésére, de másikról feszes utánzásuk gyógyithatlan fogalomzavart okozott 's sok költői silányságot hozott napvilágra. Mind a' régi, mind az új Tragoediában úgy ábrázoltatik az ember, mint a' ki felsőbb valókkal harczában szabadsága 's önállása által diadalmaskodik, ha szinte érzékisége 's véges létezése következtében legyőzetik is. Ez ellenséges erők különbsége szerint különbözőleg alakul a' Tragoedia. A' görögöknél e' hatalom, a' dolgoknak vallásos szempontból felfogott ez örök rendi, volt a' sors — fatum —, mellynek magok az istenek is alárendeltettek egyéniségök szerint. Mikép a' Tragoedia hőse e' hatalommali harczában az emberi természet véghatárához jut: úgy a' Tragoediában túlszárnyalja minden a' mindennapiság körét, 's az érzékentuli felé — ha t. i. istenek együtt működőleg nem léptetnek fel — veszi irányát. Művészi alkotása egészen eszmei volt; az ember erkölcsi szabadságának eszméje legteljesb alakzatában tünt elő, míg más részről nyilatkozott azon korlátozottság is, mellyhez köttetik az ember érzéki természeténél fogva. Emberentuli felsőség és emberi valóság központulva valának benne 's rá a' magasztottság képét nyomák, mi a' kedélyt szent borzalommal tölté el. A' régi Tragoedia e' jellemének megfelelt előadása is. Nem úgy, mint nálunk, szűk körben, néhány halvány mécsvilágította falak közt, hanem téres csarnokokban tiszta napfénynél adatott elő. Benne csak férfiak működének.

A' keresztyén népeknél a' vak sors 's önkény helyébe isten- 's bölcs gondviselésébeni hit lépett, mi az eddigi nézeteket felette megváltoztatá. Egészen más fogalom köttetik ma a' sorshoz, mint amaz eredeti volt. A' régiek fátuma a' műveltséggel együtt, mellyből szivá életét, sirba költözött, 's igen megégeték kezöket, kik azt feltámasztani törekedének. — Minthogy tehát egy költő sem jön annyira kísértetbe, hogy hősét isten 's gondviselése ellen harczra szállítsa: kérdezni lehet: hol lelend pótléket amaz elveszett sors helyébe? Felelet: a' társas élet szerkezetében, meggyökerezett alakzataiban, formáiban. És midőn így hősét a'

szokásokkal, a' társas élet állapotival csatába állítja; midőn az eszméit a' valónak, a' természetet a' műveltségnek ellenébe teszi: oly ellenség ellen vezeti sikra őt, mellynek hatalma nagyobb és félelmesb, mint a' fátumé volt. — A' tragikus hős egy egész világ ellen lép fel és megveti a' viszonyok ama szerkezetét, mellyért küzdeni ezerek készen állanak, 's e' küzdelem magasztos látmányul fog szolgálni. A' Tragoedia e' lényeges sajáttságában feneklenek egyéb jellemző tulajdoni is.

Művészi alkotását illetőleg, ügyelni fog a' költő, hogy a' néző érdekét lekösse 's feszülten tartsa. A' tragikai cselekvény a' könyörület, aggalom, részvét érzeteit — az ugynevezett tragikus félelmet — idézze elő; a' hős csodálkozást gerjesztő alakban tűnjék fel óriási ereje által, mellyet nyilvánít. De a' néző kedélyében támasztott érzemények tulfeszítettek ne legyenek, ne gyötrettessék az szenvedhetlen iszony és határtalan félelem által, hanem felemeltessék. E' célra ugyan mindig kell, hogy a' cselekmény kimenetele komoly legyen, de a' szomorú vég, p. o. a' hős halála, nem mindig kívántatik meg; fődolog csak az, hogy az általános benyomás valódi szomorú — tragikus — legyen. Földi létünk és törekvésünk semmiségének érzete hasson meg 's verjen le; de egyszersmind azon édes öntudat erősítsen és emeljen, hogy erkölcsi szilárd akaratkat a' világon semmi hatalom sem törheti meg.

A' tárgy megválasztását korlátozó szabályok nem állíthatók fel, mindazáltal célszerűbbnek látszik általán, ha a' költő hőseit magasb körökből veszi 's az egész cselekményt e' téren gombolyítja le. Mert itt találhatók élesebben kifejezett egyéniségek, mellyeket kisszerű körülmények — mint az alsóbb osztályok embereit — szorítva nem tartanak. Épen azért az ugynevezett polgári szomorújáték, melly alsóbb élet-körben, vagy a' családi élet korlátai közt mozog; tartós színi hatásra nem számolhat.

A' Tragoedia leginkább ötös jámbusokban iratik, mert e' mérték legegyszerűbb alakzata a' kötött beszédnek, könnyű lejtése által közel jár a' társalgás hangulatához 's annál-fogva párbeszédre legalkalmasabb; de más részről oly

zölje az ugynevezett „deus ex machina“ által; mi akkor történik, ha a' csomó külről, idegen kéz által, nem a' cselekvény folyamában gyökerezett idomban oldatik meg.

A' nézőjáték jellemében fekszik, hogy egyszerűbb bonyolódása legyen, mint a' vígjátéknak. A' formára nézve határozott szabályokat nem adhatni.

IV. O p e r a.

Olly drámai költemény, melyben a' költészet a' zenével összeolvad, hogy e' kapcsolatban egymást kiegészítvén, a' nézők kedélyére hatalmas befolyást gyakorolhassanak. E' kívánság elérésére a' drámai kellékeken kívül lyrai elemnek kell benne tulzólagon uralgani, mert egyedül ez által leendő a' zenének önálló hatása. A' költő csak töredéket, vázolatot adand, melyet egyéb művészetek fognak pótolni, színezní. Az Opera rendesen külfényben tűnik ki, 's az érzékek által gyakorolja hatását. E' körülmény határozza meg tárgya természetét, melly leginkább regényes jellemű leendő. — Azon alárendelt szerep, melyet a' költészet az Operában játszik, főoka annak, hogy kevés költőértékű operáink vannak. A' valódi költők nem akarják művészetüket egy másiknak eszközévé aljasítani, 's érdemük öntudatában nem is közönyösek az összes közönség amaz örömet kifejező viselete iránt, melly a' zenészt hangosan tapsolja meg 's a' szegény költőről megfélekedzik. Ehhez járul még az is, hogy zene-szöveget csak az költhet helyest, ki a' zenészet lényegét ismeri.

A' tárgy természete, kidolgozása és terjedelme szerint az Operák különfélek:

a. Komoly vagy nagy Opera — Opera seria — tárgyánál fogva a' szomorú és nézőjátékkal rokon. Ez utóbbi esetben regényes, bűbajos 'stb. Benne az ének uralkodik.

b. Víg Opera — opera buffa — hasonlít tárgyánál fogva a' vígjátékhoz, benne az ének párbeszéddel válto-gatható.

c. Operette — daljáték szorosabban — a' dalt pár-

beszéddel változtatja, egyszerűbb, mint a' komoly és víg Opera.

d. Bohózat — Vaudeville — vígjáték dalokkal, mellyek a' nép ajkairól vétetnek.

e. Intermezzó az olaszokat utánozó két vagy három személytől énekelt víg opera.

f. Melodrama. Benne a' szavalás nem szakasztatik meg ének által, 's a' zene csak a' szöveg kísérlőjéül, vagy a' szünetek betöltéséül szolgál.

Az opera egyes részeit a' Cantatenél említők.

Függelék.

Azon költői termékeket sem lehet érintetlenül hagynunk, mellyek valódi költészeti nemekké még nem képezettek ki, hanem kevés kivétellel úgy jelennek meg, mint az észnek 's elménczségnek költői alakba öltöztetett játszi-ságai. Név szerint, Parodia, Travestia, Rejtély 's ennek mellékágai.

A' Parodia és Travestia megegyeznek abban, hogy az önálló költeményeket közönségesen megismertetik. Amaz a' gondolatok folyamát, a' kifejezésmódot, valamint a' külalakot is egy másikra, rendesen mindennapibb tárgyra ruhazza; ez meghagyja a' tárgyat, de nevetségessé igyekszik tenni főképen az által, hogy eredeti formájából kivetkezteti. Mindkettő satyrai irányu, mindkettő elménczség és szélszély által akar mulattatni. Tárgyaik szerint a' Parodiák és Travestiák vagy lyraiak, vagy beszélyiek, vagy drámaiak.

A' rejtély, általán az éles elme szülötte, 's oda igyekszik, hogy valamely ismeretlen tárgyat egyes tulajdoninak kapcsolatából kitaláljon. Hogy jó legyen, nehezítse a' tárgy kitalálását, mindazáltal érintse azon ismertető jelek egyetömet, mellyek összefüggésben annak teljesen eltalált szemlélhető képét adják. E' kettős czélt el fogja érni, ha olly jeleket mutat fel, mellyek elleneseknek látszanak, vagy olly tulajdonokat számlál elő, mellyek egyenkint, de nem egészben, más tárgyakra is, még pedig könnyen kitalálhatókra illenek. A' rejtély jelleme a' llegoríai, külsejénél

fogva az Epigrammal rokon. — Szinte minden költői formákban megjelenhet, sőt még prosai öltönyben is.

Egyes fajai a' Rejtélynek:

Rejtett szó szorosabb értelemben, jellemzi mindig az egész szót. ♦

A' charade a' szót széttagolja 's először részeit, azután az egészet jellemzi.

Logogryph — betűrejtély — egyes betűk raga, elhelyezése, változtatása, elvétele által új szavakat alkot 's e' szavakat a' felhozott jelekből, azután ezekből a' tulajdonképi rejtett szót, kitalálni igyekszik. Ha a' betűk cseréltetnek fel, a' Logogryph Anagramm-nak neveztetik.

Ha a' rejtett szónak többféle jelentése van, a' rejtély Homonym-nak neveztetik.

III.

A' MAGYAR

KÖLTÉSZET TÖRTÉNETÉNEK

RÖVID VÁZLATA
TEKINTETTEL A' NEMZETISÉGRE.

Magyar költészet története.

§. 1.

A' hazai költészetet csak szabad nemzeti kifejlődés emelheti magasabb polczra. Nemzetiség alatt a' költészetben értjük, midőn a' költő nemzetének vágyait, hajlamát, kedvencz tárgyait, szóval, mi a' nemzeti érzelemmel összhangzatban van — tekintetbe vevén műveltségi állását — felleleli, 's nemzeti, minden idegen elemtől megtisztázott nyelvben magasztos lelkesedéssel tolmácsolja. A' dal, mely nemzeti kebelből fakad, irányában nem vétendi el hatását, nem leend idegen a' hazában.

2. §.

A' hősi mult a' honszeretet és költői ihlettség éltető eleme. Ős apák vérharczain és küzdelmein fellelkesülnek az unokák. Nekünk illy hagyományaink, melyeket a' távol-ság regényes alakban mutatna fel, nincsenek. Nemzetünk legrégibb történetei sűrű homályban boronganak; minden

eddig vizsgálódásaink sejteményeket kelesztének csak, de való után epedő lelkünket ki nem elégítheték. Okát annak, miért hogy Álmason felül semmi hagyományaink nincsenek, nem a' nemzet létlenségében, melly küzdelemteljes pályán dicsően vívott mindenkor, hanem önmagunkban, hanyagságunkban kell keresni. „Nem kérdem — szól Kölcsy — ha szenteltünk-e valaha emléket a' régiség hős tetteinek; csak azt kérdem, ha viseltettünk-e valaha tisztelettel valamely emlék iránt, melly a' régiségből reánk átaljött? Ime, Rákosnak szent mezején egy magányos embernek ökrei szántanak, magyar királyainknak sirhalmaikat az elpusztulástól meg nem védelmeztük 's a' Bethleneket és Rákócziakat borító márvány daraboknak megtagadtuk a' kiemélést; mi által dicsőítők a' helyet, hol Zrínyi elhullott, hanemha az által, hogy a' töle védett sánczokat kótyavetére bocsátottuk?“

3. §.

Ámbár tehát hagyományaink elvesztenek, nem mondhatjuk elődeinkről, hogy a' költészettől idegenek vagy arra alkalmatlanok lettek volna. Priscus Rhetor, II-ik Theodósiusnak követe Attilához, említi, hogy e' nagy király udvarában Bárdusok voltak, kik győzelmi tetteit önkészítette versekben éneklék meg. E' daloknak nemzeti nyelven kellett szerkeztve lenniök, mert ugyancsak P. Rhetor jegyzi meg, hogy a' Hunnuszok nyelvökhöz szerfőlött ragaszkodtak. Ugyancsak amaz íróból tudjuk, hogy Attilát, midőn egykor győztesen tért volna vissza diadalaiból, fehérbe öltözött leánykák versekben üdvözlék. — E' szokás Árpád alatt sem halt ki: A' hét vezérek, tetteiket örökítő dalosokat hallattak magok körül; Béla névtelen írója említi, hogy Árpád, midőn Etele vagy Buda várát elfoglalta, kapitányaival lant és dalok zengése mellett vendégeskedett. — Azonban költészetünk e' zsenge virágai ápolatlanul korán lehervadtak.

4. §.

Sz. István 's az öt követő királyok korszaka nem volt kedvező a' költészet felvirulásának. Keresztyén vallásra

tért nemzetünknek idegen ajku papok latin nyelven hirdették a' szent tudományt. Midőn pedig magyar ifjak is vállalkoztak egyházi hivatalokra, 's nemzeti nyelven intézék a' néphez tanításait, Kálmán törvénynyé tette: „ut Canonici in claustris, et Capellani aulici in aula literatorum — latine loquantur.“ Azonban a' nemzeti nyelvnek e' sőtét éjjelében is tünedeztek fel némi szikrák, mellyek a' nemzeti poesis jelenései valának. Tudjuk nevezetesen Pray György után, hogy IV-ik Béla leánya szűz Margit, kit atyja a' tatárok előli futásában apáczává avatott, a' zsolnárokat magyar nyelven énekelte.

5. §.

A' vegyes házakból származott királyok alatt emelkedni kezdé a' költészet iránti buzgalom. Erzsébeth, N. Lajos anyja, gyönyörűveztet énekek olvasásában keresett, 's maga a' nagy király sem feledé a' harczzában a' béke szelid leányait, a' musákat, mint jellemzőleg megjegyze Péczeli. A' Hunyadiak thrónra léptével feltündököl legdicsebb kora a' magyarnak. Eseményekben dúskor vala ez, mellyek a' költői lelket fellengző lelkesedésre ragadhaták. Hunyady János a' bölcsőben fekvő Mátyásnak harczdalokat énekeltetett, maga Mátyás is, midőn thrónra lépe — noha neje Beatrix a' nemzetiségben fel nem olvadt — asztalánál magyar dalokat szeretett hallani, e' szokást utána Bátor Miklós váci püspök is követé. Galeopus tudósítása szerint. Illy dalok nemcsak asztaloknál, hanem táborban is viszhangoztanak; Vulturán olasz püspök azt mondja ez énekesekről, hogy nálóknál jobbakat nem hallott. Bátor és Kinisi katonái a' kenyérmezei diadal ünnepét dalriadások között ülék meg.

Midőn Mátyás királylyá választatott, a' pesti gyermekek örömeiket ez egyszerű versekben fejezék ki: „Mátyást mostan választotta 'stb.“ Azonban úgy látszik, fényleni vágyott ő is a' külföld előtt 's e' törekedésében, mellőzve a' kis körre szorítkozott nemzetiséget, külföldi tudósokat halmoza ol királyilag jótéteményeivel. Így történt, hogy noha korában is akadunk némi nyomaira a' nemzeti költészetnek, a' latin

birt mégis tulsúlylyal. Azért mondá elkeseredve Kölcssey: „míg Európának végén az éhséggel küzködő Camoëns hazája örök dicsőségének szentelte hangjait, a' mi pécsi püspökünk római lanton zengette a' nemzet előtt idegen szép énekét.”

6. §.

A' Hunyadiak sírba szálltával haza és nemzetiség árvaságra jutának. A' tehetetlen 's kormányra épen nem termett Dobse nem tudá méltánylani legdrágább kincsét azon nemzetnek, melly őt thrónjára emelé. Nemzetére nézve cse h, hazánkban is e' nyelvet igyekvék meghonosítani, mi által aggodalomba hozá a' már alapos reményekre jutott nemzetet. Nagy lelkek gondolatát csak nagy lelkek foghatják fel. Mátyásnak a' hon felvirágozását czélzó, 's részint foganatba is vett dicső tervei László tehetetlen kezei között megsemmisültek. Az élet- 's halállal sokaig küzdő nemzet végezetre Mohács síkjaira gyült össze eltemetni hazát és nemzetiséget.

7. §.

A' mohácsi vész felfakaszthatá vala a' sziv érzelmeit, de nem találkozáék költő, hogy a' vérnapokat megénekelje. Tinódi versei száraz krónikák költői lélek nélkül. Előadása folyamán a' történet szoros korlátiba zárva szellemét, művében mitsem hatott nemzetére. Illy modorban irvák Farkas Andrásnak, Temesvári Istvánnak és Valkai Andrásnak nyomorult versei.

A' lantos költészetben Balassa és Rimai tevének első próbát. Amannak egyházi és világi énekei telvék tiszta honszeretettel.

Nagy akadályára van a' költői léleknek, midőn gondolatait a' nyelv darabossága miatt kellőleg ki nem fejezheti. Erdős illy helyzetében próbát tön nyelvünkkel, ha annak simaságát valamikép eszközölhetné, római és görög mértéken kezdé rímelni, 's szerencsével tapasztalá nyelvünknek minden formákhozi simulóságát; de kora megjelenése miatt nem érteték. Utánozáék őt, de el nem érheték Vilmányi, Libecz, noha Molnár Albert, a' zsoltá-

rok kellemdús fordítója, e' részben is igen szép előmenetelt tett.

8. §.

Zrinyi, előde, a' szigeti hős vitézi tettén fellelkesül 's teremti a' Zrinyiászt. Noha Homér, Virgil és Tasso tüzenél melegült kebele, eredeti világában tüne mégis fel. Verseiben ékességet, mi a' sokaságot annyira vonja magához, nem találunk. „Így történt — szól Kölcsey — hogy Zrinyi, mint poeta, nemzetünkre semmi befolyást nem nyerhetett; mert míg a' kornak felette állott, addig nem ismertetett, 's midőn végezetre szemeink érdemeire felnyilni kezdenek, már akkor, ha nem sokkal is, de mégis valamivel ötet meghaladtuk.“

Liszt, szolgailag utánozá a' rómaiakat, mert noha költeménye tárgyát: „Mohácsi veszedelem“ nemzeti történetből kölcsönözte is, őt a' nemzet meg nem hallgatta. Versei szárazak 's telvék philosophiai okoskodásokkal.

Gyöngyösit sem érté a' nemzet, mert képeit a' római költészetből vevé, mellyek a' nagyobb rész előtt ismeretlenek valának.

9. §.

A' reformatio költészetünket — melly ha nem egészen nemzeti irányban fejlődék is magas fokán állott virágzatának — levetette e' feltűnő állásából. Jelesb egyházi szónokok — minők: Károlyi, Molnár, Ozorai, Bornemisza, Telegdi valának — beszédei teliek okoskodásokkal, ellenvetésekkel, czáfolatokkal; a' nyelv tanítói alakot ölte magára 's a' költészet mezeje parlagon hagyaték. — Ledül az erdélyi uralkodó ház is, mellynek körében nyelvünk ápoltaték; a' nevelés papokra bízatik, kik meg-rögzött előítélettől elfogultan, növendékeikbe kizárólag a' classicitás szeretetét csepegteték 's költészetünk musája egészen száműzeték.

10. §.

Azonban nyelvünk 's költészetünk a' 18-ik század kezdetén phoenix módjára felvirult Mária Theresia böles kormányja alatt. Intézkedései ha nem közvetlen is, de köz-

vetve jótékonyan folytak be nyelvünre. A' Jezsuiták rendje — melly a' régiség rekedt légében sáppadozott 's irtózza fordult el a' nemzetiség éltető elemétől — eltörültetik; az iskolák jobb rendbe állittatnak. A' nemzeti testőrseregben, mellyet dicső királynénk 1760-ban állita, alkalmat nyerének jobbaink — kik a' kor hangulatához képest francia nyelvvel foglalkoztak — nyelvünket műveltebb nemzetekével összehasonlítani 's megdöbbenve láták, mikép hever porban elhagyatva, 's gondolkodának mikénti felemeléséről. — A' 18. század másik felében végezetre feléledt 's meghonosodott nemzetiségünk. II. József nemzeti létet veszélyeztető rendeletei felferék rideg közönyösségéből a' nemzetet 's új élet ömlött költészetünkbe.

11. §.

Tudvák előttünk Kazinczy, Révai, gr. Rádai törekedései, mikép igyekezének költészetünknek a' nemzeti elemet biztosítani. Maga a' különböző iskolákra szakadás mutatja a' cél egységét, mellyért mindnyáján hevültek, de különböző utakon vélék elérhetni. A' latin és francia iskola küzdelméből felfakadt végezetre a' nemzeti elem dicső diadala. A' francia iskolához tartoztak Bessenyei, Baróczi, Barcsay, Ányos, Faludi és a' kedélyes gr. Gvadányi; a' latinhoz Baróti, Rajnis, Révai, Virág, Kazinczy, Dajka, Verseghi, Vitkovics, Szentmiklóssy és Berzsényi. Mindkét iskola követői szem előtt tartották a' nemzeti érdeket, de az utóbbiból Kazinczynak és Berzsényinek sikerült főleg a' költészet mezején a' művészek emelése.

12. §.

Kazinczy — nemzeti nyelvünk ujja szülője. Dúspantáziájának küzdeni kellett a' nyelv hiányosságával, betolakodott a' szóalkotás titkaiba 's új, természetes szavakkal lepte meg honfiai. Sokat köszönhet neki mind általán literaturánk, mind különösen költészetünk. Munkáinak nagyobb részét fordítmányok teszik ugyan, de miután a' költészetbeni nemzetiségnek egyik feltétele a' tiszta 's kisi-

mitott nemzeti nyelv, Kazinczy pedig illyenné tévé, méltó helyet foglal a' nemzeti költők sorában.

Berzsenyit örömmel öleli a' nemzet sajátjaul. Nem mondjuk róla, hogy legelső a' magyar költők között, mivel egészen magyar; mert miért ruháznók — Toldy szerint — e' nevet egy költői individuumra, holott lehetnek 's vannak költőink, kiket magos röptökben nemzeti érzés lelkesít. Mindazáltal hatása, melyet a' nemzetre tön, elvitázhatlan. Műveiben sujt, biztat, 's ha néha fájdalom ragadja meg kebelét nemzete elkorcsosodásán, a' multba vonul vissza, dicső elődök szemléletén nyugalmat 's enyhületet keresni. — Irt ódákat, hymnusokat, elégiákat, költéri leveleket. Kifejezései szerencsésen eltaláltak; gondolat, nyelv erőteljes, férfias.

13. §.

A' 19-ik század kezdetén uj fény derül költészetünkre a' testvér Kisfaludiakban. Nevök méltó, hogy a' magyar égszillagai között kiolthatlan fényben tündököljön, mint ragyogott hajdan Kastor- és Polluxé Hellásban. Erejük teljes érzetében kitörnek a' már megszokott ösvényből; mellözve a' latin és franczia példányok alacson majmolását, magyar világot teremtenek, 's lesznek az uj iskola képviselőivé. — Kisfaludi Sándor regéi által hatott különösen a' nemzetre. Ezek tárgyát a' korból merité, mellynek honszeretet, vitézség és hűség kiváló tulajdoni valának, 's minthogy bennök a' nemzeti szellemet valódiságában, tisztaságában és szépségében tükrözé, lehetlen volt a' honfikelekben viszhangra nem találniok. — Előadása csinos, egyszerű; versei könnyű folyamatuak. Regéi tárgyai jobbadán szomorúak, vagy azért — mint maga mondja — hogy a' magyar nemzeti természetéből szomorú; vagy azért, hogy a' nemzet eltöltött életében sok csapásokat szenvedett. — Irt még balladákat, drámákat és Himfy szerelmeit.

Kisfaludi Károly a' magyar vigjátékot teremtette. A' vigjátékiró legközelebb áll nemzetéhez; innen van, hogy a' szomorú játékok csak ritkán, a' vigjátékok soha sem birnak egyetemes hatással. Kisfaludi K. a' kort, mellyet színre

hozott, igen jól ismerte, ezért ülteték drámai műveire a' nemzetiség bélyege; a' nemzet egyetemes részvéte olyanná tévé azokat; az actio, jellemrajz, párbeszéd, társalgási tón, bennök tiszta magyar. — Elegiai, sonettjei, epigrammái, novellái, költői elbeszélései mind nemzetiségtől átitiltak.

Meg kell itt említenünk Csokonait is. Kölcsy így nyilatkozott róla: „a' szép ismeretű, ritka adományu ifju más uton indulva, más csillagzatok alatt, igen nagy lehetett volna, de hamis utakra tévedve, egyéb leve, mint a' mi illy ifju korában is már lehetett volna.“ A' népdalokhoz kétségkívül legtöbb talentuma volt, azokat egyenesen a' nép ajkairól kapta le; hang, kép, szolás, szín, szakasztott magyar; a' koszu „paraszt dalát“ és a' „csikó bőrös kulacsot“ illeti, melyekben játszi elméjének kifogyhatlansága bámulatos. Dolgozott még Kleist és Bürger után, de ez utóbbival helytelenül hasonlított össze.

14. §.

A' nemcsak széles ismeretű tudós's jeles műphilosoph, hanem magasb röptű költő is, a' halhatatlan Kölcsy, az új iskola dicsteli tanítványa volt. Poesise vágy és reményben olvadoz fel, unalmas egyhanguság nélkül, mert hatalmában szelid hangok és vonzó képek vannak. Némelly ódái szerelmet lehellenek, mások merészebb röptűek's megkapó erővel bírók, mások egy sok szenvedéseket kiállott szív felferjendezését tükrözik; — az egész egy honát hűn szerető kebel kifakadozása. — Irt hymnusokat, balladákat, románcokat, költői beszélyeket.

Bajza, noha a' német parnassuson erősíté phantasiája szárnyait, valódi nemzeti szellemben írta verseit. A' koszu közölök „Apotheosis“a vivá ki. Csinos és szabatos nyelvben bár mellyik költővel is mérközik.

15. §.

Valamint Kisfaludi K. a' vígjátékot, ugy Vörösmarty a' nemzeti Epost teremté's rövid idő alatt bámulatos magosságra emelé. Eleitől fogva ritka tünemények valának a' geniek az Eposban; Göröghonnak egy Homérja, Rómá-

nak egy Virgilje volt, a' többiek, kik eposi lelkesedéssel bírtak, többnyire utánzókká aljasultak 's nemzetükre mi befolyással sem lehettek. „De ismered-e — mond Toldy aethetikai leveleiben — azt az Epost, mellyet nemzetinek hívunk? ez a' poesisnek culminatioja; ezt a' költőt nemzete repraesentánsának nézzük, tőle bizonyos popularitás kívántatik, melly perse ne hasonlítson Bereiéhez, hanem egy prófétáéhoz, 's ha nemzete multát, jelenét, jövődjét a' multban, mintegy tündér tükörben azon valósággal nem találja, mellyel önnön érezi, örökké késik a' koszoru.“ — Vörösmarty előtt már Székely és Döbrentei tettek próbát a' költészet ezen nemében, de olly művet nem alkotának, melly a' nemzeti Eposnak példánya lehetett volna. Föllépe Vörösmarty 's miután lezengé ama dicsőséget, melly az éji homályban késett, a' magyar Epos alkotója 's képviselője lön. Ledjelesebb költeménye „Cserhalom“, mellyről azt mondja Toldy, „hogy ebben a' legcsiklandóssabb orru kritikus is bájillatokba ütközik, 's melly felett a' legszorosabb vizsgáló is csak enkomiaszt tarthat.“ — Czuczor hős költeményeit hasonlólag nemzetiség lengi keresztül; Toldy öt Homérhoz, Vörösmartyt Tassóhoz hasonlítja. — Horváth Endre „Árpád“ czimű hős költeményt irt. — Irt még Vörösmarty odákat, hymnusokat, elegiákat, epigrammákat, drámákat, népregeket, népdalokat, mind tiszta nemzeti szellemben.

Ujabb költőink — Császár, Erdélyi, Garay és Petőfi — műveiben mindenütt a' nemzeti elem tulnyomóskodik.

IV.

Görög és Római MYTHOLOGIA.

Mythologia.

1. §.

A' Mythologia — mesebeszéd, vagy vallási fogalom is járulván hozzá, Hitregétan — olly tudomány, melly a' pogány 's illetőleg görög és latiumi népeknek isten- 's vallásról tanait magyarázza.

2. §.

Mielőtt a' görög és látiumi nép hitével megismerkednénk, szükség némellyeket előre bocsátani. — Egyesek élete tüköre népek életének. Ezek is születnek 's élnek különböző életkoraikat; gyermekégből virul fel ifjuságuk, majdan férfiúvá növekszenek, 's megtörik végezetre életök az erőtelenség alkonyán. Egyesek szintugy mint népek, sok idő 's szakadatlan erőködés után juthattak a' műveltség azon fokára, mellyen jelenleg állanak. A' természet műveletlenül bocsátja ki az embert kebeléből, lelke tehetségei, szíve vágyai sokára fejledeznek ki, fogalmai későn tisztulnak meg annyira, míg az őt környező tárgyak való oldalát megismerheti; lassankint menekülhet csak a' képzelet zsarnok uralmától, melly őt tévutakra szokta ragadozni, 's sokára vergődhet azon helyzetre fel, honnan belátja az igazságot 's annak meghódol. Ugy népek is — mint egyesekből alakult

egész — az ész és szív e' fejlődési fokozatain mennek keresztül.

A' nép gyermekkorán yers és műveletlen állapot, melyben sem a' magában rejtőzö erőket, sem saját rendeltetését nem ismeri. De mennél sötétebb elméje, annál éberebb képzelmi ereje. Széttéekintvén maga körül, számtalan tárgyakat vesz észre, melyek hatályosan folynak be reá, melyeknek létet nem ő adott; 's minthogy gyakorlatlan elméje a' dolgok okaiba 's összefüggésébe nem hathat, felhevült képzelmi ereje azon lényt, kinek teremtő munkaságából folyt ki a' mindenség, emberi módon képzele, emberi jelességeket, kitűnő tulajdonokat rak reá, a' benne létezők legmagasb mértékében. Azon képek, melyeket tüzes phantasiája alkotott, megnyugtattják 's kielégetik némileg kebelét, 's agyrémeit legszentebb igazság gyanánt öleli. — Minthogy azonban a' természet ereje millió tüneményekben nyilatkozik, nem éri meg egy fővalóval, hanem többeket teremt, erejük, nagyságuk 's szépségük szerint különböző méltósággal, hatalommal ruházza fel, 's megrakván velök léget, vizet, halmot és hegyeket: vagy imádásukra hajol, vagy iszonynyal fordítja tőlök el ábrázatát. — 'S így származott a' Mythologia.

3. §.

E' szerint műveltebb korunkban, midőn a' haladó idő már megszűrte zavaros fogalmainkat; midőn világról, istenről 's annak az emberhezi viszonyáról tisztába jöttünk — e' regéknek hitelt nem adhatunk. Ismernünk kell mindazáltal lelkünk és szívünk képzésére a' régi népek vallásos hitét, melly, költői szempontból felfogva, szintugy tiszteletet érdemel, mint saját hiedelmünk. Igaztalanul cselekszenek tehát azok, kik e' mezőt választják elménczségök gyakorlására. Kimélettel kell járnunk tévelygő embertársaink körül is, ha tévtanaik nemcsak nem vészt hozók, hanem eszközei az önmegjobbulásnak és lelki nyugalomnak; tudnunk kell, hogy nem mindenek bírják meg az igazságot.

4. §.

Ős időkben minden népnek voltak saját nézetei isten-

ről, világról 's ezek okairól; melly nézetek, a' népek műveltségi állása, foglalkozása 's sorsa szerint, egymástól igen különböztek. A' görögök Mythológiája legkiképzettebb volt, 's ezt követé a' Rómaiaké, melly amazt szinte egészen elsajátítá. — Kérdezni lehet: mikép juthatni a' régi népek vallásos hitének forrásaira? 's mi haszon ered tudásából? Minden kornak voltak férfiai, kik a' nép uralkodó eszméit, véleményét, hitét, — mellyek nemzedékről nemzedékre szálltanak át — feljegyezték, 's ez iratokból merítették a' mythologiai adatok, valamint használtattak a' művészet maradványai is, emlékek, pénzek, épületek, mellyek a' nép hitének tárgyait megörökítendők valának. Hasznos pedig tudnunk azért, mert az emberi művelődés történetét csakugy foghatjuk fel, ha mindenkor szellemével megismerkedünk; a' classikus remekeket 's a' bennök elhintegetett allegoriákat, szépségeket csak akkor érthetjük és élvezhetjük igazán, ha a' Mythológiában jártasok leendünk.

5. §.

Mielőtt a' régiek istenségeit elősoroznók, nézzük, miképén vélekedének a' föld származásáról. Itt is a' képzelet üzé játékát, 's midőn a' sűrű homályban eltévelyedett, alakot adott arra is 's ős anyagul vette fel. A' görögök és rómaiak a' földön, a' mindenség e' parányán az egész világot értették. Az első létező a' *chaos*, tisztátlan durva tömeg, mellynek összezavart alkatrészeit egy hatalmas erő választá el 's különböző dolgok előhozására alkalmatossá tévé. Ez erő *Eros*, kit *chaos* eljegyzett 's e' kapcsolatból származott: *Erebos* — sötétség —, *Nyx* — éj —, ezek ismét szülék *Aethert* — tiszta lég —, és *Hemerát* — napot. — *Eros* és *Chaos* szövetségéből származott még *Tartarus* — alvilág, és *Gäa* — föld —, a' ki szülte *Pontust* — közép tenger —, *Hegyeket* és *Uranust* 's más számtalan lényeket.

Lássuk tehát most az istenségeket, mint a' személyesített természeti erők képviselőit. — A' görögök és rómaiak háromféle istenfajt vettek fel.

I. Első rangu istenségek.

1. §.

Uranus.

Az ég személyesített kiábrázolója. Vele kezdődik, a' görög költők képzete szerint, az első istenfaj. Gāat nőül vevén, nemzette a' Titanokat, Hekatoncheireket, Cyklopsokat, Gigásokat és Erinneket. Mindnyájan nyers erők érzéki képei. Országát és hatalmát féltvén, fiait bilincsbe vérette 's a' Tartarus fenekén fogva tartotta. De Gāa, fájlalván szülöttei sanyaru sorsát, legifjabb magzatának Saturnusnak kezébe önkészítette sarlót ad, mellyel atyját megöli és a' Titanokat kiszabadítja; — kik eljegyezvén nővéreiket, istenek nagy sokaságát hagyák hátra, melly még inkább szaporodott az által, hogy Uranus vércsöppjeiből Gigások és Erinnek állottak elő.

2. §.

Kronos v. Saturnus.

Uranus fia a' rómaiaknál Saturnus. Atyja megbuktatása után thronra lép 's nejlül vevén Rheát — Gāa leányát — nemzi Plutót, Neptunust, Jupitert, Vestát, Cérest és Júnót. Minthogy azonban jóslat szerint atyja sorsára kelle jutnia, vagy, mint mások vélik, a' thront, idősb fivérei előtt csak úgy lehetett birnia, ha utódai nem volnának: elnyelte őt gyermekét. Rheá, új szülöttét Jupitert atyja dühétől az által menti meg, hogy Kréta szigetén egy barlangba rejti el, 's papjait a' Korybantok és Kureteszeket körötte — hogy sirása ne hallassék — zajos fegyverben tánczoltatja, férjének pedig fia helyett kecskebőrbe pólyázott követ ad felfalni. Jupiter a' Korybantok ápolása között felnevekedvén, testvéreivel — kiket Saturnus, Gāa és Metis szerétől kihányt, azaz: az elrejtetteket szabadon bocsátotta — szövetkezik 's a' thront — letaszítván atyját — elfoglalja. E' cserével elégtelen Titánok fellázadtak Jupiter ellen, melly háború tíz évi vér-

ontás után azzal végződik, hogy Jupiter őket a' Tartarusba sujtotta, 's ott őriztette. A' még inkább elkéséredelt anyja a' Gigásokat izgatta fel ellene, kik sziklát sziklára, hegyet hegyre tornyosítva az égbe törni erőködének. Hasztalan vevé elő mennyköveit 's villámain és az Olympiak minden hatalmukat, csak Hercules segélye által zabolázhatá meg a' lázongókat, ki őket részint megölte, részint feneketlen mélységbe sujtván, hegyeket és sziklákat görgetett reájok. — Jupiter, miután a' rettenetes erejű Typhon is legyőzte, hatalmát örök időkre biztosítá.

E' Mythusban ez igazságok fekszenek: hogy az idő — Kronos — éveket, hónapokat és napokat hoz elő, mellyek elrepülnek, de ismét visszajőnek azon kebelből, melly őket elnyelni láttatott; hogy a' természetben rejlő erők gyakorta surlódnak egymáshoz, 's a' föld színén nagyszerű tüneményeket, változásokat idéznek elő, p. o. zivatar, vizözön, vulkánok 'stb.

A' Rómaiak egészen másképp alakíták e' regét Saturnusról. Hogy t. i. fia üldözése elől Itáliába menekült, Janus királynál letelepedett, 's a' népet földmivelésre 's más mesterségekre megtanítván, olly tekintélyre emelkedett, miszerint Janus vele országát és hatalmát megosztá. Saturnus kormánya alatt volt az aranykor. Tiszteletére ünnepeltettek decemberben a' Saturnaliák, az emberi egyenlőség ünnepei.

Festetik szakállás férfialakban, sarlóval kezében, megtörött fatörzsre támaszkodva, melly körül kigyó, az idő jelképe, tekergőzik.

3. §.

R h e a.

Másképen Cybele vagy Cybebe, vagy Berecynthus és Dindymus phrigiai hegyektől, hol tiszteltetett, Berecynthia és Dindymene — a' görögöknél először egészen különböző istenség volt Cybeletől, de minthogy sokban hasonlítottak egymáshoz, e' két eszme egygyé olvadt. A' rómaiaknál, kik szerint Saturnus neje volt, és a' népnek üdvét munkálta, Opis vagy Magna Mater és Ma-

ter Deorum-nak neveztetett. Származása felől különbözök a' költői vélemények. Mint Rhea, Uranus és Gaea, mint Cybele Maon phrigiai fejedelem leányának mondatik, ki őt haragjában — mert nem fiugyermek volt — Cybelus hegyére tette ki, hol vadak szoptatták és pásztorok nevelték. Bájoló szépsége 's eszélyessége a' nép előtt kedvessé tevék. Midőn Atys phrigiai ifjunak neje lön, atyja, ki őt megismerte, annyira felbőszült, hogy férjét megöleté. Cybele o' vesztességszülte fájdalmában szinte megőrült, magányt keresett 's fenyvek árnyában szeretett főleg andalgani, mert azt hivé, hogy kedvese azzá változott. Elvonultságában kézi dobót talált fel, 's azzal mindenfelé nagy zajt ütött. Papjai a' Gallusok utánozták e' zenét ünnepeinél.

Különbözőleg ábrázoltatik, rendszerint két oroszlántól vont szekérben, fején bátyakoronával, egyik kezében kormánybotot, másikkban dobót tartva.

4. §.

Zeus v. Jupiter. *)

Az istenek feje, Saturnus és Rhea fia. Kréta szigetén Amaltheia nymphea kretai király leánya, tejjel, Ida hegyének méhei mézzel, egy sas nektárral és ambrosiával táplálták. Már kora ifjúságában rendkívüli erőt és bölcseséget fejtett ki. Atyját thronjáról letaszítván és az őt ostromló Gigásokat legyőzván, sors szerint osztozik fivéreivel az uralkodáson, 's kapja Olympust vagy eget. Neptunus tengereken parancsolt, Plutó az alvilágban uralkodott.

Jupiter kormányja alatt derengett az ezüst kor, mellyben nem termett ugyan a' föld önkényt, mint az aranyban, de az emberi munkásságot gazdag siker koszorúja mégis: sok szerencse, gyönyör és élvezet terült el mindenütt. — Ezt követé a' réz vagy vaskor, mellyben az emberek fajulni kezdenek, 's egymást szeretetlenül üldözik, annyira, hogy Astraea, az igazság istennője, égbe szállott a' földről 's panaszára Jupiter eltökélé az emberfajnak viz-

*) A' czikkek felett álló nevek elsejével a' Görögök, másikkával a' Rómaiak nevezték isteneiket.

özön általi kiirtását. A' vizár egész Görögországot elborítá, egyedül Deucalion és Pyrrha menekhetének Parnassus hegyére, hol hátuk mögé köveket hányván, egy uj nemzedék alkotóivá levének.

Első neje Metes. Minthogy a' Fatum megjósolá, hogy fia születend, ki hatalmasabb fogna lenni nála, Metist elnyelé 's saját agyából Minervát alkotá. Másik neje Themis, kitől nemzé Astráát és a' Hórákat. De kedvelé főleg testvérét Junót, kinek bájai szívét lelánczolák; sokáig ellent állott kérelmének, végre törvényes nejévé lön 's fényes menyekzőjökre az istenek egész serege meghívott. Egyedül a' gunyolódó Chelonia nympa nem jelent meg, miért Merkurius tekenős békává változtatta. E' házasság gyümölcsei voltak Hebe, Mars és Vulkanus. De Jupiter nem maradt hű nejéhez, nemcsak a' többi isten-nőkre kacsingatott szerelmesen, hanem a' föld leányaihoz is le lejárogatott. Cerstől nemzé Proserpinát, Latona-tól Apollót és Dianát, Dionétól Venust, Mnemosynétől a' Musákat, Eurynometől a' Gracziákat, Semeletől Bachust, Májától Merkuriust, Alcmenétől Herkulest.

Jupiter mind a' görögöknél, mind a' rómaiaknál leg-főbb lénynek, istenek és emberek atyjának, a' világ megtartójának tekintetett. Mennydörgött a' fellegekben 's szórta villámát a' földre. Belátott a' jövőndő sötétébe, Dodona ligetében jós intézete volt. Olympiában fényes templom állott tiszteletére; a' benne levő szobor, melyet Phidias elefántesontból és aranyból készített, a' hét világ-csodák közé számíttatott. *) Ugyanitt tartattak minden negyed évben híres ünnepei is az olympiai játékok; némelyek szerint maga Jupiter alapította a' Gigásokon nyert diadal emlékére, mások szerint Pelops. — Hasonló tiszteletben

*) Csodáknak nevezték hajdan korban ama művészi remekeket, melyek kitűnő szépségük 's tartósságuk által emberi erőt túlzani láttattak. Ilyen hét volt: 1) Egyptomi pyramisok, 2) Babyloniai falak, 3) Semiramis függő kertjei, 4) Diána temploma Ephesusban, 5) Jupiter szobra Olympiában, 6) a' Mausoleum Halikarnassusban, 7) a' Kolossz Rhodusban.

részesült Rómában is: a' Capitoliumon temploma volt, honnan Capitolinus és Optimus Maximusnak neveztetett. Egyéb melléknevei: Stator, Hospitalis, Nuptialis Abretanus, Servator, Fulminator, Ammon.

Festetik szakállas erőteljes férfi alakjában, méltóságos viselettel, komoly arcvonásokkal, fején királyi koronával, jobbában villám és mennykő, baljában királyi pálcza, melly felett kedvencz madara a' sas ül.

5. §.

Hera v. Juno.

Saturnus és Rhea leánya, Jupiter testvére és neje. Legmagasztosabb és leghatalmasabb az istennők között, az ég és föld királynéja, a' gazdagság és házasság élet védője, 's ezért viselte e' mellékneveket: Gamelia, Cygeia, Telia, Pronuba, Juga és Adulta. Jupiterrel, ki egyéb istenöknek 's a' föld leányainak kitünőbb előnyöket adott, nem élt boldogul. Okozhatta ezt saját féltékenysége 's azon kegyetlen indulata is, mellyel férje szerelmeseit üldözté. Így például Latonát sárkány által gyötretteté; Kallistót, arkadiai fejedelem leányát medvévé, Io-t, Inachus leányát tehénné változtatá; Herkulest egész életén keresztül zaklatá.

Nemcsak féltékenység és boszus indulat dagasztá kebelét, de a' gög és uraságvágy gyakorta szeretetlen 's igaztalan tettekre ragadozá. Lédat Tartarusra taszítá, mert nála szebbnek tartá magát; hát a' szegény Trója mennyit szenvedett tőle a' tiz éves háboruban csak azért, mert Paris megsérté hiuságát!

Kérdezni lehet: miért tulajdonítanak a' régiek Junonak ily visszataszító lelkületet. Kétségen kívül e' képnek alapul szolgáló eszme az: Jupiter ábrázolja a' felsőbb léget, Aethert, Juno az alsóbbat: a' gözkört; a' házasság az Aethernek a' gözkörrel egyesülését, a' viszálykodás a' gözkör különböző állapotait jelenti; mi által az tiszta vagy borult alakban mutatkozott.

Tisztelete általános volt mind a' görögöknél, mind a'

rómaiaknál; ünnepei azoknál Heräaknak, ezeknél Junóniaknak neveztettek. Kisérői a' Nymphák, Gratiák és Hórák; Iris különösen szolgálá. A' páva, lúd és kakuk, neki szentek valának.

Rajzoltatik méltóságos nő alakjában, inkább komoly és kevély, mint szelid vonásokkal; vállát fátyol fedezi, mellette Páva ül. Néha thronon ülve királyi pálczával látható, máskor két pávától vont diszkocsin. A' görög hölgyek és leányok tiszteletére ünneplék az eläai játékokat.

6. §.

Poseidon v. Neptunus.

Jupiter fivére, Saturnus és Rhea fia. Testvérének a' Gigások és Titánok elleni harczban tett szolgálata után tenger feletti uralmat nyert. Későbbben, fellázadván főurasága ellen, megfosztá őt egy évre tengerek és szelek kormányától, és kényszeríté, hogy ez idő alatt Laomedon Troja királyának szolgáljon 's falai építésében segítse. Így megszegyenítve Neptunus 's felharagitva főleg Laomedon által, ki a' szerződött díjt tőle megtagadta: nemcsak Trója határát pusztitá vízárral 's kártékony tengeri szörnyekkel, hanem ama nagy háboru idején súlyos veszélybe dönti magát a' várost is, ha Jupiter ellenséges terveit meg nem hiusítja. Minervával viszázkodott Attika birtoka felett, melly isteni szózat szerint azt illetné, ki leghasznosb ajándékot fogna e' földnek hozni. Neptunus három águ vas villáját földbe üté, 's ló állott elő, de Minerva olajfát teremtet 's övé lön Attika.

Neptunus törvényes neje Amphitrite — Oceanus és Doris leánya, nevét a' költők tenger helyett is használják — de többekkel is osztá szerelmét, kiktől jeles fiaikat nemzett, nevesen: Oncaea nymphától a' híres lantos Ariont, Melanippetől Aeolust, Tyrotól Neleust, Thoasától Polyphemust. Fényes palotája a' Pontus közepén állott.

Rajzoltatik öreg szakállas férfi alakjában, zordon arcvonalmakkal, kezében három águ vasvillát tartva. Neje feje körül lengő fátyolban csigából készült kocsin ül mel-

lette, melyet Delphineknak vonnak; az istenpárt Nereidek, Tritonok, Delphineknak veszik körül. — Görögországban nagy buzgalommal tiszteltetett, főleg a' fokvárosokban, mit eléggé tanusítanak az isthmusi játékok, melyek czélja az apróbb népek szilárdabb összeolvasztása. Romában a' „Circenses“ nevű játékokban ünnepeltetett.

7. §.

Hades v. Pluto.

Saturnus és Rhea fia, az alvilág istene, életnek és halálnak ura. Jupitert segítvén a' Gigászok és Titánok ellen, tőle egy őt láthatlanító sisakot kapott. A' görögök és rómaiak különbözőleg nevezték az alvilágot, Hades, Aïdes, Erebus, Orkus, Tartarus, 's olyan helynek gondolták, melyben a' gonoszok gyötrettetnek, a' jók gyönyör-élvezetben és boldogságban részesülnek. Elysium a' háborítatlan béke, Tartarus a' kínos büntetés helye. Az alvilágba egy közös, de végfelé két ágra menő ut vezetett a' mérges gőzölgő Avernus taván keresztül; jobb ágán az Elysiumba, balon a' Tartarusba lehetett jutni. Mielőtt a' megholtak rendeltetési helyökre mennének, Styx folyamán kellett keresztül hajóznok. E' vizen, mely Acheron-, Phlegethon- és Koeytusnak is neveztetett, csak azokat vitte Charon a' révész keresztül, kiknek tetemei itt a' földön tisztességesen takarítottak el, különben a' Styx partjain kellett bolyongniok. Charon átviteli díjt is követelt, miért a' megholtak szájába pénzt szoktak tenni. Az alvilág másik folyama a' Lethe vagy feledékenység vize, mert az elhunytak új testet nyervén italától, földi létüket egészen feledék.

Élénken képzelék a' régiek főleg az alvilág örömeit és gyötrelmeit, ezt különösen, Tantalus, Ixion, Sisyphus, Tityus és Danaidák iszonyu sorsában.

Tantalus phrygiai király, kevélysége 's saját gyermekén elkövetett kegyetlensége által megsértvén az istene-
ket, arra kárhoztatott, hogy Tartarusban a' víz kellő közepén szomjuhozzék, 's a' legszebb gyümölcsök birtokában éhségtől gyötrettség.

Ixion, Thessalia fejedelme, hasonlólag az istenek ellen vétkezvén, kígyókkal kerékhez kötöztetett, melyet dühös szél szüntelen forgatott.

Sisyphus korinthusi király csalárdsága és makacssága által annyira felingerlé az istenek haragját, hogy egy szikladarabot kellett mindig hegyre hengergetnie, mely — tetejére hajtván, másik oldalán visszagördült.

Danaidák, Danaus lybiai király leányai, mert férjeiket megölik, átlukgatott hordót vízzel töltögetének.

Tityus iszonyu óriás, minthogy Latonát megkísérté, Jupitertől Tartarusra taszított, hol kányák szagatait szüntelen felnövő beleit.

Pluto alvilági fényes palotájában nejével Proserpinával lakott 's csarnokait Cerberus rettenetes kutya által őrizteté. Mind a' görögök, mind a' rómaiak tiszteletére tarták a' százas játékokat.

Rajzoltatik méltóságos arcczal, homlokát hajfürtei árnyékozzák, ajkát hosszú szakál borítja, fején mérleget visel, a' szoros igazság jelképét, kezében királyi pálcát vagy kulcsot tart, mellette Cerberus ül.

8. §.

Persephone v. Proserpina.

Másképp Kore, Mekitodes, Deois, Libera, Trivia, Hekate és Libitina, Jupiter és Ceres leánya, Plutó neje, de a' kinek nem szült magzatokat. A' bájoló hölgyet Sicilia virányiról rablá el, midőn Narcissusokat szedgetett. Ceres az egész világot bejárta leányaért, míg végezetre Arethusa nymphea utba igazitá. Sirva kéré őt vissza az istenektől, kik kérelmeit teljesíteni ígérték, olly feltétellel, ha az alvilágon még semmit sem izlelt. De midőn Mercurius Jupiter követé megtudta, hogy egy fél granát almát megett, visszajövele lehetlenné vált; mindazáltal megengedtetett neki, hogy néhány hónapot a' földön anyjánál, 's Olympuson a' többi istenneknél tölthessen.

Az árnyékvilág királynéjának, a' tenyészés istennőjének 's a' hitszegés boszuállójának tartották. Rajzoltatik

bájos hölgy képében, fátyollal vagy koronával ékesítve, Plútó mellett thrónon ülve, kezében nárczist vagy gránátalmát tartva.

Arkadia pásztorai tiszteletére ülék a' virágünnepeket vagy Antephoriákat. Aegina szigetén minden évben titok-teljes játékokban tiszteltetett; alsó Itáliában Aver-nus tavánál szent berke volt.

9. §.

Demeter v. Ceres.

Más neve a' görögöknél Deo és Achäa, Saturnus és Rhea leánya, a' földtermények istennője 's mindenek tápláló anyja. Ő tartatott a' földmivelés feltalálójának 's a' polgári társaság első alkotójának. Mesterségei hatalma 's jótéteményi által, a' vándor 's gyökerekkel táplálkozó embereket születési helyükhöz csatolta 's nekik közös hazát, közös törvényeket adott.

Midőn Plútó, leányát Proserpinát elrabolta, fáklyát gyújtott Aetna hegyén 's szárnyas sárkányok-vonta kocsin felkeresett minden tartományokat érette, útjában mindenütt boldogítván az embereket. — Attikát halmozá főleg el jótéteményivel, mert Celeusnál Eleusis városában igen barátságos fogadtatást talált. Megtanítá Attikának az eke használatát, Celeus fiát Triptolemust búzával 's sárkányos kocsival ajándékozta meg, hogy beutazván minden tartományokat, oktassa a népeket szántásra és vetésre.

Neptunustól félelmében, ki érette szerelemre gyuladott, lóalakot ölt fel, de az isten is illyenné változván, megközelíté 's nemzé tőle a' csodálovat Ariont. Ceres szegényében és fájdalomában egy barlangba rejtezett, miért a' föld elveszté termékenyítő erejét. A' megfélemlített emberek Jupiternél kerestek segítyt, ki megtudván Pántól tartózkodása helyét, rá vette kérelmeivel, hogy visszatért a halandók közé. — Festetik magasztos női alakban, fején búzakalász-koszorú, kezében sarló vagy fáklya. Néha sárkányok-vonta kocsiban ül Bacchussal.

Krétában, Siciliában és Görögországban, különösen pe-

dig Attikában igen tiszteltetett. Eleusisban fényes temploma volt, hol évenként két ünnep tartatott, a' Thesmopheriák és Mysteriumok, az eleusisi titkokba csak a' súlyos próbákon keresztül esettek avattattak be, 's halál volt szabva annak fejére, ki azokat kibeszélni merte volna. Ceres papjai Hieropöáknak neveztettek, a' főpap Hierophantnak. Ünnepein a' földtermések zsengéi áldoztattak.

10. §.

Hestia v. Vesta.

Ceres nővére, Saturnus és Rhea leánya, a' tűz jelképe, az építés feltalálója 's a' családi élet védője; innen minden háznál tűzhely volt neki szentelve, mellynek tüze örökös lángban égett. Vesta megvetett minden szerelmet, bár Neptunus és Apolló esengtek keze után, 's megnyeré Jupiteriől, hogy örökös szüzességben maradhasson. Innen a' szüzesség örjeül tekintetett.

Rajzoltatik fiatal hölgyalakban, nemes arczvonásokkal, jobbájában Minerva képét, baljában botot tartva.

Rómában Numa Pompilius templomot emeltetett tiszteletére, mellynek oltárán örökös tűz ápoltatott; itt őriztetett Minerva égből alá hullott arczképe is, mellytől függött a' város fenmaradása. Papnéi hatan voltak 's Vesta szűzeknek neveztettek; hivatásuk tüzet éleszteni 's a' haza üdvéért áldozni. Öltözetök fehér öltöny 's bíbor palást volt; koruk tizedik évén léptek az istennő szolgálatába 's örök szüzességet kele fogadniok, de harmincz évi szolgálat után férjhez mehettek. Igen nagy tekintetben állottak 's különös előnyökkel bírtak a' rómaiaknál, személyök sérthetlen volt, nem állottak atyai hatalom alatt 's vagyonaikról szabadon rendelkezhettek. Ünnepélyes menetekkor a' líktorok csomó vesszőt vittek előttök, mi csak a' Konsulokat, mint legfőbb hivatalnokokat illeté; a' halálra ítélt bűnösöknek megkegyelmezhettek.

E' nagy tekintély mellett azonban a' legszigorúbb törvények kötelezék. Ha valamellyik a' szent tüzet kialudni engedé, a' főpaptól keményen megvesszőzteték; ha szemér-

mét megsérté, maga elevenen temetteték el, csábítója halálra korbácsoltaték. Illy esetben az egész nép gyászba öltözött 's áldozatokban engesztelé a' megsértett istennőt. — A' Veszt a szűzek Rómában a' legelőkelőbb családokból választattak, monda szerint Romulus és Remus Vesta szűz gyermekei valának. Juniusban tartattak a' Vestáliák.

*Neptun fiait Halimochinist Mars, 9
Ille, mivel az ő házaiban állapították
Ares v. Mars. my bantón*
11. §.

Jupiter és Júnó fia a' had rettenetes istene, a' trójai háborúban Hectort védelmezé főleg, Herkulessel igen sokat küzdött. Törvényes neje nem volt ugyan, de szerelmeseitől számos utódokat hagyott, kik háborúiban kísérek.

Egész Görögországban, de kiválólág Athenében tiszteltetett, az Areopagus élet és halál felett ítélő törvényszék szent volt neki. A' rómaiak népök alkotójának, hitők szerint Romulus és Remus atyjának tartották. Mezeje — Campus Martius — testgyakorlatok 's köztanácskozások helye. Egy római vezér sem mehetett háborúba, míg a' Márs templomában felfüggesztett paizst meg nem illette e' szavakkal: „Márs örködjék felettünk,“ a' hadban nyert ragadományon kívül, lovak, kosok és kutyák vágattak le neki áldozatul. — Papjai Flamenek és Sáliusok, kedvencz állatai farkasok és kutyák valának.

A' rajzokban harczos férfiú képében jelenik meg, tüzes ménektől vont kocsin, mellyeket Bellona kormányoz; egyik kezében lándzsát, másikban paizst tart.

12. §.

Hephästus v. Vulkanus.

A' rómaiaknál Mulcihernek is neveztetett, Jupiter és Júnó fia; noha ez utóbbi, rút alakja miatt, nem anyai indultal bánt vele, mert fejletlen korában kilöké az Olympusból. E' sérelem okozá, hogy nem örömet jelent meg az istenek honában; iszonyát még inkább nevelé Jupiter az

által, hogy őt, mert anyját zsarnokoskodásai ellen oltalmazá, újra földre taszítá. E' két esés után megsántult, 's az Olympuson igen ritkán volt látható.

Vulkanus a' tűz és mesterség jelképe. A' régiek képzete szerint ő kovácsolá érzezből a' legjobb fegyvereket, Jupiter mennyiköveit, félelmes paizsát, Herkules fegyvereit, 's ama mesteri hálót, mellybe Venust és Márst keríté, midőn őket meglepően bizalmas helyzetben találta. Lakhelye Lemnus szigete, innen Lemnius mellékneve, de főleg Aetne gyomra, hol legényeivel a' Cyclopsokkal dolgozott.

Mind Rómában, mind Görögországban már a' legrégebb időkben tiszteltetett. Aetna hegyén temploma volt, olly kutyáktól őriztetett, mellyek meg tudák különböztetni a' jókat a' gonoszoktól 's ezeket dühösen támadák meg. Ünnepei a' rómaiaknál Vulkanaliáknak, a' görögöknél Hephästiáknak neveztettek.

Vulkanus könnyű öltönybe burkoltan, vagy a' nélkül ábrázoltatik; ülője előtt áll, jobbájában kalapács, balában fogó, körötte az egyszemű Cyclopsok serege.

13. §.

Aphrodite v. Venus.

A' szerelem istennője. A' föld tenyésztető erejét sokféle képekben érzékiték kelet népei, mellyek közül nevezetesebb az ifjabb 's korosb Venusróli Mythosz. Amaz Uranus leánya a' legtisztább 's legszellemibb szerelem képviselője; emez a' földi 's érzéki szerelem ábrázolója, Jupiter és Dione, vagy mások szerint a' hullámzó habok leánya volt, innen Anadyomene — tengerszülötte A' Myrtus, melly mögé öltözni rejtezett, midőn a' habokból felmerülvén, Cythere szigetén partra lépett, szent volt neki. A' kandiai tenger szigetein megkülönböztetve tiszteltetett, innen melléknevei: Cythere, Amathusia, Cypria, Gnidia, Paphia, Idalia és Adonais. A' női báj ideáljaul rajzoltatik, könnyű öltönyben vagy meztelenül, hatlyúk és galamboktól vont kocsiban, fia Amor vagy Cupido és a' Grácziaák kísérik.

Férje Vulkanustól, az égiek legundokabbikától, nem volt magzata, de szép halandókkal 's istenekkel kéjelegvén, többeknek anyja lön. Anchisesnek Aeneást szülé, a' többi isteneknek, Amort vagy Erost, Anterost, Hyment és Hermaphroditust. Minden szelidsége mellett sem volt ment a' boszúállás indulatától, ha istensége megsértett. Érzék azt Hippolytus, kit megölt, Polyphonte, kit bagolylyá, Arsinoë, kit lóvá, és Myrtha, kit myrussá változtatott.

Mint ős mondák regélik, egykor egy görög fejedelem Peleus és Thetis menyegzője ünnepeltetett az olympusi istenek jelenlétében. A' viszálykodás istennője, mert meg nem hivatott, boszujában ez alkalmat arra használja, hogy az istenek közt veszekedést támasszon. A' terem közepébe arany almát vet e' czímirattal: „a' legszebbiknek.” Júnó, Minerva és Venus egyiránt igényt tartottak birtokához. Paris, a' szép királyfi, dönté el a' perlekedést 's az arany almát a' szépek legszebbikének, Venusnak ítélé. Miért őt Heléna elrablásában 's a' trójai háború ideje alatt segíté.

Cyprusban és Paphusban fényes temploma volt, hová évenként sok ezrek sereglettek össze. Cnidusban — Kária városa — levő szobrát a' világhírű művész Praxites készíté. — A' rómaiaknál Eryx szigetén tiszteltetett Siciliában — Erycina. Itt tartattak a' Veneraliák.

14. §.

Pallas v. Minerva.

Más neve Tritonia, Athene, Athenéa — a' bölcsesség és hadtudomány istennője. Regélik róla, mikép pánczélosan pattant elő Jupiter agyából, 's születésekor megingott a' föld, feldagadt a' tenger, elsötétült a' napnak világa. Mások Neptunus szülöttjének tartják, 's hogy Jupiter sajátjául fogadta.

Ő tanácsolá Jupiternek, hogy a' Titánok és Gigások ellen Herkulest hívja segélyül; tudomány és művészet neki köszönheti kifejlődését, honnan ezek védőjeül tartatott; a'

földet olajfával ajándékozá meg, de még inkább munkálta az emberiség javát azáltal, hogy szövésre, varrásra, építésre, költészetre 's gyógytanra megtanítá; a' fuvolázást is ő mondatik feltalálni. Védelme alatt állottak mind azok, kik tudományyal, művészettel, 's a' mesterségek bár mi nemével foglalkozának.

Testi kéjt, mint egyéb istennők, soha nem vadászott; szerelmét az érette epedőktől megvoná 's keményen bünteté, kik jelenlétében magokról megfélelkezének. Tiresiást, ki őt meztelenül fürdőben lepte meg, vaksággal sújtá; Medusa hajfürteit, mert templomát megszejtetléníté, kígyókká — *Arachnét*, mert vele a' szövésben versenyre mert szállani, pókká változtatá.

Neki köszönhetik a' görögök Tróján nyert diadalukat. Különböző mellékneveket viselt: *Polias*, városok védője; *Soteira*, megszabadító; *Glaukopis*, kékszemű istennő. Különböző tulajdonai szerint változatos alakokban jelenik meg. Mint hadistennő, rajzoltatik bájos hölgyalakban, magas sugár termettel, komoly arczonásokkal, sisakkal, paizsszal felfegyverkezve, mellyen Medusa feje látható, jobb-jában lándzsát tart, lábainál bagoly ül.

Attikában fényes temploma volt a' *Parthenon*, mellynek szobrait aranyból és ezüsből *Phidias* készíté. A' *palladium*, melly képéről *Minervának* azt hívék, hogy égből esett alá, Trójából hozatott ide, későbbben Rómába vitetett 's *Vesta* templomában őriztetett.

15. §.

Phöbus v. Apollo.

Diana ikertestvére, *Jupiter* fia, anyja *Latona* *Delos* szigetén szülte, hová a' szerelemféléző *Juno* üldözései elől menekült. Egyéb melléknevei *Belis*, *Patareus*, *Cynthius*, *Tymbräus*, *Nomius*, *Pythius*, *Latous*, *Päan* és *Abantos* — *Abanta* *Hellas* városától. Későbbi görög költők felcserélték a' nap isteneivel — *Helios*, *Titán* — hasonlólag a' rómaiak *Sol*-al.

Az *Apolloróli* rege is keletről származott át Görögor-

szágba. Egy istenség eszméjéhez sem csatoltattak annyi, gyakran ellenes fogalmak. A' nap sugárai kifejlesztik és megérlelik az életműves testeket, szelíd fényében 's jóltevő melegében újra éled az egész természet, de ereje dulja szét a' növényzeti és állati testeket, sőt még az ember is összeroskad hatalma súlyán. A p o l l ó ábrázolá eredetileg a' napot jótékony 's pusztító hatásival, ő volt képe az ifjúságnak 's a' naponta megújuló szépségnek; de egyszersmind enyészet és halál istene. Mint p á s z t o r o k istene, mezőiket melengeté, — mint g y ó g y t a n é, orvosi erejü füveket növeszte, mint zenészeté szelid sugáraival dalra készíté a' természetet, — mint j ó s l a t o k é, felderíté a' jövő sötétét. A' keleti homályos fogalmak Apollóról, Görögországban és Rómában tisztábban képeztettek ki.

Különböző elnevezései szerint különbözőleg festetik: mint viruló ifjú csoportozott hajfűrtökkel, mellyeket borostyánkoszorú kerít, idomos tagjai meztelenek, vagy könnyű palásittal fedezvék, egyik kezében lantot, másokban nyilat tart, lábai csinosan saruzottak. Mint H e l i o s, kocsin tüzes paripáktól vonatik, fejét sugarak övezik.

Ifjúságán sok esodás regék szövődnek keresztül. Ötnapos korában P y t h o n sárkányt lenyilazá; Jupiternek segített győzni a' Gigások és Titanok felett. De midőn egynehány Cyclopsot — mert Jupiternek, ki fiát Aesculápot agyon sujtá, mennyköveket készitének — megölt volna: az Olympusból száműzeték, 's büntetésül A d m e t u s t h e s s a l i a i királynál pásztorkodék. Itt vitázott Pánnal, ki a' sipnak elsőséget tulajdonított a' lant felett. M y d a s l y d i a i király Pán részére dönté az igazságot, miért Apolló számárfületek növeszte fejéből. N i o b e gyermekeit, mert anyai szerelmét azok iránt forróbbaknak mondá L a t o n á e n á l, mind leölte. Ez lön sorsa M a r s y a s n a k is, ki magasztosb fuvolajátszással kérkedett.

Apollót a' földi szépek 's istennők számos magzatokkal ajándékozá meg, például Koronis szülé A e s k u l á p o t, Kreusa Jont, Kalliope Hymen, Klymene Phaëton. Ez utóbbi, E p a p h u s — Jupiternek J o - t ü l i fiával származása felett vetélkedvén, kérte Apollót, hogy ha valósággal

ő volna atyja, teljesítse egy kérelmét. Apolló Styxre esküvék, mikép nem tagadandja azt meg. Phaëton a' napszekér kormányát kérte; Apolló megrémült e' merész kérelmen, melly olly nagy veszélylyel volna egybekötve, de atyai esdekléseivel sem beszélheté le szándékáról a' bátor fiút. A' tüzes ménnek a' gyöngye 's gyakorlatlan kezeket megsejtven, kiszáguldának a' szokott ösvényből, 's a' szekeret olly közel ragadák a' földhöz, hogy az sok helyeken lángra gyuladt, a' források apadni kezdének, 's az emberek egy része megfeketült. Jupiter veszélyben látván eget és földet, agyonsujtá Phaëton 's Eridanus folyamába löké. Partjain síró nővérei a' Heliádok lombos fenyvekké alakulának, barátja Cyknus hattyúvá változott. Apolló fájdalmában sok kérelem után vállalá el a' napszekér kormányát.

Delos és Tenedos szigetein 's Krissa városában különösen tiszteltetett. Fényes temploma volt Delphiben Phocis vidékén híres jósintézettel, mellyben Pythia háromlábú jósszéken jövendölt. Ennek közelében tartattak a' pythiai játékok. — Romában palatium hegyén emelkedett temploma. Szobra, mellyet birni szerencsések vagyunk, szent erekleve gyanánt őriztetik 's Belvédéri Apollónak — a' helytől, mellyen a' Vatikánumban állott — neveztetik.

16. §.

Artemis v. Diana.

Más neve Luna, Semele, Cynthia, Delia, Phöbe, Triformis. — Apolló ikertestvére, Jupiter és Latona leánya. Valamint Apolló a' napé, ugy Diana a' hold jelképe volt, 's minthogy ez égi test alakja különböző 's eleitől fogva nagy befolyás tulajdonítotték neki földünkre, különbözőleg képződtenek róla a' Mythuszok, mellyek meg egyeznek abban, hogy Diána az éjnek, az éjeli tenyészetnek 's a' vadászatnak istennője, 's innen sajátolá mellékneveit.

Már mint gyöngye leány elhatározá, mikép örökre pártában maradand, 's noha a' szép pásztorfiú Endymion szere-

lemre hevíté kebelét, — őt megcsókolandó, mint Luna gyakran leszállt hozzá a' Lathmosz hegyi üregbe, melyben Endymion örökös álmát aludta — hű maradt fogadásához. Keményen bünteté a' kíséretében levő Nymphákat, ha a' szüzi tisztaság ellen vétkezének; Daphnet borostyánná, Kallistét medrévé változtatá. Ki ne tudná a' szerencsétlen Actaeon vadásznak esetét, kit, mert fürdőben lépé meg, szarvassá alakított, 's önnön ebei által szaggattatott szét?

Diána kedvencz foglalkozása vadászat, melynek gyakorlata által bátorrá 's harciassá edződék. Mint ügyes nyilazó, hatályos segélyt nyújtott Jupiternek és a' trójaiaknak.

Mint vadászat istennője, megjelen karcsú hölgy képében, kéjesen felaggatott öltözetben, felsaruzott lábakkal, oldalán nyilakkal tömött puzdra, kezében dárda, mellette vadászkutya vagy szarvas ül.

Ephesusban fényes temploma volt, a' hét világcsodák egyike, Herostratus emléke. — Servius Tullius az aventini dombon emeltetett templomot tiszteletére. Szarvasok, kutyák 's gyümölcsök zsengéi vitetének neki áldozatul.

17. §.

7 Dionysos v. Bacchus.

Bacchus — más néven Lyäus, Evan, Evius és Dithyrambus — a' bor istene. Következőt regélnek születéséről a' költők. Jupiter, Semele Kadmus leányába szerelmes lön, miért neje a' feltékeny Juno elveszteni háttározá. Agg nő alakjában közeledék hozzá, 's midőn bizalmát megnyeré, rá vette, kérné meg Jupitert, hogy egyszer egész méltóságában, mint mennydörgő jelenjen meg nála. Jupiter, Styxre esküve, ígéré teljesíteni kérelmét 's elhozá villámit és mennyköveit. A' boldogtalan Semele tüstént meghalt a' mindenható istenség közelében. Junó kiönté boszúdühét, de Jupiter a' gyermek Bacchust megszabaditá 's Nymphák által növelteté fel. Minthogy tehát Bacchus Jupiterből kétszer vön életet, Dithyrambus melléknevet kapott.

Felnövekedvén, bevándorla távol földeket, 's a' népeket szőlőmivelésre, mesterségekre, a' jog és igazság fontos gyakorlatára oktató. Vándorútain Satyrok, Faunok, Mänadok és Silének kísérek. Ariadnét, Minos leányát, kit Theseus Naxos szigetén hitszegetten elhagyott, megszeretvén, nejlül vette. — Görögországban Cythere hegyén tiszteltetett, Italiában a' Bacchanaliák kicsapongás 's féktelenkedés közt ünnepeztettek. Szőlő-tő, gránátalma szent vala neki; áldozatinál kosok és sertések vágattak.

Rajzoltatik jobbadán, bájos ifju alakjában, fodrozott hajjal, melyet zöldelő venyigekoszorú kerít, néha homlokán két szarv látható, kocsiját párduczok vagy tigrisek húzzák, hordón vagy kádon ül 's kezében thyrsust — venyigével körülfolyt bot — tart.

18. §.

Hermes v. Mercurius.

Jupiter és Mája fia, az ildom istene. Páratlan ügyességet és ravaszságot fejte ki már gyermekkorában. Apolló nyáját, ki Admetus juhait őrizé számkivetésében, elhajtá; Jupiter királyi pálczáját, Venus övét, Vulkanus fogóját, Neptunus szigonyát, Apolló puzdráját 's Argustól, a' száz szeműtől, fuvolája báj hangjaival elaltatván, Iót, Jupiter kedvesét elorzá. A' lopás hajdankorban nem viselé, mint jelenleg, a' megvettetés bélyegét, sőt inkább eszélység 's ügyesség tanujelül tekintetett. Mercurius e tulajdonáért a' tolvajok és kereskedők istene lön. De istene volt még a' szónoklatnak is 's feltalálója a' lantnak, melyet békatékenöből készíte.

Kitünő tulajdoniért Jupiter kiválólág kegyelte 's istenek követeül használta. Apolló büvesszöv l ajándékozá meg, mellynek illetésére a' halottak feltámadtak, 's az élők örök álomba sülyedtek.

Számos 's különböző nőktől származott magzati közül leginkább elhíresedtek a' Láro k, a' családi élet védistenségei. Országútnak mellett állittatának fel szobrai; ki ilyen

Herma előtt elment, követ tartozott tisztelete jeléül talapzata mellé tenni, mi által a' szántó földek megtisztultak 's az utak javulván, a' közlekedés előmozdított.

Rajzoltatik mint istenek követe, karcsú ifjú képében, szárnyas bottal, melly körül két kigyó tekergőzik, szárnyas süveggel és lábakkal, a' gyorsaság jeleiül; gyakran lantot és erszényt tart kezében. — Görögországban és Romában számos templomai 's ünnepei voltak. A' Circus-ban nagszerű játékok tartattak tiszteletére — ludi circenses.

19. §.

Eros v. Amor.

Cypripor, Himeros és Cupidonak is nevezetett; Mars és Venus leánya, istenek 's emberek szívének hatalmas ura. Kénye szerint sebzé meg azokat nyilaival, mellyeket tegezben szüntelen oldalán hordozott. — Rajzoltatik kedves felszárnnyazott fiú képében, nyájas, de csalfa arczvonásokkal, sason, oroszlánon, vagy delphinen lovagolva, kezében égő fáklyát tart, többnyire anyja Venus, a' Gracziák és Musák kíséretében jelenik meg.

Psychéveli szerelmi viszonya a' régiség kedvencz regéje.

Psyche, crétai fejedelem leánya, olly elbájoló szép volt, hogy másik Vénusnak tartatott, mi felkölté az istennő neheztelését. Hozzá küldé tehát Amort olly czélból, hogy a' férfiak legundokabbika iránt szerelemre gyulassza. Amor megérkezék 's szerelmes lön. Atyja azonban Psychét jóslafi parancs szerint, szárnyas sárkánynak nejl, gyászruhában mágos szikla-csúcsra állitá. Midőn itt egyedül sirákoznék, könnyü felleg ölelé körül 's lágy Zephyr fuvalma egy szép várba lengeté. Itt meglátogató őt Amor ismeretlenül, 's megtiltá, hogy őt megismerni ovakodjék. De nővérei annyira felingerlék kíváncsiságát, hogy az intésekről megfedekezett. Egy éjjel tehát lámpát véve kezébe, megszemlélé kedvesét, de megsérülvén nyilain, midőn ijedtében az alvó fölé hajolna 's bájaiban elmerülne, forró olajat cseppentett vállára, mellytől az felébredvén, a' szép leányt örökre elhagyá.

A' vigasztalhatlan Psyche mindenfelé kereste kedvesét. Egykor Venus palotájába érkezék, ki vele igen kegyetlenül bánt, 's bátor lelkét próbára teendő, az árnyékvilágba küldé, elhozni Proserpina szépítő szerekkel teljes szelenczjét. Amor őt mindenütt láthatlanul vezeté. Midőn felnyitná az elhozott szelenczét, illatára ájultan rogyott össze. De Amor szerelmével életre lehellé, Venus is megengesztelődék 's a' két szerelmes Olympuson fényes menyekzöt üle.

Amornak szentelvek a' rósa és kakas; Görögországban az Erotiákban ünnepelteték.

20. §.

Hebe v. Themis.

A' rómaiaknál Juventas és Ganymeda, Jupiter és Júnó leánya, az ifjuság istennőjeül tiszteltetett. Ifjusága örök és hervadatlan volt, mert Nektárral és Ambrosiával táplálkozott. Herkules, midőn rendkívüli tetteiért az Olympusba felvétetett, nejlül nyerte; rege, ez eszmét kifejező, hogy ifjuság és erő karöltve járnak. Hébe pohárnokul szolgált Olympuson, de e' hivatal, mert vigyázatlanul kezelé, Ganymedesnek adatott. — Rajzolja mint fiatal bájoló leányt, könnyü légalásban, rózsákkal koszorúzva, áldozó csészét tartva kezében. Argolisban Phlyus városa melletti temploma az üldözöttek menhelye — asylum. — Ganimedes — nem első rangú istenség 's itt csak Olympuson tett szolgálatiért említendő — trójai fejedelem Tros és Kallirrhoë fia, Jupiter szépségeért Olympusba ragadá, hol Hebe hivatalával bizaték meg.

Themis, Uranus és Gaea leánya, a' törvény 's igazságosság istennője, Jupiter második neje, kinek szülé a' Horákat, Parkákat és Asrtáát. Anyja jóslani tanítá, 's szavára magok a' hatalmas istenek is hallgattak. Jupiter Thetist csak azért nem vevé nejlül, mert megjövendőlé, hogy fia fogna születni, őt hatalomban felülmuló. — Az újabbak bekötött szemmel rajzolja, ez eszmét akarván kifejezni, mikép igazságosságot személyválogatás nélkül kell gyakorolni; egyik kezében mérleget, másikban kardot tart, hogy jog és igazság kellő szigorral kezeltessek.

21. §.

Bellona v. Janus.

Bellona, a' rómaiaknál az első rangú istenek közé soroztatott, a' görögöknél a' másod rangúakhoz. Már snak nővére, kinek szekérét kormányozá 's előtte száguldozott háború idején. Minervától szilaj természet és nyersség különbözteti meg, mi által félelmet gerjeszte mindenütt. Rajzoltatik zordon női alakban, szétszórt hajakkal, egyik kezében véres vesszőt, másikban korbácsot hordoz. Legnevezetesebb temploma Komonában volt, Pontusban. Rómában is templomot emeltetett Appius Claudius a' Samniteseken nyert győzelem után, mellyben azt megítéendő gyűlt össze a' Senatus, illeti-e a' győztes vezért triumphus babéra?

Janus a' görögöknél ismeretlen, de annál nagyobb tiszteletben részesült Rómában; a' béke istene, az emberi sorsnak vezetője 's a' műveltségnek előmozdítója. Némelyek összezavarják Saturnussal, 's mondják, hogy Görögországból száműzetvén, az öreg latiumi királyhoz Jánushoz jött, 's vele közösen kormányozott. Azért rajzoltatik két, ifju és vén-arcczal, mi az emberi műveltség különböző fokozatait jelenti. Néha kulcsot vagy botot tart. — Numa Pompilius alapítá meg Rómában tiszteletét a' Sabinusokon nyert győzelem emlékére. Temploma nyitva állott háború idején 's békekor nagy ünnepiességgel záraték be. Róma alakulásának hét első századában csak háromszor zárattathatott be: u. m. Numa Pompilius alatt, az első poenusi háború után, és Augustus idejében. — Jánus bezárt temploma a' béke Symboluma.

II. Másod rangu istenségek.

1. §.

Aurora. Nox. Iris.

Aurora a' hajnal és nappal istennője, innen neve Hemera. A' költők mesélik róla, hogy rózsás újjaival

fosztja szét az éj fátyolát, 's két fehér ló-vonta kocsi merül fel az Oczeán habjaiból, a' földet megvilágositandó. Mások azt mondják, hogy e' végre Pegasus szárnyas lovat használja, melyet Jupiter ajándékozott neki, elvévén Bellerophontól, ki gögében rajta Olympusig akart emelkedni. Midőn saját és kedvese Tithon gyermekét, Memnont elvesztette, ennek Thébében Egyiptomban csodás szobrot állíta, melly az első hajnalsugarak illetésén hangot adott. Cambyse szétrombolá ez emléket, de még romjaiban is bámulatos.

Nox, Eros és Chaos leánya, minden dolgok' ős eleme; ilyen hét volt: tűz, víz, föld, ég, nap, éj és hold. A' szüntelen működő görög képzelet még jobban kiképezé e' homályos eszmét. Minden megfelfejthetlen, rémletes, és így nyavalyák, álmok, hadak, gyilkolások, a' sötétség — Nox — gyermekeinek tartattak.

Iris a' szivárvány és eső — melyet folyókból és tavakból felszívni mondatott — istennője. Innen megjelelését a' földmivesek felelevenítő eső jeléül tartották 's a' színes ívben nyilatkoz t hálásan tisztelték.

2. §.

Hymen. Aeolus. Pan. Faunok. Satyrok.

Hymen a' házasság élet istene; a' Mythus így regél róla. Hymen szegény, de szép ifju, egy atheni leányt hévvel, de reménytelenül szeretett. Hogy mégis közelében lehessen, Ceres ünnepén női ruhában a' vigadozó leánysereg közé vegyült. Az öröm közepette kalózkodnak törnek elő, 's a' nőket hajóikra ragadozzák, hogy távol partokon foglyokul adják el. A' rablók egy sziget fokán kötének ki 's öröm hevükben leittasodván, mélyen elalvának. Hymen most felbuzdítja társait, hogy az alvókat saját fegyvereikkel verjék agyon. Mi meg is történvén, hajóra ül 's Athenébe evez, igérvén a' gyászt öltött anyáknak leányaikat visszaadni, ha, kibe szerelmes, nejlül nyerendné. A' feltétel teljesítették, 's kedvesével kibeszélhetlen boldogul élt; azért istenítették a' házasság élet szerzője 's védőjeül.

Aeolus, a' szél istene, laka hegyek ürege, honnan kijön, sokszor nem kedves vendégül, meglátogatni földet és vizeket. A' szelek hatalmában állottak, 's tetszése vagy isteni parancs szerint bocsátotta ki azokat. Nevezetesebbek: Boreas, ész.-keleti szél; Eurus, keleti; Notus, déli; Zephyrus, nyugoti szél.

Pan, a' mindenség symboluma, De e' görög szó értelme szerint πασι legelni — eszméjéhez más fogalmak kapcsolattak; t. i. ő a' pásztori élet, virányok, legelők, nyájak védőjeül tiszteltetett. Syrinx Nympha, kit szerelmében üldözött, kéré az isteneket, hogy szabadítsák meg tőle, kérése meghallgattatott 's kákává változtatott. Pán sipot metsze gyenge sarjadékiból 's olly ügyesen fúvá, hogy magával Apollóval is versenyezni merészlett. Csigából készített lármás dobjával a' Titánokat megriasztá, innen páni rémület — terror panicus. — Istensége egyet jelentett Faunuséval; tiszteletére tartattak a' Luperkaliák.

A' kecskelábú Satyrok, Bachus kicsapongó kísérei, pajzanság, szeszély és gúny által különböztették meg magokat. Innen satyra.

3. §.

Aeskulapius. Fortuna. Fatum. Párkák.

Aeskulapius, Apolló és Koronis thessaliai király leányának fia. Születésekor elvesztvén anyját, ama híres orvos Chiron ápolására bízott, ki őt már gyenge ifjúságában olly szorgalommal oktató tanára, hogy idővel gyógyászati ügyességével valódi csodákat mivele. Plutó, mert árnyvilága népesedését akadályozá, bevádla Jupiternél, ki Aeskulapiust, mert ellenszegült a' sors örök törvényeinek, villámmal sújtá meg. Epidaurusban Görögországban, és Antiumban Italiában temploma volt. Festetik szakállas aggastyán képében, kezébe bottal, melly körül kígyó tekergőzik. Gyermekei közül említettnek Hygiea és Meditrina.

Azon eszme, hogy a' vak történetnek káros vagy jótékony befolyása van az emberek sorsára, már legrégibb

időkben érzékítették. A' szerencse istennőjét, kinek kezében az ember minden helyzetében, a' rómaiak Fortunának, a' görögök Tyche nek nevezték. Italiában Actiumban és Praenestében állottak templomai.

Fatum, a' görögöknél Anagke, ez eszmét ábrázolja, hogy létezik vasszükségesség, melly a' világtörténeteket határozza, mellytől isten- és emberek függenek.

A' Párkák az emberi sors intézői bölcsőtől a' sirig; Jupiter és Themis leányai. Hárman voltak egy testvérek: Klotho, Lachesis és Atropos. Minden ember születésénél jelen lenni gondoltattak, és minden emberéletnek egy különös fonalát eresztik, mellyet tetszésök szerint elmetshetnek. E' foglalkozást így oszták meg. Klotho a' legifjabb az életfonalat fonja, Lachesis orsójára tekeri, Atropos hosszát határozza meg 's annak idejében elmetshi. Spártában és Romában templomaik voltak.

4. §.

Nemesis. Erinnek. Harpyák. Sirenek.

Nemesis, más névvel Adrastéa, Adrastus görög-től, ki legelső alkota templomot tiszteletére, és Rhamnusia, Attika városától — a' halandók kérlelhetlen bírása, a' jogtalan sérelem mindig kész boszúlója. Kezében kereket tart büntetési gyorsasága jeleül, néha mérleget, ostort vagy kardot. A' mythus majd Erebus, majd Oceanust, majd Jupitert tartja atyjának.

Az Erinnek vagy Eumenidák Plútó és Proserpina szolgálói 's a' földön gonoszul élteknek halál utáni kínzói. E' gyötrő istennőket, mint a' vétkes öntudat jelképeit, a' régiség igen rettege 's hármat tartott: Alecto, Megära, Tisiphone.

A' Harpyák, magos istenektől a' vétkes emberekre szabott büntetések végrehajtói. Hárman voltak: Aëlio, Ocypete és Celaeno. Az által gyötrék a' bűnösöket, hogy eledeleiket elrablották, és felfalták, vagy ha ezt nem tehették, sárral bemocskolták.

A' Sirenekről azt tartja a' rege, hogy Achelous vízi isten leányai 's Proserpina játszótársnői valának. De minthogy annak Plúto általi elragadtatásakor segítségére nem mentek, Ceresről félig nőkké, félig madarakká változtattattak. Monda szerint Sicilia szirtes szigetei között tanyáztak 's énekeikkel magokhoz csalogaták az utazókat, kiket azután, ha elég botorak voltak hozzájuk közeledni, szétszakgattak. Hatalmokat addig gyakorolhaták, míg hajós jövend, ki illetetlenül evezne el mellettök. Miután az Argonautákat, kiket elbájolt Orpheus dala, és Ulysses, ki elővigyázatból bedugá füleit, el nem csábíthaták, tengerbe zuhantak 's sziklákká változtak. Három említettük: Parthenope, Ligea és Leukosia.

5. §.

Tritonok. Nereidek. Víziistenek. Nymphák.

Triton Neptunus és Amphitrite fia, amannak apródja 's a' fellázadt tengerhullámok zabolázója.

A' Nereidek feleseréltetnek Oceanus leányaival az Oceanidákkal. Nereus Pontus és Gaa fia, Neptunus előtt a' tengerek ura. Nejétől Doristól ötven szép fekete szemű leányt nemzett, kik Nereideknek vagy Doridáknak neveztettek; említést érdemel közülök Amphitrite és Thetis. Költők szerint pompás csarnokban tenger fenekén laktak, delphineken ülve, vagy azokkal csintalankodva a' víz színén csoportoztak 's hirül adák a' közelgő zivatart.

A' vízi istenek Oceanus leányainak tartattak 's egyes folyamoknak parancsoltak. Nevezetesebbek közülök: Achelous, Alpheus, Peneus, Asopus, Cephissus. Achelous, Arethusa Nymphát szerelmével, melyet viszonzni nem akart, addig üldözé, míg Diána pártját fogván, forrássá változtatá, melynek vize Alpheus folyamával összevegyült.

Nympháknak azon fél isteni lények neveztettek, mellyek hegyeken, völgyekben, folyókban laktak 's ezek felett uralkodtak. Eredetükről különbözőleg vélekednek. Jupiter és Thetistől igen sokan származtak. Így lehet osztá-

lyozni lakhelyeik szerint: Dryadok erdei, Oreadok hegyi, Lemoniadok mezei, Auloniadok völgyi, Oceanidák tengeri, Najadok forrási, Potamidok folyami, Limnadok tavi Nyμφák valának.

5. §.

Múzsák, Grátiák, Hórák, Lares és Penates. Manes. Thanatos. Hypnos.

A' Múzsák a' Parnassus hegy tövében fakadó 's lelkesítő erővel bíró források Hippokrene, Kastalia, Aganippe Nyμφáiul tekintettek. Ős regék csak három Múzsáról emlékeznek Melete, Mneme és Aöde-ről. Későbbben kilenczre nőtt számuk 's Pieridáknak — születésök helyétől, vagy talán Piereus királytól, ki megrendelé tiszteletüket — neveztettek.

A' kilencz Múzsák — Jupiter és Mnemosyne leányai — az ének, költészet 's általán a' művészetek istennőiül tekintettek. Lakhelyük Helikon, Parnassus és Pindus hegyei, melyek szent forrásait kedvelék. Vezérök maga Apolló volt, innen neve Musagetes. Rendeltetésök szerint különbözőleg nevezik: Klio a' történetek, Kalliope a' hős költemények, Melpomene a' szomorú-, Thalia a' vigjáték, Polymnia a' szónoklat, Urania a' csillagászat, Euterpe a' zenészet, Erató szerelmi dalok, Terpsichore a' táncz Múzsái.

A' Grátiák a' kellem és kecs istennőiül ünnepeltettek, Venust szolgálák és Olympus közelében a' Múzsák mellett laktak. A' görög költők későbbben 'eszméjök által ábrázolák az erkölcsi szépet, a' jóltevőséget, hálát, a' derült jókedvüséget. Számszerint hárman vannak: Aglaja, Euphrosyne és Halia.

A' Hórák, az évszakok és órák istennői, Jupiter és Themis leányai — hárman voltak: Irene, Díce, Eunomia, idővel igen megszaporodtak.

Lares és Penates felcseréltetnek egymással, noha amazok családok, ezek városok és országok védistenségei valának. A' Laresokról azon hit uralkodott, hogy nem csak

az elődöket pártolák, hanem az utódok felett is őrködnek; innen minden háznál áldozó hely volt készítve tiszteletükre, sőt a' tehetősök Laráriumokat is tartottak.

Manes a' halottak védistenei.

Thanatos vagy Mors a' halál istene, ikertestvére az álom: Hypnos vagy Somnus.

III. Félistenek vagy Daliák.

1. §.

Daliáknak — isten és halandó anya szülöttei — nevezettek azon férfiak, kik rendkívüli tulajdonaik 's nagy tetteik által annyira elhíresedtek, hogy halálok után istenek közé soroztattak 's mint illyek tiszteltettek.

2. §.

Deukalion. Perseus.

Deukalion, Prometheus fia — ezt Jupiter, mert az égbe szökvén, tüzet lopott, a' Kaukasus hegyéhez kötöztette 's nevékedő béleit kányák által tépette — Thessalia fejedelme, Pyrrha férje. Ezzel szabadult meg ama vizözön idején, mellyel Jupiter a' bűnös emberiséget megsemmíteni el-tökélé. Megkérdezvén unalmas magányában Themis órákulumát, mit legyen teendő, azt nyeré válaszul, hogy ne-jével anyjuk csontjait hányják hátuk mögé. A' csontokon köveket értvén 's hátuk mögé lökdösvén, megnépesíték újra az elpusztult földet. Melly Myth unak értelme ez, hogy Deukálion a' durva és műveletlen embereket szelideb-bekké 's erkölcsiebbekké alakította. Fia Hellen Görög-or-szág nagy részét elfoglalta 's nevérol Hellasnak nevezte.

Perseus, Jupiter és Danaë fia. Akrisius, Danaë atyja, tartván a' jóslat ama szavától miszerint őt unokája meggyilkolandó vala, leányát réztoronyba záratá. De Jupiter megvesztegetvén az öröket — arany esővé változván — utat készíté ide magának 's atyja lón Perseusnak. Titokban neveltetett bár a' gyermek Akrisius, mégis nyomába

akadt 's tengerbe vetteté. De ennek hullámiból kiszabadulván, Perseus erőteljes ifjúvá serdült 's szokatlan tetteket vitt véghez. Láthatlanító paizsban az alvó Meduza fejét elvágta 's Minervának adta ajándokul. Atlas királyt, mert nem nyilvánita iránta vendégszeretetet, sziklává változtatá.

Kassiopea, Cepheus phöniciai fejedelem neje, Junóval szépségben vetélkedett. Miért Junó szörnyet küldé Cepheus tartományiba, melly a' lakosoknak nagy kárt okozott. A' szorongatott fejedelem kérdésére, mikép lehetne a' megsértett istennőt megengesztelni, felelé a' jós, hogy egyetlen leánya Adromeda adassék a' szörnyetegnek áldozatul. A' szerencsétlen leány sziklához költeték; de Perseus megjelent, agyonüté a' szörnyet 's a' szép Andromedát nejlül vette. Innen honába tért 's beteljesíté a' jóslatot, mert atyját egy felvetett diszussal véletlenül agyonütötte. Halála után istenítették.

3. §.

Bellerophon. Kadmus.

Bellerophon, Glaukus korinthusi király fia, igen szép ifjú volt. Antea — Proteus király, kinek udvaránál tartózkodott, neje — bele szeretvén, midőn szerelme viszonzására hiába unszólná, elvádoló férje előtt 's az által annyira felbőszíté, hogy az, ipát Jobatest, kihez küldé, titkon meggyilkolásával bizá meg. Semmit nem sejtve távozott Bellerophon. Jobates életveszélyeztető vállalatokkal halmozá el, de az ifjú hős, halál helyett dicsőséget aratott. Megölte a' Chimära sárkányt, melly a' vidéket pusztitá; Jobates elleneit a' harczias Amazonokat igába szorítá 's annyira megnyeré szeretetét, hogy leányát a' király neki nejlül adá. Ezzel sokáig boldogul élt, de annyi hős tetteiben elbízván magát, midőn Pegasuson Olympusba akart felszállani, Jupitertől mennykövel lesujtaték.

Kadmus, Agenor phöniciiai király fia. Bájoló nővére Europa megtetszék Jupiternek. Hatalmába keritendő, bikaalakban közeledék a' fejedelmi leányhoz, midőn virágos tengerpartokon sétálna. Europa megsimogatá az állatot, 's

minthogy a' fűben nyugodtan feküdt, rá telepedék, mire az hirtelen felszökött 's kedves terhével a' tenger habjain Kréta szigetébe úszott. Itt Jupiter valódi ábrázatát vevé fel 's Európánál mulatozott, míg honn a' királyi ház mély gyászba öltözék. Kadmus atyja megbizásából felkeresni indula az elveszettet, de fáradalmai sikertelenek lévén, orákulumhoz folyamodék, melly azt felelé, hogy ne keresse tovább, hanem a' legelőször látott tehenet kövesse 's felyhelyén várost építsen. Ez Böötiában — ökörtartomány — történt 's építé Thébét. Azon sárkányt — melly társait, midön egy közel forrásból vizet meritének, megölé, miután Minerva tanácsára elszórt fogai segítségére fegyveres vitézeket termettek — földre terítette. Ő hozá át Phöniciából a' betük ismeretét Görögországba.

4. §.

Oedipus. Orpheus.

Oedipus, Lájus thébei király és Jokaszte fia. Atyjától, kit jóslat szerint meggyilkolandó vala, lábfejátszurottan, erdőbe tétetett ki. De Periboea, korinthusi királyné, a' megtalált gyermeknek pártját fogá 's felnövelteté. Ifjává, serdülvén, tudakozódék az orákulumtól szülei felől, 's azon választ nyeré, hogy kerülje hona' földét, mert atyját megölelndi, anyját nejlül veendi. Vándor utakra indula el tehát, de történelesen atyjával találkozik, 's őt, miután a' közte 's apródok között támadt veszekedésbe keveredék, tudtán kívül megölte. Nem sokára ezután Thébébe érkezék. A' várost aggalomban találá ama szörny miatt, melly vidékeit pusztitá, 's az előtte elmenőket, ha meséjét nem tudák megfejtteni; rendre öldöste. Oedipus szerencsésen megoldván a' talányt — mire Sphinx, mellynek oroszlánteste, sas-szárnyai 's kellemes nőarca volt, a' mélységbe zuhant 's ott halált lelt — jutalmul az özvegy királyné Jokaszte kezét 's vele Thébe birtokát nyerte el. E' házasság gyümölcse négy gyermek volt: Eteocles, Polynices, Antigone és Ismene. Kemény csapások idején orákulumi szó felvilágítá a' történetet. Jokaszte öngyilkosává lön, Oedipus, ki-

tolván szemeit, hontalanul bolyongott. Fiai közt viszázkodás támad, mellynek csak párviadal 's abban mindkettőnek történt halála vetett véget.

Orpheus, Apolló és Kalliope muzsa fia. A' lantot felülmulthatlanul pengeté 's olly elbájolólag énekelt, hogy hangjain vadak megszelidülének, fák és sziklák mozgásnak eredének. E' költői tulzás azt jelenti, hogy a' legkeményebb szívű embereket is meghatá 's szelid erkölcsiségre idomítá. Nejét Eurydicét, a' hön szeretettét, korán elveszté. A' siralmas panaszaiban elérzékenyült istenek megengedék neki, hogy az alvilágba leszállván, kedvesét felhozhassa. Pluto és Proserpina kiadák olly feltétellel, hogy az árnyvilágból kimenvén, vissza ne tekintsen. Szerelme- és aggodalmában nem tarthatá meg fogadását, visszanezé a' homályos ösvényen Eurydicére, 's őt örökre elveszté. Szomorúan tévedezett Orpheus a' vadon pusztákon, fájdalomának eresztvén magát, míg végre az Argohajósokhoz csatlakozott, kiknek igen fontos szolgálatot tett; mert elnyomta énekével a' Syrenek csábító dalát 's Colchisban varázsmesterségével az arany gyapjat őriző sárkányt elaltatá. Egy ünnepély idején Bacchantinák szaggalák szét; szétdarabolt testét Múzsák temették el, lantja csillagok közé helyeztetett. Legnevezetesebb tanítványi voltak Amphion és Musäus.

5. §.

Chiron. Cecrops. Danaus.

Chiron, Saturnus és Philyra fia. Atyja midőn Philyrát haza vivé, neje Rheatoli félelmében lóalakot ölté, innen öröklé Centauri külsejét. A' Centaurok — óriási nagyságú lények, félig lovak, félig emberek — erő 's gyorsaság által tűntek ki; atyjok Ixion. Chiron különben nem azon Centaurok nemzetségébe tartozik, kik a' Lapithákkal hadat viseltenek. A' régiektől jeles gyógyásznak, csillagásznak és zenésznek tartatott; nevelte Achillest, Aesculapiust, Herkulest 's több bajnokokat.

Cecrops a' zsidóknak Egyiptombóli kijövetekor vándorolt Görögországba 's Attika királyától Actäustól ba-

rátalig fogadtatott. Itt veté meg Athéné alapját, a' népet műveltségre vezérlé. Minerva tiszteletére oltárokat emelt, papokat és áldozatokat rendelt.

Danaus, Bélus lydiai király fia, testvére Aegyptus üldözései elől Görögországba menekült. Argolisra kiterjeszté uraságát 's hasznos intézkedései által boldogitá népét. De igen szerencsétlen atya volt. Fivére Aegyptus ötven fiai Görögországba jövének, ötven leányit nejeikül veendők; kérelmeket meg nem tagadhatá, de félvén áruló természetüktől, leányai mindenikének kezébe gyilkot ad, hogy völegényeiket az elhálás éjszakáján ölnék le. Mi meg is történt, egyedül Hypermnestra nem tókélheté el magát e' vérengző gonoszságra 's jegyesét szerelmében futásra készíteté. Az istenek, mint látók, a' Danaidákat 's Belidákat keményen bünteték. — Némellyek e' regén az esztendő ötven hetének allegorikai kiábrázolását akarják érteni, mellyek az év fordulatan mintegy elhalnak.

6. §.

Pelops. Minos.

Pelops, Tantalus fia, Phrygiából jött Peloponnesusba, melly tőle öröklé nevét, részint mert itt alapitá meg uraságát, részint mert bölcs törvényei által üdvösen folyt be a' nép jólétére. E' földet bevándorlása idején Oenomaus király birta, kinek egyetlen Hippodamia nevű leánya volt. Kérőinek versenyt kelle futni az atyjával, ha kezét birni akarandották, de az ügyes lovag Oenomaust még eddig senki felül nem mulhatá, sőt a' küzdők egytől egyig a' pálya terén ara helyett halált leltenek. Mi azonban Pelops-t el nem rettenteté, kedvező körülmények közt övé lőn a' diadal 's vele Hippodamia. E' házasság gyümölcsei voltak: Atreus és Thyestes. Utódait súlyos csapások érték.

A' Minos nevet ős korban két bajnok viselé, kiket szükség egymástól megkülönböztetni: az idős Minos és unokája. Amaz Jupiter és Europa fia volt; fiverei Rhadamantus és Sarpedon a' villongások miatt el-

hagyták Krétát, hol ő uralkodott. Minos igazságosság 's bölcs törvényei által tűnik ki, melyekre Jupiter tanítá. Jelles tulajdonai az alvilágban ítélőbirói rangra emelék; e' méltóságban részesült fivére is Rhadamantus. — Az ifjabb Minos nem csak meg tudá szilárdítani hatalmát atyja birodalmában, hanem azt bokros virágzatnak is indítá. Maga is gyakorlott hajós különös figyelmet fordítá a' hajózásra. Midőn tengerekre szállt egykor, honn neje Pasiphaë — kitől két gyermeke született: Ariadne és Phädra — egy szörnynyel hitszegőleg társalkodott, minek gyümölcse fél ember és fél ökör lön, innen Minotaurus. Minos visszajövetelekor ama híres építész, Dädalus által Labyrinthust — tömkeleg — terveztetett, mellynek útai olly szövedékesek valának, hogy belőlök idegen ki nem bonyolódhaték. Ebbe zárátá a' Minotaurust, valamint egyéb bűnösöket is. Aegeus, Athene királya, irigységből megölte Androgeust, Minos fiát, ki Görögországban utazván, rendkívüli ügyességet fejté ki a' nyilvános játékokon. Minos, e' tettet megboszulandó, fegyverrel kényszeríti Athenét, hogy évenként hét ifjat 's ugyanannyi nőt küldjön Kretába zsákmányul a' Minotaurusnak. Theseus vitéz athenei ifjú Ariadne fonalgomolya segítségével megölvén a' szörnyet, megszabadítá hazáját e' lealázó adótól. Minos, boszuját kiöntendő, Dädalust és fiát Ikarust zárátá a' Labyrinthusba, de itt magoknak tollakból és viaszból szárnyakat készítenek 's Siciliába menekülének. Ikarus szárnyai, minthogy atyja intése ellenére a' naphoz közel emelkedett, megolvadván, tengerbe zuhant, melly Ikarumnak nevezteték. Minos Dädalus után sietett Siciliába, de lakóitól megöleték.

7. §.

H e r k u l e s.

A' régiség leghíresebb bajnoka. Általa ábrázoltaték a' legnagyobb testi erő, a' lélek minden kitünő tulajdonival párosulva. Herkulesnek sok akadályokkal és veszélyekkel kelle küzdenie, de ő fáradatlan kitartással jár az igaznak

után, hogy elérje azon dicső czélokat, mellyek által embertársainak jólétet, nevének halhatatlanságot szerzendő vala. E' rege az őskor legszebb, legelmésb mythusza. Egy nemesen gondolkodó férfinak tetteit, hatását, szenvedését, jutalmát vonzóbb alakban ábrázolni nem lehet.

Herkules, Jupiter és Alkmene — Amphitruo király neje — fia, már nyolcz hónapos korában kimutató magosb származatát. Junó t. i. két kigyót bocsátá rá, hogy halálra marnák bölcsejében a' gyermekket, ő mosolyogva szaggatá azokat szerte, míg ikertestvére Iphicles sirva reszketett. Amphitruo látván a' gyermek magosb rendeltetését, hűn gondoskodott, hogy a' mesterségek minden nemére a' legjobb tanítóktól vezettetessék. Herkules szembeötlő előmenetelt, de egyszersmind heves indulatot fejt ki, melly annyira elragadá egykor, hogy Linust lantmesterét a' lanttal főbe sújtá. Amphitruo e' tettért eltávolítá házá-
tól 's nyájai őrizését bizá reá.

Midőn pásztorkodása alatt egyszer kereszt úton állana, két istennő jelenék meg előtte. Az egyik szép és bájos, ifjú vállaira simulván, távol az élet fáradalmától, örömet 's legédesb gyönyör-édeletet ígére neki, ha követni akarná; másik, kinek arcán ingerlő kecs helyett méltóság és szerénység ömlék el, dicsőséggel 's halhatatlansággal biztatá, ha az élet veszélyivel és nyomoraival elszánt bátorsággal lenne megküzdendő. Herkules amabban a' kéj, ebben az erőny istenére ösmervén, magosb eredete tudatában, könnyen megtevé a' választást.

Vitézségének és erejének nyilvános jelét akkor adá először, midőn amaz oroszlánt, melly Cithäron hegy tövében Thesbias király nyájait pusztítá, megölte. — Isteni végzetek szerint Euristheust kelle szolgálnia, hogy halhatatlanságot nyerhessen. Ennek udvarában hajtá végre ama tizenkét munkát, monda szerint e' következőket:

1. A' neméi oroszlánt botjával agyonüté 's áthatlan bőrét levonván, öltönyül vállaira akasztá.

2. A' Lernä tavában lévő vízikigyót — Hydrát — társa Iolaus segélyével megölte.

3. Diana aranyszarvú 's rézlábaival rendkívüli gyorsasággal futó szarvasát kifárasztván, elfogta.

4. Erymanthus hegyein tanyázó vadkant, hátán Euristheushoz hozta Mycenébe.

5. Augias, éliszi király ólát, hol sok ideig 3000 marha állott, Alpheus és Peneus folyamát keresztül vezetvén rajta, kitisztította.

6. Stymphalida ragadozó madarakat lelődözte.

7. A' Kréta határán pusztító dühös bikát elfogta.

8. Diomedes thraciai király emberevő lovait Eurystheushoz hozta.

9. Hippolyte, Amazon királynő övét elvévén, Eurystheus leányának ajándékozta.

10. Geryon három fejű óriás nyáját elhajtotta.

11. A' Hesperidák arany-almáit elorozta.

12. Cerberus pokoli ebet az alvilágból felhozta 's ismét visszavezette.

E' hősi tettek után visszatért Thébébe, hol erejéből kimerülten súlyos betegségbe esett, mely örülséggé fajult, — ebből akkor gyógyult ki, midőn jósi utasítás szerint Omphale lydiai királynénál három szolga-évet kitöltött. — Midőn Eurotus király, leányát Iólet, kívánata teljesítése után is megtagadta tőle, Dejanirat Oeneus leányát vette nejül 's nem sokkal ezután Eurotus ellen ment, hogy hitszegéséért megbüntesse; a' királyt megölte 's leányát rabul magával elhozta. E' diadal-szülte örömeiben Jupiternek egy hegyfokon Euböában áldozni akarván, nejétől áldozathoz illő fehér köntöst kéretett. A' féltékeny nő, ki fájdalmasan értesült Iólerül, a' ruhát azon kenettel, melyet Nessus elvesztett szerelem visszaszerző eszközeül, de valódilag Herkules elleni gyűlöletből adott, bekénvén, elküldé neki. A' méreg tüstént vérebe szivárga át 's fájdalmasan kínozá. Dejanira e' hírre öngyilkosává lön. Herkules kiállhatlan gyűlölmében Oeta hegyén máglyára ült. Utódai a' Heraclidák sokáig vetélkedtek a' Pelopidákkal Peloponnesus birtoka felett.

8. §.

Jáson az Árgohajós.

Aeson Iolkoszi király és Alcimede fia. Mostoha testvére Pelias vérengző kegyetlensége elől — ki atyját is lebuktatá thronjáról — a' Centaurus Chironhoz menekült. Husz éves korában jósi intésre visszatért hazájába 's követelé a' bitor Peliástól atyja birtokát, mit nem is tagadhatott meg tőle, de kíváná, hogy először hősi tettel érdemesitse rá magát. Az aranygyapját — Vellus aureum — kelle Colchisból elhoznia. Jason Árgo nevű hajót készíte, 's társakul hozzá csatlakozának Herkules, Kastor és Pollux, Meleager, Orpheus, Peleus, Neleus, Admetus. Theseus 's ennek barátja Pirithous. Az aranygyapjú története ez:

Aeolusnak — Hellen fia — több gyermekei voltak, kiknek egyike Athamas. Ennek neje Nephele szülte Phrixust és Hellet. Nephele meghal 's Athamas második nejül veszi Inót, Kadmus leányát. Inó gyűlölé mostoha gyermekeit 's leseket hányt életök után. Nephele feltámadott szülöttei megszabadítására, 's aranygyapjas kost hozván nekik, inté, hogy hátán fussanak túl a' tengereken. E' futásban Helle tengerbe bukott — Hellespontus — de Phrixus szerencsésen Colchisba érkezett, hála jelül a' kost Jupiternek áldozá, gyapját M árs templomába akasztá fel.

Ezt kelle tehát elhozni Jásonnak. Sok hanyattatás után Kolchisba jött. A e t e s akkori király olly feltétel alatt adandotta ki, ha a' gyapjú örét a' rettenetes sárkányt leterítené. E' veszélyes merényt Medea a' szép királyi hölgy segélyével véghez is vitte. Ekkor az arany gyapjúval 's a' szerelmes Medeával elevezett. Medea látván az üldöző atya közeledését, megöli kis öcsét Absyrtust 's eldarabolt tagait tenger partjain szórta szét. Míg az atya kedves gyermeke maradványit gyűjtögeté össze, időt nyertenek tova evezni. Jason haza érkezék 's Peliast nem csak országától, hanem életétől is megfosztja.

Tíz év multán Jáson Kreusába a' szép korinthusi nőbe szerelmes lön, miért Medea boszúra gyúlván, megmérgezett nászruhát és fejdíszét küldte neki, mellyeket mihelyt magára vön, legott lángra gyúlt 's a' tüztől, segítségre siető atyjával együtt megemészletett. Medea, midőn férje büntetni akarná, megöli önnön gyermekeit 's Kolchisba bujdokolt vissza; Jáson határtalan fájdalmában halt meg.

9. §.

Theseus. Meleager. Kastor és Pollux.

Theseus, Aegeus attikai király és Aethra fia, szint olly híressé lön Attikában, mint Herkules Böotiában. Megölte a' marathoni bikát; legyőzte a' Pallantidákat, kik atyját le akarák tolni tronjáról; agyon vágta a' Minotaurust Ariadne segítségével — kit, noha örök hűséggel biztatá, Naxos szigetén elhagyott, mert illetlennek tartá, hogy neje idegen hölgy legyen — ; részt vett az Argohajósok menetében; szerencsével harczolt az Amazonok és Centaurok ellen. Legbensőbb barátja Pirithous olly szenvedélyesen szereté Proserpinát, hogy eltökélé elrablani az alvilágból. Theseus e' vállalatánál sem hagyá el, leszálla vele az árnyékvilágba, de Pluto által fogságra tétettek, míg őket Herkules kiszabadítá. — Atyja halála után dicsőséggel uralkodott, Minerva tiszteletére rendelé a' Panathäákat.

Meleager, Oeneus kalidoni király és Althäa fia. Nem sokkal születése után megjelenének a' Párkák anyjánál 's fia sorsát megjövendölék; mondá Atropos, hogy addig fog élni, míg a' tüzhelyen lévő darabfát a' tűz fel nem emészti. Althäa kiragadá az égő darabfát 's kioltván tűzét, gondosan rejté el. Meleager sok vitéz tetteket vitt véghez, mellyek közül legfőbb ama dühös vadkan leterítése, melyet büntetésül Diana hazája vidékeire küldé. Bőrét a' szép Atalanta Arkadia fejedelemnőjének ajándékozá, ki a' szörnyet nyilával első vérezé meg. Anyja testvéri azonban a' bőrt birai ohajtván, elrablák erőszakkal Atalantától, miért Meleager őket sorra agyon veré. Mit anyja megtud-

ván, a' tartogatott fát haragjában tüzre veté 's Meleager iszonyú fájdalma közt mult ki.

Kastor és Pollux — máskép Tyndaridák vagy Dioskurok — Jupiter és Leda fiai, Helena és Klytemnestra testvérei. Testvéri szeretettől áthatva, elválhatlanul kísérek egymást minden útaikon. Résztvőnek az Argonauták menetében 's tenger zajlásakor szabadítóikká levének. Leukippus messenei király leányainak Phöbe és Ikariának kezét birni ohajtván, előbbi jegyeseikkel Lynceus és Idassal küzdeniök kellett. Kastor megöli Lynceust, de Idas által földre teríttetik. Ez utóbbit azonban meggyilkolja Pollux, de olly kínos volt testvérétöli elszakadása, miszerint kéré Jupiteret, hogy vagy életét is vegye el, vagy testvére halhatatlanságában részesítse. Jupiter ez utóbbit engedé meg.

10. §.

Peleus, Kapaneus. Tydeus. Amphiaraus.

Peleus, Aeakus és Endeis fia. Fivérét Telamont egy bajvívásban megölvén, Pythia utasítása szerint Eurytion királyhoz ment, ki leányát Antigonet neki nőül adá 's vele birodalma harmadát. A' kalydoni vadkan vadászatán olly szerencsétlen volt, hogy a' szörnyetegnek intézett nyíl ipa kebelét hasítá szét. Miért Akastus királyhoz futott Jolkoszba. Ennek neje Astydamia, mert szerelmét nem viszonzá, halálát határozá el, de Chiron szabadítója lön. Becsületessége jutalmául Thetis Nymphát nyerte nejül, kitől Achillest nemzé. E' menyekzőn támasztott — mint látók — Eris viszátkodást az arany alma felett.

Kapaneus rendkívüli erejében elbizván magát, Thébe falait kezdé ostromlani, noha istenek védelmezék; miért a' haragos Jupiter mennykövel sujtá meg. Midőn teste megégettetett, neje Evadne lángok közé rogyott, hogy szeretett férjével halálban is egyesüljön.

Tydeust a' Thébe alá gyűlt fejedelmek kibékítőül küldék a' viszátkodó Eteocles és Polyniceshez; de az elsőnél nem csak hogy kedvező fogadtatást nem talált,

sőt visszajöttekor ötven fegyveres embertől támadtaték meg, de a' kiket, egyet kivéve — hogy lenne hírvivő — mind megölt, 's ezért érdemlé a' dalia nevet.

Amphiaraus nevezetes jóš Thébét ment ostromlani, noha tudta, hogy falai alatt el fogna veszni.

A' trójai daliák jelesbjei :

11. §.

Paris. Hector. Aeneas.

Paris, Priamus trojai király és Hekuba fia. Születésekor megjósolák anyjának, hogy Tróját romba döntendi harmincz év mulva. Ezt elhárítandó Hekuba, Ida hegyére téteté, de a' pásztorok között, kik felfogák, ifjává serdült. Az ábrázatában szép és lelki tulajdoniban kitünő ifjú, olly tekintetre tett szert, hogy a' vetélkedő istennők Peleus lakodalmán őt választák bíraul. Paris az arany almát Venusnak ítélé, miért őt a' nők legszebbikével biztatá meg. Harcz-játékok idején Trójába jöven, nővére Kassandra és atyja rá ismerének. Nem sokára ezután elutazott Görögországba, hol annyira megnyeré Helena, Menelaus neje, szerelmét, hogy ez őt követni Trójába késznek nyilatkozott. E' tetteért szövetekezének hadra a' görög fejedelmek, esküve, hogy csak Priamus családja kiirtása után távozandnak Trója falai alól. Paris vitézül harczolt ellenök, de Philoctét megmérgezett nyilától leterítették.

Hektor, Paris fivére a' trójai bajnokok legvitézebbike, oroszlán bátorsággal védelmezé a' győzhetetlen várost. De midőn Patroklust, Achilles barátját megölé, elérte gyász sorsa. Achillessel párviadalra száll, mellyben sokáig tartó védelem után elesik. Trója bevétele után atyja Priamus, házioltára előtt Pyrrhustól Achilles fiától megöletik. Anyja Hekuba és neje Andromache a' győzőktől rabokul vitetnek el.

Aeneas, Anchises és Venus fia, Kreusa Priamus leányának férje, Hektor után legvitézebb volt a' trójai bajnokok között. Sokáig daczolt a' görög csellel és erőszakkal anyja védelme alatt. Végre ősz atyjával, nejével és gyer-

mekével Askanius vagy Julussal, 's házi isteneivel hajóra száll és Latiumba érkezvén, megveté alapját a' római birodalomnak.

Nevezetes görög bajnokok a' trójai háborúban :

12. §.

Agamemnon. Achilles. Menelaus.

Agamemnon Mycene királya, Menelaus fivére, a' görög seregek fővezére Trója alatt, mire magát mind bölcsesége által a' tanácskozásokban, mind vitézsége által a' veszélyekben méltónak mutatá. Trója bevétele után, Kassandrát a' kiráyleányt foglyul honába vivén, súlyos csapások nehezülének fejére 's általján Tantalus egész nemzetiségére. T. i. neje Klytemnestra, ki távollétében Aegisthussal tiltott szerelemben élt — haza tért férjét Kassandrával együtt megöli. Orestes Agamemnon fia e' gonosz-ságot úgy boszúlja meg, hogy anyját meggyilkolja, miért a' Furiáktól szüntelen gyötretteték. Kinaitól menekülendő, a' delphi orákulumhoz folyamodék, melly azt felelé: „hogy nővérét hozza el Taurisból Görögországba.“ Ő Apolló nővérét Dianát értvén, szobráért barátjával Pyladessal utnak indult. — Agamemnon a' viharzó tenger miatt Aulisban kénytelenítették horgonyon vesztegleni. Oka e' vésznek a' boszús Diana volt, kinek kedvencz ebét vadászaton vigyázatlanul megölte. Kalchas a' jós, kitől az istennő mikénti megengesztelése iránt tanácsot kérnének, felelé, hogy Iphigenia, Agamemnon leánya áldoztassék meg neki; mire fájdalmas küzdelmek után végezetre elhatározá magát az atya. Iphigenia, mitsém sejtve, Aulisba jött, 's már az áldozó pap fené szüz nyakára pallosát, midőn a' könnyörülő Diana megjelent 's felhőbe burkolván Taurisba vivé, hol templomának papnéja lön. — Itt akkor Thoas király uralkodott. Szigorú törvényi szerint minden idegennek megkelle halni e' szigeten, 's halál volt már mondvá Orestes és Pylades fejére is. Akkor megismerék egymást a' testvérek 's Orestes elvivén Diána képét templomából, Iphigeniával 's Pyladessal szerencsésen Görögországba ér-

kezelt, 's miután a' képet Delphiben letette, megszabadult a' Furiák kinzásitól. Ezekután nejl véné Menelaus leányát Hermionet, Mycene királya lett.

Achilles, Peleus és Thetis fia. Anyja, születése után Styx vizébe mártá 's ez által sérthetlenné lön, sarkán kívül, mellynél fogva víz felett tartotta. A' jóslat mondá, hogy Trója alatt dicsőséget, de egyszersmind halált is fog találni. Thetis, fiát megtartandó, nőruhába öltözteté 's Lykomedes scirusi király leányai között nevelteté. Kalchas azonban hirtelvé a' görögök között, hogy Achilles nélkül nem fognak boldogulni, Ulysses keresésére indult, 's mint kalmár a' királyi hölgyteremekbe jutván, azt az által, hogy míg a' hölgyek gyűrűk, karpereczek 's nőpiperék nézdelésében gyönyörködnének, ő sisakokat 's pánczélokát nézegetne, fölfedezvén, magával Trója alá vezette. A' táborban csak hamar első nevet küzde ki magának. Briseis fogolynő birtoka felett Agamemnonnal összeveszvén, letevő fegyverét, mellyet csak akkor vett fel, midőn Hektor barátját Patroklust megölte. Paris, midőn nővére Polyxénával oltár előtt állott, testének sérthető részén úgy megsebesité, hogy e' sebében meghalt.

Menelaus, Agamemnon testvére, Helena férje, azon harmincz görög vitéz vezére, kik a' faló gyomrába rejtézenek, hogy a' várost, mellyet erő meg nem víhata, csellel vegyék be.

13. §.

Ulysses.

Görögül Odysseus, Laertes ithakai király — Ithaka sziget a' joniai tengeren — és Anticilla fia. Neje Penelopeval olly boldogul élt, hogy sokáig nem határozható el magát a' trójai háborúra; annyival is inkább, mert jóslat szerint húsz évig kelle honától távol maradnia. Örültnek tetteté magát, de Palamedes a' görög fejedelmek egyike felfedezvén csalárdságát, nem vonható ki a' harczból magát. Itt vitézsége, de főleg eszélyessége által tűnt ki; a' nagy faló önnön találmánya. Trója lerontása

után legutolsó látá a' görög fejedelmek közt hazáját, szomorú sorssal küzdve, sokáig hanyattaték a' zivataros tengeren:

Nyugoti Italia szigetein fényes csarnokban lakott az Oceanidák egyike, a' szép Circe, Hekate leánya. Ehez folyamodék segélyért, midőn dühös szelek hajóját az emberevő Lästrygonok birtokába verék. Circe követeit disznókká változtatá, 's csak egy menekülhetett meg hírnökül. Ulysses most Merkurius védelme alatt a' varázsnő megboszulására indult el, ki rettenthetlen szívét csodálván, kéré, maradna fáradalmas útai után vendégeül. Itt mulatott egy évig 's varázs ereje gyámolán leszállott az Orkusba, Tiresias leghiresebb jóstól sorsáról tudomást veendő. Ithakába visszajuthatás reményével kecsegtetettvén, hajóra szállt, de részint istenek haragja, részint zivatarok miatt hajóit 's társait elveszté. A' hajótörést szenvedett egyedül, mindenéből kifosztva Ogygia szigetére érkezék, hol a' szép Kalypso Nymppha tartózkodott. Bájai darab időre lecsatlák, de Jupiter parancsára új hajón távoznia kellett. Kalypso meghalt bánatában; Ulysses Minerva oltalma alatt hús z évi távollét után végezetre megérkezék Ithakába. Ősz atyját, nejét 's szerelmes gyermekét Telemakkot életben találá, 's még sokáig megelégedetten élt karjaik között.

V É G E.

18

10

90

18

10

90

18

10

32

8

206

